ELLEN KEY

Människor

Boklådspriset på denna volym har, från den 10 maj 1917, höjts med 50 öre.
Albert Bonnier.

350

Swed.
K44m

MÄNNISKOR

AV

ELLEN KEY

[Karolinska Sofia]

TREDJE, TILLÖKADE UPPLAGAN

17/8/16
29/5/22

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Copyright. Albert Bonnier 1913.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

TILL

LISA

MED MITT HELA LIVS
ALLTJÄMT VÄXANDE VÄNSKAP

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/mnniskor00keye

Företal till första och andra upplagan.

Med avseende å dessa essayer vill jag meddela att Två människor icke är samma studie, som jag 1879—80 offentliggjorde* med titeln Elisabeth Barrett Browning, århundradets skaldinna, en studie av vilken här endast ett tiotal sidor äro medtagna. Skildringen Från Goethes Värld är nu dubbelt större än den ursprungliga — 1895 i Ord och Bild — meddelade. Genom bokens titel har jag angivit att min synpunkt icke varit den litteraturhistoriska. Om verken har jag talat endast så mycket, som varit nödvändigt i samband med människorna. Och dessa har jag — så vitt möjligt — sökt kännetecknа med deras egna ord, vilket synes mig vara rätta sättet att skildra en personlighet, som man vill lära andra älska med sin egen kärlek.

Det är som stora typer för några individuella livsformer jag sammanfört dessa människor, vilka just i sin rent mänskliga betydelse vida överträffa sina betydande verk. De göra det genom att ha sett livet på ett för deras tid nytt sätt och genom att ha levat det i en för alla tider skön gestalt.

Företal till tredje upplagan.

Under den tid, som förflutit sedan denna bok utkom, ha åtskilliga författare beflitat sig om sperritningar av »den stora kärleken» och av »levnads-

* I Tidskrift för Hemmet under signaturen E—N, den enda jag någonsin begagnat.

konsten». Udden har man med glädje ansett vara riktad mot min framställning av dessa begrepp.

Detta föranleder mig att här påminna om att jag redan 1899 i och med denna bok — liksom senare med Rahel Varnhagen samt Verk och människor — tecknat mitt, under hela livet oförändrade, ideal av den stora kärleken, den kärlek, som är hel och lidelsefull: en vitglödande eld, som bränner bort allt orent; den kärlek, som är religion. Samtidigt har jag tecknat mitt, under hela livet oförändrade, ideal av levnadskonst: en diametral motsats såväl till jakten efter, från det övriga livet lösryckta, överförfinade, estetiska förnimmelser som till lystnaden efter själstomma, kroppsliga njutningar.

I trots av dessa exempelsamlingar, som jag tid efter annan givit, ha oförståendet och ondtrogenheten gjort mig ansvarig för det själlösa eroteri och den samvetslösa njutningsyra, som med all rätt drabbas av löjet, när dessa lågheter och simpelheter maskera sig som »kärlek» och »levnadskonst».

I vårt land, där Erik Sparres ord 1710 — att man här ej vet vad det vill säga att älska — ännu äro sanna; i vårt land, där t. o. m. moralfilosofer ej anat den innebörd, Goethe och hans samtida gåvo åt ordet levnadskonst, behöva den stora kärleken och den äkta levnadskonsten alltjämt förkunnare. Men framför allt efterlevare, som visa att all lättfärd — sexuell som ekonomisk, enskild som offentlig — bekämpas av dem, som ställt sig under den kärlekens och den levnadskonstens lagar. Ja, dessa lagar förbinda till den strängaste av alla livsformer, strängare än kristendomens helgelseliv. Ty detta tillåter nedtryckandet av vissa livsmoment. Men det betecknande för kärleken och för levnadskonsten — sedan de blivit religiöst förbindande och inspirerande — är strävan efter harmoni mellan personlighetens krafter: medan kristendomen fordrar att frestelsen skall besegras, fordrar livstron att den skall upphävas genom en enhetlig självkultur.

Levnadskonst är oumbärlig ej endast för att bevara en stor kärlekslycka utan även för att arbeta på det verksammaste sätt, för att vila och njuta på det vackraste sätt; för att gestalta hemliv, ekonomi, offentligt uppträdande — med ett ord hela livsplanen — så, att den gynnar den egna personlighetens som omgivningens växt. Goethe brukade ordet levnadskonst emedan han — i och genom sina egna misstag, erfarenheter, förluster och vinningar — lärt att alldeles samma lagar gälla för den målmedvetne livskonstnären som för den målmedvetne konstnären.

Båda välja för sitt skapande en fruktbar idé; båda ha förmågan av ett riktigt urval också bland medlen att uttrycka idén; båda äro villiga att underordna det oväsentliga för det väsentliga; båda äga kraft att offra tillfälliga för bestående värden; båda sträva att sammansluta sig allt fastare omkring sakens kärna; båda finna sin lycka i och genom själva gestaltandet.

*

När jag nu utsänder tredje upplagan av denna bok, vill jag betona att intet krav är mer berättigat än det, att en idés bärkraft dömes efter dess högsta uppenbarelser i livet, ej efter dess karikatyrer i liv eller dikt.

Detta krav framhålles också alltid när det gäller kristendomen. Men livstron — i vilken kärleken och levnadskonsten äro huvudstycken — har samma rätt i fråga om sina representanter. Envar, som vill fylla nämnda rättskrav, skall ej kunna neka att den stora kärleken och den äkta levnadskonsten äro lika obestridliga — ehuru lika sällsynta — verkligheter bland vår tids människor som den sanna kristendomen.

Och månne ej etiken främjas mer genom att man — som jag försökt — skildrar sköna förverkliganden av stora sedliga idéer, än genom att göra speritningar av deras förfuskare?

Visserligen kan löjet äga en etiskt renande verkan. Men endast om det faller över den dåliga tillämpningen av idéerna, icke — som det skett i Sverige — över idéerna själva!

Verk, som avse själarnas växt och levnadssättens förädling, äro sällsynta sångfåglar i vårt andliga luftstreck.

Och att tillgodogöra sig dem endast genom att fånga dem på löjets limspö är ett bevis på bristande kulturodling, den kulturodling, som Montaigne betecknade med det enda ordet: d i s t i n g u o.

Strand Alvastra, Påskveckan 1913.

Ellen Key

TVÅ MÄNNISKOR

I.

Elisabeth Barrett.

O, lyric love, half angel and half bird...
R. Browning.

Elisabeth Barrett var dotter av en rik västindisk godsägare, som bosatt sig på landet i England. Hon föddes den 6 mars 1809 på Coxhoe Hall, där föräldrarna voro på besök, men hennes barndom och första ungdom förflöto på faderns egendom, Hope End nära Ledbury i Herefordshire. Inom barnaskaran, vilken slutligen utgjordes av åtta söner och ännu två döttrar, förblev Elisabeth faderns gunstling. Modern var en mild och svag, av fadern kuvad, natur, som ej ägde stort inflytande på dottern och hennes död tyckes ej heller ha lämnat djupare spår i den då nittonåriga flickans känsloliv. Fadern däremot betydde mycket för hennes utveckling. Själv begåvad och mångsidigt bildad, ägnade han sin äldsta dotter all den ömhet, hans hårda natur var mäktig av. Men detta hindrade ej att hon som hela familjen stod under det ständiga trycket av hans despotism.

Elisabeth Barrett skildrar sig själv i barndomen som våldsamt häftig och »huvudstupa» i alla sina företag. Hennes ett år yngre bror, Edvard, var och förblev hennes käraste vän, även sedan deras späda ålders lekar utbyttes mot gemensamma studier. Det var han som, innan han kunde tala rent, gav henne det smeknamn Ba, vilket hon sedan alltid behöll; han följde henne ej blott vid de ritter och körturer, som

stundom avbröto hennes studier, utan även in i drömmarnas värld. Allra lyckligast var hon i sina kära gömslen. Hon fick tidigt sitt eget lilla rum, grönt som en lövsal inuti och än grönare genom de stora träden utanför. Här läste och diktade hon och härifrån kunde hon osedd smyga sig ut om morgnarna på sina strövtåg i nejden. I naturen förde hon, som hon säger i en av sina senare dikter, »ett liv som blommornas och biens... Grönskande fager var min barndoms bygd, med dalar, där äppelblommorna strödde sin snö och hjordarna betade på blomrika ängar, skuggade av kullar, längs vilka lövrika skogar klättrade upp till de soliga topparna. Trädens grönska flätade sig samman till täta väggar innanför vilka fåglar jublade, ostörda även när jag trängde genom de blommande snåren på mina upptäcktsfärder, under vilka mina tankar flögo från Rolands skogsbedrifter till Chaucers skogsidyller, från dryaderna till älvorna och från eremitlegender till sagorna om den sovande prinsessan eller Aladdins äventyr. Runt om stodo kullarna slutna intill varandra som syskon kring samma fadersknä; högt över dem drogs blicken till Malverns blånande berg.»

Fadern iakttog med stolthet dotterns ovanliga begåvning och gav henne de bästa tillfällen till utbildning, genom undervisning i hemmet och fritt tillträde till husets stora bibliotek. Hon rimmade redan som baby och hennes kunskapsbegär var, från medvetandets första vaknande, gränslöst. Ingen sökte heller begränsa det och mot kvinnliga anförvanters bannor över att hon sydde dåligt ägde hon sin fars beskydd. Redan vid nio år var hon förtrogen med Pope's Homer och många andra diktverk: Agamemnon och den svarta ponyn delade hennes drömmar; hon offrade åt den blåögda Athene och prydde sin trädgård med en av torv danad Hector! I Aurora Leigh skildrar hon huru en ny bok kunde hålla henne vaken endast genom väntans glädje; huru hon kastade sig »soul-forward, headlong» i böckernas hav.

Rousseau och Voltaire, Hume och Mary Wollstonecraft, »Werther» och Tom Paine gjorde henne till skeptiker och hon slutade alla sina böner med orden: »O Gud, om det finns en Gud, fräls min själ, om jag har en själ!» Framför allt var det skalderna som uppskakade hennes innersta, »såsom jorden skakas när den rämnar för de ur dess inre frambrytande eldmassorna». Men ehuru hon läste allt, studerade hon även grundligt. Homer lockade henne in i grekiskan och grekiskan in i latinet. »Jag läste», berättar hon, »grekiska under träden lika träget som någon Oxfordare; jag fick syner genom Plato och dramaturgerna; ja, jag åt och drack grekiska tills mitt huvud värkte!» Senare följde franska, tyska, spanska och italienska, så att hon i original kunde tillägna sig de olika litteraturernas tänkare lika väl som diktare. Men grekiskan förblev alltid hennes älsklingsstudium, vari hennes far under några ungdomsår skaffade henne den framstående, blinde hellenisten Boyd's ledning. I en av sina yppersta dikter, W i n e o f C y p r u s, har hon skildrat dessa

> . . . long mornings
> which my thought goes far to seek,
> when, betwixt the folio's turnings,
> solemn flowed the rhythmic Greek:
> past the pane the mountain spreading,
> swept the sheep's-bells tinkling noise,
> when a girlish voice was reading,
> somewhat low for *αις* and *οις*,

Hellas

> . . . cup-bearers undying,
> of the wine that's meant for souls,

frammanas och för envar har hon i denna dikt några väsentliga ord.

Det är detta grundliga studium av den klassiska litteraturen, jämte de innerliga naturintrycken och det ensliga ungdomslivet, som framför allt avgöra hennes poetiska utveckling.

För denna var dock även den samtida litteraturen bestämmande. Sedan Shakespeare's tidevarv — om vilket hon själv yttrat att »det var så fullt av äkta skalder som sommardagarna av fåglar» — hade den engelska litteraturen icke ägt en mer lysande tid än den, som inföll under hennes barndom och ungdom. Skaldernas nya arbeten — vare sig de hälsades med hänförelse eller avsky — voro då ännu stora händelser. Elisabeth Barrett uppväxte sålunda under känslan av skaldskapets härlighet och betydelse och diktningen blev det mål, för vilket hon lärde och levde och »vid tio år drömde drömmar, ärelystnare än Napoleons». Byron och Coleridge efterträdde snart Pope i hennes gunst. Wordsworth och Southey, Scott och Moore, Keats och Shelley, Lamb och Landor diktade alla under hennes uppväxt. Ännu andra, kvinnliga som manliga, diktare ägde ett vunnet eller gryende rykte. I Aurora Leigh får man en bild av Elisabeth Barrett's eget själstillstånd under diktardrömmarnas första tid, liksom en kritik av hennes egen första poetiska produktion. Hon erkänner villigt sin delaktighet i unga diktares vanliga svaghetssynder: den upparbetade lidelsen, den osjälvständiga härmningen, de starka orden för svaga ingivelser och den naiva tron att sånggudinnan slösar med sin gunst i den mån man anropar henne med stora ord. Elisabeth Barret skämtar själv över, att hon redan som småbarn diktade om dygden med stort D och suckade: »O, sånggudinna!» Före tio år hade hon skrivit tio sorgespel på engelska och franska, av vilka ett hade Regulus till hjälte och vid elva år var hon färdig med ett »homeriskt» epos, Slaget vid Marathon, som hennes far lät trycka i femtio exemplar. Till hennes sjuttonde år hade fadern nästan ensam varit vad hon — i sin tillägnan av 1844 års diktsamling — kallar honom: my critic and my public. Men 1826 utgav hon An essay on mind and other poems — en essay i vilken hon bedömer all världens stora tänkare på ett sätt, som ger henne fullgoda

skäl att senare kalla sitt opus dåligt, pedantiskt och näsvist! Ur psykologisk synpunkt är det dock av intresse, ty det visar sjuttonåringens otroliga beläsenhet och allvarliga grubbel över livets allvarligaste frågor. Dessa hade allt mer gripit henne sedan hon, femtonårig, genom oförsiktighet vid en ritt ådrog sig en skada, som — i förening med en envis hosta — utestängde henne från ungdomens vanliga förströelser. Redan om denna tid av sitt liv kunde hon säga att hennes »flesta händelser och intensivaste nöjen mött henne i tankarna».

Under en tids vistelse i Frankrike vann hon den förtrogenhet med dess språk och folk, ur vilken sedan en djup sympati utvecklade sig. Vid återkomsten fann hon i hemmet ändrade förhållanden genom de stora förluster, fadern led på grund av slaveriets upphävande i kolonierna. Själva saken fröjdade Elisabeth, som alltid avskytt tanken att ha slavägarblod i ådrorna, men dess mer sörjde hon över en av dess följder för henne personligen, nämligen att fadern måste lämna Hope End, som hon sedan aldrig återsåg. Ty att ånyo stå inför de älskade kullarnas skuggor och dagrar, föreföll henne lika naturvidrigt »som att sticka en avbruten blomma ned i dess stjälk igen».

Från 1832 vistades familjen i Sidmouth i Devonshire, där Elisabeth Barrett lärde sig älska havet och Milton's »hedgerow elms and hillocks green». 1833 utgav hon en översättning av Aiskylos *, ett företag hon sedan kallar en ungdomssynd, vilken ej lämnade henne någon ro innan hon försonat den genom en omarbetning. Och denna anses av kännare i flera avseenden mästerlig.

1835 flyttade familjen till London, som Elisabeth Barrett genast och alltid hatade. Hon kände där ej en skymt av hemkänsla, utom när hon matade de duvor, hon lockade till sitt fönster eller satt hopkrupen vid sin brasa; för övrigt erfor hon där ingen »identitet med något annat än sina egna tankar». Lant-

* Prometheus bound and other poems.

livet kunde för henne alls ej ersättas genom den nya och rika andliga värld, i vilken hon blev införd, tack vare sin kusin, den älskvärde och rike mecenaten och världsmannen Kenyon, il magnifico, som Browning senare kallade honom. Med storartad gästfrihet sammanförde Kenyon betydande personligheter inom den litterära och artistiska världen; han förmedlade bekantskaper och beredde genom sin fina förståelse och sin äkta välvilja alla slags möjligheter för unga förmågor. Med stor sympati omfattade han sin kusin, lånade henne nya böcker, anbragte hennes dikter och införde henne i sin krets, där hon nu fick se många av de storheter, hon beundrat på avstånd och där hon själv väckte ett livligt intresse. Genom författarinnan Miss Mitford har man från denna tid en levande bild av Elisabeth Barrett. Miss Mitford skildrar henne som i hög grad intagande, skygg, blyg och anspråkslös, trots sin sällsynta lärdom och sin redan uppmärksammade diktning. Hennes gestalt var späd och fin, med utsökta, små händer och fötter; ansiktet sällsynt uttrycksfullt, med en ädel panna, en stor men skönt formad, rörlig mun med djupröda läppar, jämna, hälsofullt vita tänder och ett leende som en solstråles. Stora, ömma ögon skuggades av svarta ögonhår, så långa, att de vilade långt nere på kinden då de voro sänkta och nådde ögonbrynen då de lyftes. Den brunetta hyn hade en rosig friskhet och ansiktet omgavs av ett rikt, lent, mörkt locksvall. Hennes dräkt var smakfull och dyrbar men mycket enkel. »I umgänget», säger Miss Mitford, »gjorde behaget i hennes väsen och samtal, hennes livliga lynne, hennes tusen älskvärda egenskaper ett sådant intryck, att man nästan glömde hennes lärdom och snille för känslan av att hon helt enkelt var den mest intagande kvinna, man någonsin träffat. Jag njöt ofta av hennes sällskap, och trots skillnaden i år gåvo vi varandra en förtrolig vänskap, underhållen genom en länge regelbunden brevväxling. Även hennes brev voro just, vad brev böra vara: den skrivandes samtal satta på papper.»

För Elisabeth Barrett — den så ojämförligt större personligheten — blev vänskapen med miss Mitford mindre en utveckling än en hjärteglädje, genom den ömhet och stolthet med vilka den äldre kvinnan omfattade den yngre, just vid den tid då denna började sakna den moderskärlek, hon så tidigt förlorat.

Under denna tid skrev Elisabeth Barrett en del av de dikter, som utgåvos 1838*. Hon säger senare, att hennes egen personliga röst för första gången här hördes, men att dikterna för övrigt hade samma svagheter som andra unga böcker. Hennes bok framträdde emellertid under ett jämförelsevis fattigt skede. Ty de största engelska diktarna från århundradets början voro döda; de kvarlevande äldre hade redan givit sitt bästa och Tennyson's och Browning's stjärnor voro nyss uppgångna. Därför blev boken mer bemärkt än den förtjänade, ehuru där verkligen funnos några dikter, som berättigade till det redan då uttalade omdömet: att deras författarinna var en äkta och genial skaldenatur.

Den bröstsjukdom, vilken började i Elisabeth Barretts första ungdom, försämrades genom Londonluften och 1837 brast ett blodkärl. På hösten 1839 flyttades hon, som en sista hälsomöjlighet, från Wimpole Street — där familjen sedan det föregående året hade sitt hem — till Torquay, på Englands sydkust. Där återvann hon genom det milda klimatet småningom sina krafter och på sommaren 1840 kunde hon från sina fönster fröjdas åt havet. Hennes älsklingsbror var hos henne och, ehuru ogärna, lät fadern honom alltjämt stanna, emedan man föreställde honom att Elisabeth ej skulle utstå att nu skiljas från brodern. I ett annat fall, en sonens giftermålsplan, hade fadern visat ett lika hårt som oresonligt motstånd och som den unge Barrett var ekonomiskt beroende av fadern, måste han böja sig. Elisabeth, som kort förut genom en farbrors testamente fått en enskild förmögenhet, ville göra brodern fri genom att skänka honom denna,

* The Seraphim and other poems.

men även detta hindrade fadern. Detta blev den första anledningen att dotterns varma hängivenhet för fadern svalnade. Hon misskände ej den djupa känslan under den hårda ytan, ej heller det stora i faderns karaktär. Men hon insåg att själva hans förtjänster gjorde honom orubblig och otillräknelig i tron på det berättigade — och för hans barn lyckliggörande — i en patriarkalisk allenastyrelse. Hon ansåg därför att man var skyldig sig själv att »ej sätta en kniv i hans hand» genom att meddela honom några livsavgörande planer innan de voro utförda. Och enligt denna genomtänkta visshet handlade hon sedan själv.

Genom att brodern för hennes skull fått stanna, kom hon snart att känna sig själv som en medelbar orsak till sitt livs största sorg. Den 11 juli seglade brodern ut med några vänner — och de återkommo icke. »I tre dagar väntade vi,» skriver hon senare. »Jag hoppades så länge jag kunde — oh — de dagarnas ångest! Och solen sken, som den gör i dag och havet var jämnt som ett pappersblad — mina systrar drogo undan gardinerna, så att jag själv kunde se hur ofarligt det var — och jag såg andra båtar vända tillbaka . . .» När så vissheten kom att brodern drunknat, kunde hon icke tala eller gråta en tår, utan låg under veckor och månader halvt omedveten.

Denna skildring ger Elisabeth Barrett i ett brev till Robert Browning fem år senare och detta var första gången, hon för någon kunnat berätta denna händelse. Ännu sedan hon varit gift i flera år, hade hon ej haft styrka att med honom muntligen beröra denna sorg, efter vilken hon länge kände att »the spring of life was broken.»

Hos naturer, vilka med denna intensitet känna sorgen, kan längtan efter ro, framför allt efter dödens ro, bli en lidelse. Så blev den nu för Elisabeth Barrett, så mycket mer som kroppen saknade styrka att uppbära själens tyngd. Redan tidigare hade hon trånat efter den eviga vilan och nu blev dödstanken den för henne mest ljuvt förtroliga av alla. Under den

närmast föregående och närmast följande tiden var kristendomen hos henne personligt levande, i sin av tvivel orubbade, ortodoxa form. Men inom hennes sålunda begränsade synkrets uppstiga djupa tankar från en vidare rymd. Och dessa tankar möter man vanligen i hennes intressanta brevväxling med den henne personligen okände diktaren R. Horne.* Så talar hon t. ex. om deras aldrig förverkligade plan att tillsammans skriva ett drama, Psyche Apocalypté, vars innehåll hon sålunda anger:

»Min idé — den skräck, som följer det själiska medvetandet eller människans fasa för sin egen själ — har mig veterligt icke förut varit använd i poesien. Detta självsmedvetande, som ur konventionalismens klyftor slår upp i tillfälliga, heta flammor, har under min själviakttagelse gripit mig genom sin högtidlighet: det är ett stort naturens mysterium och alldeles skilt från det vanliga medvetandet. Detta senare har att göra med våra handlingar — och varje tanke är ju en andlig handling — men icke med vår abstrakta tillvaro. Vad jag menar är: att stunder finnas, då vår egen andes fotsteg förfära oss mer än Guds åskor.»

Nu är detta själsmedvetande ett av diktningens ofta brukade, nästan missbrukade ämnen. Det anförda ger ett nytt exempel på huru geniet går före tiden i sina förnimmelser. Och denna själ, vilken skrämde sig själv genom sina egna rörelser, var icke en, som skulle komma att höra till de stillastående.

På hösten 1841 kunde äntligen Elisabeth Barrett flyttas tillbaka till London och, intill sitt giftermål, lämnade hon sedan ej Wimpole Street, mer än för några timmar åt gången.

Genom Elisabeth Barretts brevväxling med olika vänner** erhåller man en bild av hennes liv under de följande åren och de djup av saknad, vilka blottades

* Letters of E. B. Browning to R. H. Horne 1876, 2 vol.

** The letters of E. B. Browning ed. by F. G. Kenyon, London 1897. 2 vol.

med några stilla ord. Sålunda berättar hon t. ex. att hon i en trälåda har murgrön och några andra slingerväxter och bakom deras gröna förhängen drömmer sig tillbaka i skogen, isynnerhet när ett vinddrag kommer de större bladen att slå emot rutan... »Men tro nu ej,» fortsätter hon, »att detta innebär en klagan. Man har ej rätt att klaga, när man har ömhet hos sina närmaste, samt böcker, tankar och drömmar — ehuru dessa numera äro allt för medvetet drömda och illusionen således nästan är slut!» Det dystra sjuklingslivet framträder även i dikten till Flush, en liten king-Charles-hund, som Miss Mitford skänkt henne och av vilken man sedan i deras brevväxling får livfulla ögonblicksbilder. Miss Mitford, som ofta reste flera mil blott för ett kort besök hos Elisabeth Barrett, fann henne läsande varje läsvärd bok på nästan varje språk. Elisabeth Barrett själv medger, att hon även slukade en massa, allt utom läsvärda, böcker, nämligen »alla romaner, som andra människor varit så vänliga att skriva åt henne»; läste dem med barnets sagolystnad för att »se hur det gick» och därför ve den människa, som berättade henne tredje delens innehåll! I hennes sjuklingsliv voro romanernas händelser de enda hon upplevde — så ursäktar hon sig under denna tid. Men även senare, när hon stod mitt i livets rikedom, förblev hennes romanhunger lika omättlig och lika litet väljande som ett barns bärlystnad. Dessemellan läste hon grekiska och filosofi och gamla testamentet på grundspråket, så att Kenyon med fullt skäl kunde kalla henne sin allätande kusin. Själv medgav hon villigt att hon läste utan all princip och vann sin andliga enhet, icke genom urval, utan genom amalgamering.

Men hon fann numera böckerna vara en ringa ersättning för den verkliga världen. Hon började känna tomheten av att äga nästan alla sina erfarenheter — utom sorgens — endast i drömmen. Redan innan sjukdomen skapade ökenstillheten omkring henne, hade hon levat i en grön ensamhet, »tät och hög som

gräset kring hennes barndomshem och det yttre livet hade hon förnummit endast som bisurr i gräset». Hon var från födelsen en av de undantagna, dessa vilkas liv aldrig kan bli likt andras. Och ingen diktare har djupare skildrat undantagsmänniskans säregna sorg än hon, i sin fullkomligaste dikt, A musical instrument, där den stora guden Pan bland vassrören väljer ett, vilket han danar till flöjten, som ljuder

> Piercing sweet by the river!
> Blinding sweet, O great god Pan!
> The sun on the hill forgot to die,
> and the lilies revived, and the dragon-fly
> came back to dream on the river.

> Yet half a beast is the great god Pan,
> to laugh as he sits by the river,
> making a poet out of a man:
> the true gods sigh for the cost and pain, —
> for the reed which grows nevermore again
> As a reed with the reeds in the river.

Redan som barn hade Elisabeth Barrett känt att hennes sympatibehov »föllo till marken som oupp-bundna rankor». Och sedan hon förlorat brodern, upptäckte hon allt mer av den livets vardagstragik, som består däri att »våra närmaste ofta älska oss blint utan att förstå oss; att de känna oss blott konventionellt och på sin höjd se vår profil, endast någon gång av en tillfällighet blicka in i våra ögon!»

Till denna ensamhetskänsla kom, med återvändande krafter, längtan efter livets okända härligheter. Människorna voro för henne nästan endast namn och så voro jordens stora skönhetssyner. Hon kände sig »som en döende, vilken ej skulle ha hunnit läsa Shakespeare», och insåg att hon diktade under samma slags begränsning som en blind. Vad hon

visste om människonaturen, det hade analysen av hennes eget själsliv lärt henne.

Gärna ville hon utbytt bokkunskapen om människorna mot dem själva; fått känna livets fullhet i alla sin varelses fibrer och icke som nu leva lidelsefullt och fröjdefullt endast när hon gav sig i sin sång, en fröjd, som dessutom endast varade i själva diktandets ögonblick. Ty trycksvärtan släckte genast all hennes glädje; nedslagenhet och förödmjukelse över huru föga hon nått sitt mål voro då så stora, att, säger hon, det icke fanns en av hennes dikter, som hon inte kunnat förmås att förstöra, ifall man intalat henne det i rätta ögonblicket...

Under ett liv och en förskola som hennes skulle varje medelmåttig begåvning tonat bort i matt efterklang. Men sådan var styrkan i denna diktarindividualitet, att hennes lyrik tvärt om — och just under denna hennes mest isolerade tid — allt mer blev ett nytt uttryck för en ny människas sätt att känna tillvaron.

Redan en 1839 utkommande diktsamling* visar en fullt utpräglad personlighet och man känner att det endast behövdes en stor upplevelse för att denna sång skulle stiga på den högsta ingivelses vinge.

Sorgen över brodern satte även ett djupt märke i hennes poetiska utveckling. Resultatet därav blev A drama of the Exile, ett som helhet misslyckat, men genom sina enskildheter beundransvärt, poem. Hon fördjupade sig där i problemet om dödens och lidandets inträde och uppgift i världen; hon utfyllde med sin fantasi den hebräiska poesiens bilder av mänskligheten morgontimmar och hennes hjärta ställde på sitt sätt frågorna om livets ursprung och mål, frågor dem hon, liksom de österländska diktarna, under ett oavlåtligt sökande efter svar, med lidelsefull iver riktade till livets ursprung. Liksom hon i barndomen trott på sina grekiska gudars verklighet trodde

* The Romaunt of the page and other poems.

hon nu på Lucifers, Adams och Evas. Men Elisabeth Barrett var redan då — genom sitt eget tänkande — skild från såväl den kyrkliga som den pietistiska kristendomen. Hon stod, utan att veta det, Swedenborg mycket nära. Då hon långt senare — under ett besök i England 1851 — börjar studera hans skrifter blev hon djupt gripen, just därför att hon — utan att i allo överensstämma med honom — redan i så många fall mött honom och varit »svedenborgsk i sina dikter långt innan hon läst honom». Hon hade länge haft samma kätterska tro om Kristi gudom och försoning, samma frigjorda syn även på andra kyrkoläror. Hon hade i alla härmed sammanhängande ämnen genomlevat en utveckling, som hon redan 1845 skildrade sålunda: »Jag ser nu världen mycket vidare än jag förr trodde den vara och Guds kärlek mer omfattande än jag en gång ansåg den... I motsats till vissa kristna ville jag utropa: rör, smaka, hantera allt, ty alla ting äro rena... Det är ej kristendomen ensam som uppenbarar Gud: all sanning, all skönhet, all tillvarons musik höra Gud till: han är i allt, och då vi tala om allt tala vi även om honom! Jag ville icke förlora en enda ton från livets lyra. Allt, vad Gud inneslutit i sin skapelse, är för mig ett heligt, icke ett profant ämne... Sanningen, som Gud ser den, måste vara något absolut annat än teologernas meningar om sanningen... Jag tror endast på gudomligheten i det, som står över alla stridande teologier. Ty det verkligt gudomliga förenar själarna i stället för att skilja dem och strävar alltid till enhet...»

Hon var och förblev djupt likgiltig för »dogmer och doxier»; hon hatade de kristnas inbördes strider och gav senare sin trosbekännelse med de sköna orden: »Min själ har eld nog för att brinna med alla själar, inom kyrkan eller utom henne. Jag tror blott på en präst och ett tempel, där otaliga allvarliga dyrkare knäböja och detta tempels väggar äro genomskinliga, så att ingen skall kunna taga deras mått...»

Man har från den katolska reaktionens håll förkunnat att kvinnan utan religiositet är andligt steril och att hon därför bör återgå till katolicismen. Med sin himmelshöga överlägsenhet, även i psykologiskt djupsinne, över varje annan kristen tro har katolicismen därmed uttalat en stor halvsanning. En kvinna utan religiositet har verkligen aldrig danat något stort — men ingen man heller! Ty religiositet begränsas ej inom en kyrklig eller sekterisk religionsform: den är själens förmåga att dyrka, hängiva sig och förtäras av sin egen eld. Just de kvinnor, som under 1800-talet varit främst bland de andligt skapande — Elisabeth Barrett Browning, George Eliot, systrarna Brontë, George Sand, M:me Staël — i nämnda mening, voro djupt religiösa, men, i vanlig mening, fritänkare av olika meningsskiftningar. Det vill säga: de hava med brinnande hjärtan omfattat den sanning, de själva åt sig valt som den högsta, denna sanning har för dem blivit lidelse. Och lidelse är — enligt George Meredith's djupa ord — n o b l e s t r e n g h t o n f i r e. Vad helst en sådan lidelse omfattar, det blir religion. Och som Elisabeth Barrett med denna lidelse omfattade hela tillvaron, vart också hela tillvaron hennes religion. Det är från denna synpunkt, hon bedömer konsten lika väl som människorna.

Kenyon talar om hennes »omoraliska sympati för styrkan var den än fanns». Fullt oberoende av sin nations och sin omgivnings fördomar — vare sig känslans eller konventionalismens — älskade hon med varje år allt mer den franska litteraturen, framför allt George Sand och Balzac, på vilkas »i England högst opassande men odödliga oanständigheter jag levat», skriver hon; senare tjusar Stendahl henne. Hon skänkte ateisten Harriet Martineau sin mogna ålders djupa sympati och bevarade för Byron sin barndoms stora entusiasm; hon beundrade i hög grad Shelley och Landor och ägnade sitt stora hat åt den engelskt »rättrogna och sedliga» självrättfärdighet,

som bland annat hade Byrons blod på sitt huvud. Hon ansåg sina landsmän som »sociala barbarer» och drogs allt mer av sina sympatier till kontinenten, »där livet har tunnare hud och livligare safter».

Denna hennes utveckling möjliggjorde en ögonblicklig förståelse av Brownings diktning. Hon samstämde med hans livsåskådning som med ingen annan samtidas. Då han mötte oförstående av kritiken, plågades hon å hans vägnar, men gladdes att dock veta honom läst och högt skattad inom en liten utvald krets, till vilken Kenyon hörde. Av denne gemensamme vän fick hon veta att »Browning var stor i allt», vilket ingav henne ökad sympati för »the king of the mystics», poeten och profeten, som hon »kände danad att nå de högsta höjder». Hon »knäböjde i andäktigt lyssnande vördnad för Pippa Passes». Hon medgav visserligen »att man lätt kunde finna en mer felfri författare men ej lätt ett större geni... Svårfattligheten hos hans språk hindrade människorna att tillägna sig det djup, den makt, ordgåtorna inneslöto; han måste studeras och därtill ge människor sig ej tid numera... Men hans odödlighet är viss, ty han har livsprincipen i sig»...

Vad hon härmed menar har hon flerestädes, i brev, i dikter och essayer uttalat. Hon skrev under denna tid några litterära studier över grekiska och engelska författare *. De visa ej blott vidden i hennes synpunkter och friheten i hennes uppskattning utan även hennes ypperliga, innehållsmättade och sammanslutna, klara och kraftiga prosastil. Över allt, där hon har anledning att tala om poesien, är det med den djupa känslan av att poesi är uppenbarelse, icke lättflytande diktion eller vacker språkbehandling... »Ingen diktare blir verkligt stor, som icke ser djupen bakom tillvaron: den diktare, vilken ej mäktar detta, är som en urmakare vilken endast förstår urtavlan och visarna, icke hjulen... Skillnaden på nutidens och forntidens

* I Atheneum och i den av R. Horne utgivna A new spirit of the age; särskilt utgivna 1863.

diktare är icke att de senares intelligens var större men deras själars höjd var större... Att alltid på ett stort sätt vara sig själv, detta är det svåraste av allt, men det är den äkta storhetens oavvisliga villkor ... Konst utan ett ideal är varken natur eller konst... Fantasiens väsen är att förstora och förhärliga tillvaron... Det finnes intet tommare prat än deras, som skilja handlingens värld från diktens, som om icke Shakespeares »handlingar» vore större än Cromwells!... Konsten — om den alls är konst — är framför allt ett uttryck av mänskligheten, koncentrerad i en individuell tillvaro. Geniet ger i konsten aldrig uteslutande en reflex av sin egen tid. Geniet går före, tar initiativen... Det är geniet, som ger en tidsålder dess karaktär, påtvingar den sin egen färg» ... I sin ovilja mot dem, som i dikten endast sågo en lediga stunders lek, utbrister hon att hellre ville hon att varenda rad hon skrivit skulle förgås, än att en enda rad skulle bidraga att sänka människornas syn på konsten som en hög, ansvarsfull livsuppgift, ett strängt, allvarligt livsarbete, vilket kräver en hel människa och människan helt... Det är med berättigad självkänsla hon — i företalet till sin 1844 utgivna diktsamling — om sig själv yttrar: »Mina dikter äro fulla av fel, men mitt hjärta och mitt liv äro i dem; de äro ej tomma skal... Poesien har för mig varit en lika allvarlig sak som livet själv och mitt liv har varit mycket allvarligt»...

*

Det var med svårighet Elisabeth Barrett lyckats att hos diktarnas förläggare, Moxon, få sina två band antagna. Han förklarade sig nämligen förlora på alla poeter utom Tennyson. Elisabeth Barrett blev emellertid det andra undantaget, ty hennes på senhösten 1844 utkomna bok fick en ögonblicklig och storartad framgång. Visserligen var den största av dikterna, det ovan nämnda A drama of the Exile ej

lyckad som helhet; visserligen voro de berättande dikterna svaga i kompositionen; visserligen framträdde ännu benägenheten att göra onödiga tillämpningar; visserligen funnos svagheter i rim och meter och oklarhet i bilder. Men det fanns så övernog av oändligt mycket större egenskaper än felfrihet, att icke ens den mest förstockat konventionelle granskare undgick att utbrista i ett glädjerop över att här möta en stor och en född diktare.

Ty Elisabeth Barrett var ej en av dem, som »bli skalder genom att dikta», än mindre en av dem, som dikta outtröttligt utan att någonsin bli skalder. Hon var gripen av det »musernas vanvett» utan vilket Plato med sanning säger att ingen konst skaffar skalden inträde i templet. Det var ej blott i England, man hänfördes av denna den äkta ingivelsens yra. Revue des Deux mondes uttalade sig i en lång entusiastisk artikel om det nya diktarsnillet. I Amerika utbredde E. A. Poe hennes rykte och tillägnade henne, the noblest of her sex, ett av sina egna arbeten. Harriet Martineau, den enda med Elisabeth Barrett andligt jämbördiga av Englands dåvarande författarinnor, var strax färdig att hälsa henne som den främsta bland kvinnor och hennes bok som det yppersta kvinnliga verk inom världslitteraturen. Männen instämde utan tvekan i samma omdöme. Ingen kvinna, utropade de, har skrivit med liknande styrka och ingen skald tagit diktandet med djupare allvar.

Man har ofta framhållit det egendomliga däri att — då den subjektiva känslans innerlighet är kvinnans liksom den lyriska poesiens utmärkande drag — kvinnorna dock oftast äro svaga just i den subjektiva lyriken. Jag tror att orsaken dels finnes däri, att när kvinnans känsloliv är djupt, då är detta ofta förenat med en känslans skygghet, som försvagar dikten genom många tysta förbehåll och ängsliga försiktighetsmått. Eller också är kvinnans känsloliv så opersonligt eller så splittrat eller så helt hänsmält i de

föremål det omfattar, att de lyriska uttrycken för detsamma bli alldagliga eller formlösa. Men det är modet att storsinnat giva sig i dikten — i stället för att delvis stanna utanför densamma — det är eld och enhet, intensitet och koncentration, som kännetecknа all stor lyrik. Elisabeth Barrett kallade på manligt sätt tingen vid deras rätta namn och trodde ej att dikten blev andlig därför att den blev blodlös. Hon tuktade icke sina känslor till tamhet, och om hon därigenom förlorade en del beundrare av fikonalövsskolan blev hon i stället, vad få kvinnor varit, en skald för män, ej blott för kvinnor. Det är emedan Elisabeth Barrett framför varje annan kvinnlig lyriker ägt en stor personlighet och modet att ödsla med den, ägt eld och enhet, intensitet och koncentration, som hon står högst av alla.

Elisabeth Barrett var född diktare och därmed menar jag att poesien var hennes oumbärliga och omedelbara uttryck. Hennes snabbaste förnimmelse och hennes djupaste känsla behövde sången såsom hjärtat behöver ådrorna. Hon ägde den äkta lyriska konstitutionen, vilket innebär att intryck, som på vanliga människor verka som en ytlig beröring, genombäva en dylik organism som elektriska stötar; att tankar, vilka för andras syn långsamt breda en strimma av dager, för dessa bli blixtar, som komma fästet att rämna och all himlens klarhet att utgjutas; att lidanden, för andra en hudrispa, för dessa bli sår av vilka de förblöda; att fröjder, för trögare sinnen ett välbehag, ger dessa en aning om gudars salighet.

Denna fina organisation erhöll hos Elisabeth Barrett en lika fin kultur. Hennes fantasi ägde — genom omfattningen i hennes tanke- och kunskapsområde — en stor vidd att röra sig i och därtill hade hon vunnit sin bildning i djup ro från allt skolpedanteri. De liknelser och hänsyftningar, med vilka hennes lärdom förser hennes dikt, växa därför fram, livfulla som gullvivor om våren. Ingen annan kvinnlig

skald har ägt ett så rikt och på samma gång rörligt bildningsmaterial, ej heller så fullt personligt tillägnat sig den klassiska litteraturen. Elisabeth Barrett väljer därför bland sina tillgångar med den säkerhet, som den fulla äganderätten skänker. Här finnes ej den kvinnliga oron att gripa miste, det osäkra trevandet, som fruktar att stöta mot en gräns. De flesta kvinnliga diktare röja mycket snart allt vad deras författarinnor veta, tänka och känna och därjämte att detta allt är — ganska litet. Elisabeth Barrett inger den trygga vissheten att hon vet, tänker och känner många gånger mer än hon uttalar; att det är ur en outtömlig rikedom som hennes bilder och idéer hämtas. Till detta kommer den sammanpressade fullheten, den explosiva styrkan i hennes ingivelse. Det är tankemod och kulturellt överflöd, som åt Elisabeth Barretts diktning ge dess andliga förnämhet; det är kvinnohjärtats rödaste, renaste blod, som ger den dess ädlaste ingivelser; det är Elisabeth Barretts egnaste personlighetsdrag — det lodräta försjunkandet i känslans glödande djup — som gör att den bild, den skildring, det utrop med vilka hon sedan tolkar stämningen, höjer sig som en tunga av eld, som sedan för alltid brinner över det föremål den vidrört.

*

Men »den heliga yran» innebär ej blott lyrikerns styrka utan även möjligheten till hans svaghet. En skald, som medfödd äger och vidare utbildat formkänslan, offrar lätt innehållet för den rent språkliga musiken, medan för en diktare med rikt tankestoff men svagt formsinne frestelsen blir den motsatta. Detta senare var fallet med Elisabeth Barrett, vars lätthet att uttrycka sig i bunden form ej motsvarades av säker instinkt för skön form. Denna var hos henne mer eller mindre lyckträff, trots hennes ihållande arbete på den språkliga fulländningen. Hon saknade syn för den svårbestämbara linje, som skiljer hän-

ryckningen från hejdlösheten; hennes berättigade och medvetna strävan att vidga det engelska språkets uttrycksmedel nådde ej säkert sitt mål, emedan hon saknade det fina öra, som gör dylika vågstycken till vinningar för litteraturen. Men framför allt berodde hennes formella svagheter därpå, att hennes frambrytande tanke- och bildström stundom var så het och så hejdlös, att den lika litet kunde formas som lavan, när den i glödande prakt flödar ur vulkanens inre; att den, just som lavan, i den kallare luften stelnade i en form, som äger intresse endast som vittne om ursprunget från ett djup av eld. I detta fall är ju styrkan så ett med svagheten, att diktarens självförsvar gent emot angreppen på den senare vanligen är fullt berättigat. När en granskare en gång rådde Browning att med mer självbehärskning följa sin individualitet, utbrast Elisabeth Barrett: »Vilka ateister dessa kritici äro, utan aning om de gudomliga gåvornas väsen, detta varom redan de gamla hedningarna visste fullt besked!» En annan gång omtalar hon att kritiken mot henne varit i den grad vänlig att den berömt även vad den ej förstått; man hade endast bett henne — ändra sin stil, men detta föreföll henne tyvärr lika svårt som om man bett henne ändra sin personlighet!

Naturligtvis hade hon innerst rätt. Den romantiska åsikten att individualiteten är det enda betydelsefulla, man i konsten har att uttrycka, och att detta, man vill uttrycka, är oändligt höjt över uttrycksmedlen — denna åsikt, som är roten till alla strider inom gamla och nya skolor — har alltid rätt i sak, ehuru ofta orätt i det sätt på vilken den fullföljer sin sak. En konstnär kan bevisa sin rätt till individualitet endast i den mån, han äger det fulla väldet över de underordnade medlen. Men det var just detta välde Elisabeth Barrett liksom Robert Browning aldrig ägde i ett mått jämförligt med genialiteten i varderas begåvning.

Säker skönhetsinstinkt kunna de konstnärer minst umbära, som vilja befria sig från föråldrade och

»säkra» uttrycksmedel, för att skapa nya. Dessa medel bli först då färdiga när, som en granskare träffande påpekat, hela den moderna vetenskapliga forskningens resultat ingått omdanande i det allmänna medvetandet och där, liksom en gång de gamla föreställningarna, blivit kött och blod.

Att både Elisabeth Barrett och Robert Browning ofta misslyckades vid sina nydaningar förvånar således mindre, än att de så ofta lyckades. De, som efter dem med finare öra brukat de nya tonverktygen, ha sällan haft samma heliga eld som de. Först när konsten åter blir vad den för makarna Browning var — det högsta uttrycket av deras gudstjänst — då skall den individualismens konst komma, vari alla andra »ismer» försvinna; en världsmusik, före vilken nutidens alla konstriktningar endast äro ett stämmande av instrumenten.

*

Elisabeth Barrett var emellertid snar att inse och rätta sina poetiska svaghetssynder. När brevväxlingen med Browning började bad hon därför om hans kritik, för vilken hon var lika villig att böja sig som hon mot kritiker i allmänhet kände sig benägen till motsägelse.

Upptäckten av denna likhet i deras poetiska konstitution gladde båda. Vardera sågo i den stora, snabba populariteten ett bevis på medelmåttighet, emedan samtidskritiken alltid visar sig hel- eller halvblind för den storhet, framtiden upphöjer. Vardera kände att den konstnär är förlorad, som rättar sitt skapande efter kritiken eller publiken, gent emot vilka Brownings enda ärelystnad var att man skulle köpa hans dikter så pass mycket att — han sluppe betala sina förläggare för deras utgivande! Vardera var då och framgent höjd över alla den sårade fåfängans små förargelser och avundsjukor, som ej ens snuddade vid deras själar. Båda erkände fullt, glatt

och tacksamt varje framgång; båda upptogo med jämnmod den kritiska granskning, som var dem värdig; båda avvisade med stolt självkänsla dumdristighetens eller orättvisans domslut. »Okunnigheten anses ju ha rätt att bedöma konsten», säger Elisabeth Barrett med en av sin brevstils snabba, humoristiska vändningar, »ehuru det ju på alla högre områden — t. ex. whist och polka — anses att man behöver veta något innan man uttalar sig!» Båda hade den sällsynta egenskapen att uppröras över orättvisor även mot andra författare än sig själva, och varmt glädjas åt framgångar för andra än sig själva. Båda hade slutligen samma ofördragsamhet mot författarömtålighetens jämmer över bristande förståelse eller erkännande. »Aldrig,» skrev Elisabeth Barrett, »har jag kunnat fatta diktares klagan över sitt hårda öde. Ty för mig har hänryckningen att diktande förlora mig själv och uttrycka mig själv varit verklig lycka. En diktare bör i skapandets glädje hava nog för nuet och därtill har han ju vissheten att, om hans verk äger livskraft, erhålla framtidens uppskattning.»

Ju mer hennes eget rykte nu gick ut över världen, dess mer insåg hon ryktbarhetens ringa värde för sig själv — liksom för de andra kvinnor, vilka som hon nödgades att

> ... sit alone
> on winter nights by solitary fires
> and hear the nations praising them far off ...

Det finnes kanske så underligt danade kvinnor, att äran för dem kan vara en ersättning för lyckan. Men till dessa hörde åtminstone icke Elisabeth Barrett. Hon led av sin ofrivilliga självkoncentration, emedan hon var skapad att älska och älskas. Och trots sitt snabbt vunna världsrykte var det således ej i någon segerglad stämning hon befann sig när hon — med anledning av sina nyutkomna dikter — mottog det första brevet från Robert Browning.

II.

Robert Browning.

I am made up of an intensest life..
R. Browning.

Robert Browning var född i London den 7 maj 1812. Det fanns ej endast engelskt utan skotskt, tyskt, kreolskt — somliga anse även judiskt — blod hos hans närmaste förfäder. Naturen bestämde honom således redan till den kosmopolit, han sedan medvetet blev. Både från fäderne och möderne ärvde han konstnärsanlag. Fadern hade som helt ung — i avsky för slaveriet, en avsky, vilken hos honom fortlevde mot varje form av förtryck — lämnat Västindien. Han hade därigenom förstört goda framtidsutsikter och råkat i oenighet med sin familj. Detta gjorde att han, i stället för att kunna utbilda sina målaranlag, nödgades försörja sig genom att taga anställning vid Englands bank. Men på lediga stunder sysslade han — och med betydande begåvning — som tecknare, poet och konstkritiker och skaffade sig dessutom verklig lärdom på flera områden. Han var därför i sällsynt grad lämpad till ledare för sin ende son. Han hade därjämte den lynnets mildhet, som hindrade alla slitningar mellan den äldre och den yngre Robert Browning, när sonen senare inom litteratur och konst började dyrka andra gudar än fadern. Denne tröttnade aldrig på barnets sällskap. Det var vid Anakreons sånger den lille gossen på faderns armar nynnades till sömn; det var på faderns knä han upplevde det

trojanska kriget. Från modern, vars sällsynt känslodjupa, stilla och ömhetsfyllda natur sonen ägnade en tillbedjande kärlek, ägde han sin religiösa och musikaliska anläggning. Vid hennes artistiska pianospel grät han av hänryckning redan under sina spädaste år. Vid fem år diktade han ett poem i ossiansk stil, som gömdes i ett länstolsöverdrag; vid åtta översatte han Horatii lättare oden och mätte med handen ut homeriska versmått längs salsbordet; vid tio skrev han — under ingivelse av en olycklig kärlek(!) — Byronsk världsföraktarpoesi. Men framförallt var det den homeriska tonen, som rådde i den diktsamling, han redan vid tolv lämnade sin mor. Hon förelade den en ansedd granskare och erhöll av honom bekräftelse på sin egen tro om sonens poetiska begåvning.

I detta hem, präglat av fin och mångsidig kultur, och omgiven av en ömhet, som aldrig nekade honom en önskan möjlig att uppfylla, eller en frihet rimlig att giva, växte gossen upp under de gynnsammaste villkor för sin individuella utveckling. Fadern bevarade honom alldeles oberörd av det vanliga skol- och universitetslivet. Den enda tid, han undervisades utom hemmet, var mellan 10 och 14 år, då han i en helt liten privat skola i närheten erhöll en ypperlig undervisning, som han väl tillgodogjorde sig. Av kamratlivet förblev han oberörd, försjunken som han var i sin egen värld. I hemmet delade han sin tid mellan studier — under faderns och privatlärares ledning — samt musik, vetenskapliga rön, trädgårdsskötsel, ritt och andra kroppsövningar, gynnade av att familjen ständigt bodde i någon lantlig utkant av London. Till utelivet medförde han, utom en vaken naturkänsla, även en fäderneärvd, ypperlig kroppskonstitution. Längre fram idkade han sina fria studier i British Museum och National Gallery och vid tjugu år blev, som han själv brukade säga, Italien hans universitet. Tack vare denna ypperliga, fria uppfostran ägde han redan då en rik och djup kultur. Icke

en tanke hade han behövt ägna åt något brödstudium. Fadern, som bevarat sin ungdomskänslas oförvärldslighet, sitt hat till den engelska förvärvsfebern, hade lärt sonen den självvalda fattigdomens ära, när fattigdom är villkoret för trohet mot vårt eget bästa medvetande. Robert Browning hade aldrig i sitt hem hört ett ord om att han borde skaffa sig en ställning, endast att han borde utbilda sig för sina egna mål. Föräldrarna och sonen kände sig ömsesidigt lika lyckliga över att han till sitt giftermål — han var då över 34 år — stannade i hemmet. Och det var alltid med djup tacksamhet Robert Browning talade om huru fadern sålunda givit honom alla betingelser för att utföra det bästa möjliga arbete.

Trots sin mångsidiga begåvning kände Robert Browning ingen egentlig ovisshet om sin bana. Visserligen utövade både musik och målning en stark lockelse, men poesiens förblev dock den mäktigaste. I sina drömmar under några stora almar — från vilka han om dagen i gyllene dimmor såg S:t Pauls kupol och Westminster Abbeys torn och om natten ljusskimret från London, och på avstånd hörde bultandet av världsstadens pulsar — hade han redan börjat ana djupen under människolivets brusande yta. Men medveten om sin diktarsjäl blev gossen först den oförgätliga majkväll, då han under ett blommande guldregn och en blodbok, i vilken tvenne näktergalar höllo sångartävlan, läste Keats och Shelley. Allt sedan han sett den senares obekanta namn i ett bokstånd — och fått veta att det tillhörde en ej längesedan död diktare — hade han tiggt sin mor om att skaffa honom Shelley. Hon hade med mycken möda — ty de flesta bokhandlare kände ej ens namnet — fått fatt i Shelleys dikter och blivit övertalad att också taga ett par häften av den än mer obekante Keats. Sålunda kom Robert Browning under det inflytande, som blev framför varje annat livsavgörande. Med faderns beundrade Pope var han redan färdig, Byrons glans bleknade nu; Wordsworth, Cole-

ridge och Southey hade icke betytt mycket för honom. Men i Keats och framför allt i Shelley försjönk han nu och för alltid. Välljudsströmmen från Shelleys violin väckte hos Browning sångens ande; åt honom — the suntreader — ägnade Browning sin ungdoms första diktarhyllning; åt honom sin mognare ålders enda — och utmärkta — kritiska essay. De stora olikheterna i varderas diktarlynne betingade varaktigheten, medan likheterna betingade djupet av Shelleys inflytande på Browning. En av dessa likheter var bådas panteistiska naturkänsla. Många dagar och även nätter tillbragte Browning i omgivningarna kring sitt hem, där man då ännu i Dulwichskogen eller på Wimbledon Common kunde njuta skogsensamhetens eller viddernas hela tjusning. Där kunde Browning ligga under träden eller i gräset, så orörlig, att fåglarna slogo ned på honom och med sinnen, vakna som en indians, iakttog han enskildheterna på samma gång han försjönk i helhetsintrycket av naturen. Han blev lika förtrolig med fåglarnas och insekternas, blommornas och gräsens rörelser och levnadsvanor som med skyarnas och dimmornas färgskiftningar, åskans och regnets stämmor, nattens och dagens olika dofter och ljud. Lika törstigt drack han intryck från människolivet i varje dess — okonstlade — framtoning. Zigenarsällskap och vandrande teatertrupper, krogliv och separatistpredikanter intresserade honom lika livligt — han, som blev »varm endast av att höra orden purpur och skarlakan», tjusades av allt, som gav färg åt vardagen. Med sanning kunde Browning om sig säga: »Tillvaron har ej undgått mig och det skall den icke heller framdeles göra — förr än jag fått nog av den... Se med själens ögon och du skall få tillräckligt att se. Har du slutat att undra över kvinnorna, så återstår dig männen — levande och döda — att undra över. Har du slutat att undra över människorna, då har du Gud att undra över». Dessa yttranden beteckna Brownings diktarindividualitet i vilken livsberusning och livsiakttagelse voro

lika framträdande. Det är den lidelsefulla styrkan i båda vilka i hans första dikt* gör honom — då ännu ej tjuguårig — till upptäckare av aldrig förr hörda, sinnligt rika bilder, i vilka hans förnimmelser av sin egen själ och av människosjälen, av naturen och av livsmysteriet tolkas med en så utpräglad och egenartad genialitet, att D. G. Rosetti många år senare upptäckte Browning som författare till den lilla anonyma bok, vilken så hänfört Rosetti, att han på British Museum ord för ord avskrivit den, emedan den icke kunde erhållas i bokhandeln. Browning skildrar här själv sin eldiga, blodfulla, intensiva natur, vilken han kände innebar den sällsynta möjligheten att kunna leva ut sitt eget liv i omedelbar styrka, samtidigt med att han på analysen av själen riktade hela sin intellektuella kraft. Redan i sin första bok är Browning själstillståndens diktare. Och därigenom blev han ej blott en ny skald, till de många andra England ägde under samma tidsskede, utan en ny, förut ohörd stämma inom den engelska litteraturen, blev the noblest asserter of soul in song. Samma betydande granskare, vilken upptäckt geniet i tolvåringens diktsamling, skrev vid Pauline's framträdande att England fått en ny diktare och ett par andra röster nämnde honom redan bredvid Wordsworth och Coleridge. Inom den lilla, långsamt vidgade grupp, som redan från början gav Brownings diktning den beundran, den stora engelska publiken var så sen att skänka honom, märktes J. S. Mill. Han fällde det träffande omdömet, att han aldrig hos någon normal människa funnit ett mer utpräglat självmedvetande än hos den anonyme författaren till Pauline. Ordet »självmedvetande» brukas ju oftast i inskränkt betydelse och Mills mening tolkas därför bättre med självsmedvetande. Denna djupa förnimmelse av sitt eget och av andras självliv, gjorde den unge diktaren — ännu Shelleys och de helleniska skaldernas

* Pauline, tryckt anonymt nyåret 1832 på en kvinnlig släktinges bekostnad.

lärjunge — medveten om ett för sig nytt poetiskt mål, det mål han några år senare uttryckte med orden: att han ansåg föga annat värt att studera än händelserna i en själs utveckling.

Browning gjorde nu sin första resa till Italien, som sedan förblev icke blott hans sinnens och hans själs valda fosterland utan även den rikaste ingivelsen för hans diktning. Människornas öden hava där, liksom naturen, rikare färg och fastare kontur; de giva det artistiskt »komponerade», i en enda situation samlade intryck, som Browning framför allt älskade. Och italienarnas sorglösa konstnärslynne ägde både hans lynnes omedelbara och hans eftertankes väl begrundade sympati.

De närmaste åren efter hemkomsten brukade Browning för att fullborda Paracelsus, genom vilken han första gången uttrycker det pathos, som för honom är livets största och till vilket hans dikt sedan så många gånger återvänder, nämligen en orubblig strävan mot ett ideellt mål. Icke blott att nå målet, nej även att gå under för detsamma frälser människans själ, som växer genom bemödandet att spränga tillvarons begränsning för att bereda idealen rum. Browning låter Paracelsus — naturvetenskapsmannen med Faust-typen — representera tankens och Aprile — diktaren av Shelley's typ — hjärtats sorg över deras otillräckliga makt gent emot tillvarons andra makter. Men de uppenbara även tankens och hjärtats triumf mitt under det yttre misslyckandet.

I denna dikt blir Brownings naturkänsla en majestätisk, världsfamnande syn på hela livets evolution — vilken han såg med sin diktaraning långt innan teorien blivit antagen av vetenskapen. Han uttrycker sin hänryckning över livets skönhet i en lyrik, med vilken litteraturen då ej bjöd någon annan jämförelsepunkt än gamla testamentet. Browning hade även under arbetet med Paracelsus varit så försjunken i den hebreiska poesien att man funnit honom barhuvad i skogarna deklamerande Jesaja. Men ehuru dessa

stora intryck i någon mån påverkade Brownings poetiska uttryckssätt, är det dock helt och hållet ur hans egen själ den underbara tonström framväller, vilken stundom verkar så starkt att den bränner som en smärta. Än sväller den ut med en orgels breda brus, än stiger den som en soldarrande lärkdrill, än bortsuges den i oändligheten som violinens sprödaste ton.

Genom Paracelsus blev den tjugutreårige diktaren inom Londons vittra krets tveklöst sammanställd med och välkomnad av stormännen Wordsworth — för vilken Browning varken som person eller diktare ägde verklig sympati — och Landor, för vilken däremot hans beundran och tillgivenhet varade livet ut. I den litterära krets, inom vilken Browning hade sitt egentliga umgänge, övertygade man honom att han borde försöka sig med ett arbete för teatern. Brownings Strafford spelades också i maj samma minnesrika dag, som Carlyle i London började sina föreläsningar och samma år — 1837 — som den elektriska telegrafen och drottning Victorias regeringstillträde invigde en ny aera. Strafford, hade för det engelska dramat samma betydelse som Hernani för det franska. Dramat blev en framgång, men ej så stor, att den kunde locka Browning från hans verkliga område, som icke var teaterdramat utan, som Walter Pater träffande kännetecknat det, »the poetry of situations». I sådana dikter, vilka — utan att vara avsedda för scenen — äga den dramatiska form, som möjliggör att vissa själstillstånd komma till ett samlat utbrott i ett stort ögonblick, fann Browning sitt egentligaste uttrycksmedel. Och han har därigenom, liksom Almqvist, vilken med Browning erbjuder många jämförelsepunkter* blivit en föregångare till det framtidens drama, på vars Shakespeare vi ännu vänta, ett drama, som blir det inåtvända i stället för det utåtvända livets spegel.

* Se min studie: C. J. L. Almqvist, Sveriges modernaste diktare.

Nu följde slag i slag de verk till vilka Browning finner motiven i sin »vingård jorden», där han skördar man's thoughts and loves and hates.

Urbilden till Sordello* — den typiska »poetsjälen» — fann Browning hos Dante och i de italienska krönikorna. Men han har icke utformat typen till en levande gestalt, endast insvept den i ordmassor. Detta gjorde en del litterära människor fullkomligt ursinniga över alla fruktlösa försök att begripa vad de dunkla orden skulle innebära. Oaktat härliga dikteriska ställen har ingen granskare — allra minst Browning själv — tvekat att förklara Sordello som helhet misslyckad och dikten bidrog att hos publiken stadga dess mening att »Browning icke kunde läsas».

Redan året efter Sordello kom dock Pippa Passes, som är icke blott en av Brownings men en av den engelska litteraturens yppersta dikter. De yttre intrycken till dikten hade han fått i den lilla italienska staden Asolo, men den egentliga ingivelsen i sin kära skog, där han en dag under sin ensamma vandring greps av tanken på den ena människans omedvetna och hemlighetsfulla inflytande på den andras öden. En tanke, som han sedan utformade till dikten om den lilla italienska silkesarbeterskan, som en helgdag sjungande går förbi några av henne osedda människor, i vilkas öde hon avgörande ingriper genom sin — »som trastens sång i en belägrad stad» omedvetna — sång.

* Sordello 1840. Så kommo Pippa Passes 1841; King Victor and king Charles 1842; Dramatic Lyrics 1842; The return of the Druses 1841; A blot in the 'Scutcheon' 1843; Colombe's birthday 1844. Dessa utgöra de fem nästa, under den gemensamma titeln Bells and Pomegranates utgivna dikterna. Titeln är hämtad från den judiske översteprästens klädnad, där klockorna och granatäpplena symboliserade enheten av glädje och allvar. Pippa Passes är väl översatt av K. G. Ossian-Nilson under titeln Pippa går förbi. Av Elisabeth Barretts smärre dikter äro några tolkade på svenska av Edvard Fredin.

Pippa Passes äger det klara djup, som kännetecknar den fulländade konstskapelsen. Tanken uttryckes icke genom tal utan genom konkreta gestalter och situationer, skälvande av den praktfullaste lidelse, uppenbarad med den högsta konst. Själva tanken, enkel som den är, erhåller sin djupa betydelse genom att vara ett uttryck för Brownings — då inom litteraturen nya — känsla av livet som mysterium, av hans undran över tillvaron, denna undran om vilken en granskare träffande sagt, att den är den djupaste ingivelsen inom den nyare poesien.

För Browning var tillvarons mystik, själslivets outforskade värld en personlig upptäckt, en ny och flödande diktaringivelse. Hans säregna genialitet är denna djupa intuition för de hemlighetsfulla förlopp, som leda själen till dess högsta höjd eller lägsta förnedring och den vakna blicken för de själens praktstunder, då en stor känsla slår ut som en stor eld och bränner alla konventioner och självbedrägerier till aska.

Under de fem, sex föregående åren hade Browning umgåtts flitigt inom Londons konstnärliga kretsar »för att icke gå miste om något okänt gott» genom att lämna denna sida av livet oförsökt. Men nu var han led vid sällskapslivet, mättad av böcker och längtade »efter den verkliga världen och konstens tavlor av världen». Han hade därför börjat planlägga en längre vistelse i Italien, där »hans hjärta levde». Då hände sig en av de sista dagarna 1844 att, genom deras gemensamme vän Kenyon, Elisabeth Barretts två band dikter kommo i hans hand. Browning läste och hänfördes av »denna nya musik, detta utsökta pathos, dessa modiga, självtänkta tankar». Men framför allt var det en dikt, Lady Geraldine's Courtship, i vilken han ej blott förnam sitt eget medelbara inflytande, utan om sin diktning läste den, i sin korta innehållsrikedom ypperliga, karaktäristiken av hans Pomegranates, vilka...

...cut deep down the middle,
shows a heart, within blood-tinctured of a veined humanity.

Detta yttrande gick rätt som en pil på Brownings dikteriska mål och stegrade hans sympatiska intresse för diktarinnan. Han frågade Kenyon om han kunde våga tillskriva henne? Svaret blev varmt tillstyrkande. Och så avsände Robert Browning den 10 januari 1845 sitt första brev till Elisabeth Barrett.

III.

Robert Browning och Elisabeth Barrett.

»Dust to dust and soul-secrets to humanity,
the natural heir to all these things» . . . .
E. Barrett.

Om Robert Browning, när han före sin död brände hela sin övriga brevväxling, förstört också innehållet i det lilla skrin, där han omsorgsfullt ordnat sina och Elisabeth Barretts brev* — då skulle, enligt den högre räknekonsten, mänskligheten ha förlorat mer än om Englands bank blivit aska. Ty på Elisabeth Barrett och Robert Browning kunna med full rätt tillämpas den senares ord om Luria:

> Such man are you and such a time is this
> that your sole fate concerns a nation more
> than its apparent welfare

och detta därför att

> A people is but the attempt of many
> to rise to the completer life of one.
> And those who live as models for the mass
> are singly of more value than they all . . .

Denna underbara brevväxling vittnar om möjligheten av högre känslor än de flesta undantagsmänniskor ännu drömma om. Den visar ett stort

* Av sonen utgivna 1899 under titeln: The letters of R. Browning and E. B. Browning. Smith Elder, & Co. 15 Waterloo Place, London. Two volumes.

och i hög grad manligt snille, som kunde älska såsom vår tids självfullaste kvinnor önska att bli älskade och ett stort och i hög grad kvinnligt snille, som både kunde ingiva, besvara och bevara en sådan kärlek. Brevlitteraturen äger några brev, som uppenbara den stora kvinnosjälens erotiska höghet, såsom den portugisiska nunnans fem brev, M:lle de Lespinasse's och ännu andra kvinnliga brev. Man har brevsamlingar vilka visa ej blott kvinnans utan även mannens känsla från dess stora sida, såsom till exempel Abelards och Heloisas, Varnhagens och Rahels, Diderots brev till Sophie Voland, Gœthes till fru von Stein. Men Robert Brownings och Elisabeth Barretts brev uppenbara det enastående: tvenne stora snillen, som tillika äro äkta fullblodsmänniskor; som vardera äro varandras första och enda stora kärlek och som båda, genom ett samliv av den högsta ömsesidiga lycka, bevisa äktheten i sin känsla. Därför blir deras brevväxling själva uppenbarelseboken för alla dem, som tro på möjligheten av en fullkomligare mänsklighet genom en självfullare kärlekslycka.

*

Breven sträcka sig mellan den 10 januari 1845 och den 18 september 1846 eller dagen innan makarna Browning lämnade England, varefter de under sitt nära femtonåriga äktenskap aldrig en dag voro skilda.

Det var med glädje Robert Browning senare påminde Elisabeth Barrett att han redan i sitt första brev sagt att han älskade ej blott »hennes stora levande poesi, som strax slagit rot i hans hjärta för att växa där», utan även henne själv. Han omtalade sin ledsnad att ej tre år förut ha begagnat sig av mr Kenyons förslag att föra honom till miss Barrett. Det föreföll honom nu som hade han i en kyrka försummat att dra undan det förhänge, som i ett sidokapell dolde ett av världens under. I sitt svar uttryckte hon ej blott sin glädje över hans sympati

för hennes diktning, men sin djupa beundran av hans, vars manliga styrka hon väl visste sig aldrig kunna uppnå: han behärskade ej blott den mänskliga lidelsen i dess högsta intensitet men även tanken i dess största djup och hon var glad att få lära av honom. Han svarar med att lika uppriktigt sätta hennes poesi över sin egen. Så som i början förblev det sedan under hela deras samliv. Vardera älskade att från sina egnà axlar lyfta den kungliga diktarpurpurn över på den andras. Vardera missunnade sig själv varje lovord, han eller hon erhöll på den andras bekostnad. Och för varandras räkning kunde de med otålighet vänta på den rättvisa, de för sig själva »lugnt kunnat avvakta i trehundra år»!

Deras brevväxling, som självklart innehåller en hel del intressant tal om litteratur och litterära personligheter, är den raka motsatsen till de författarebrevväxlingar, som vända sig kring egna framgångar eller nederlag och yrkeskamraters förföljelser eller svagheter. Här finnes icke ens skuggan av en oädel självrörelse, men tvärtom den vackraste iver att göra alla rättvisa, att icke ens genom ett för strängt omdöme till varandra nedsätta någon i den andras tanke. Ensamt ur denna synpunkt är brevväxlingen det förnämaste andliga umgänge, man kan önska sig.

Elisabeth Barrett bad genast att Browning under brevväxlingen skulle behandla henne lika enkelt som en god kamrat, en »hederlig karl»; att han aldrig skulle skriva av artighet utan endast följa sin egen håg. Härpå svarade han att »av en del skäl, han kunde utgrunda och av andra, dem han trots allt tänkande ej kunde utgrunda, hade han mer hjälp och glädje av att brevväxla med henne än av att råka någon annan människa.» Det personliga intresset övergick redan från början det litterära, och han bad snart att hon i varje brev skulle säga honom om hon var bättre, emedan hon lovat att, ifall hon alltjämt återvann sina krafter, skulle han på våren få besöka henne. Och han litade på att det skulle ske. »Ty aldrig hade livet

ännu nekat honom något, han av allt hjärta önskat». När hon framhåller överdriften i hans iver svarar han, att han alltid mycket noga analyserade sina känslor och sällan bedrog sig genom att ge någon känsla större betydelse än den ägde. Han hade aldrig förr behövt någon vän; men hon, som var a deep wonder of a creature — henne behövde han!

Men hon skulle ej oroa sig över att han ej kunde vänta; han hade till och med nekat sig nöjet att gå fram till n:r 50 Wimpole Street, efter som hon ännu ej lovat honom att få komma. När hon i ett brev talar om huru trånande hon längtar bort från livet, svarar han: att nu måste hon stanna där, när hans fot redan var på hennes trappa. Hon hade »förstorat hans livs harpa med hela oktaver av gyllene strängar». Och han — om vilken hon träffande sade att han druckit livets bägare överfylld, med solen skinande på densamma — ville få ge henne en del av sin livsglädje; han skulle dock »ha kvar dubbelt mer än vad som med rätta tillkom honom själv!»

De utbyta sina tankar om diktandet, dess mål och dess medel; de meddela varandra sina arbetsplaner, och han undrar över att han till henne kan uttala vad han ännu knappt vågat säga sig själv. När Elisabeth Barrett slutligen utsätter en dag för hans besök är hon så fylld av aningsfull oro och omedveten fruktan att han i verkligheten skall känna sig besviken i sina förväntningar om henne, att tårarna strömma, medan hon skriver brevet. Hon bad honom minnas »att hennes bästa jag var i hennes poesi; själv var hon intet, blott en rot, som växte djupt nere i mörkret!» Hon kände att hans brev gripit henne som inga andras och därför hade han blott behövt säga ett ord, för att hon skulle lovat honom det personliga sammanträffande som andra ej genom långa vältalighetsprov kunnat uppnå. Men medvetet väntade hon ingen annan följd av hans besök än glädjen av en förtroligare vänskap, genom vilken hon ännu mer skulle få del av hans andliga rikedomar, som —

isynnerhet vid hans unga år — syntes henne förundransvärda. Hon insåg att han icke blott ägde en ofantlig erfarenhet av det yttre så väl som av det inre livet — av böcker, konst, musik, människor och världen — men att han, jämte sin omfattande allmänbildning, även vunnit djup insikt i flera ovanliga kunskapsområden. Och oaktat allt detta fann hon att »han ej spred sig över en yta utan arbetade ur djupet av sin egen själ».

Under ömsesidiga förväntningar gick tiden till den 20 maj 1845 — den dag, Browning sedan kallade sin verkliga födelsedag. Ett par veckor förut hade han fyllt trettiotre år, och Elisabeth Barrett två månader tidigare trettiosex. Men tärd av sjukdomen föreföll hon äldre, ifall man överhuvud tänkte på ålder inför denna okroppsliga varelse, om vilken Browning sedan sade att hon, då och alltid, fyllde honom med undran över att hon alls värdigades andas på jorden och ej helt ägde sin tillvaro i luften. Det lilla, bleka anletet, som i halvdunklet mötte honom från soffan där hon låg, fick ljus av den själfulla pannan och en än vitare färg genom det mörka locksvallet, som tycktes böja huvudet och hängde långt ned på bröstet. När de svarta ögonhåren lyftes förklarades ansiktet genom den underbara blicken ur de stora, blågrå ögonen. Det enda jordiskt kraftiga intrycket gav den vitglänsande tandraden, när ett leende någon gång bröt fram. Då försvann det rörande uttryck av behärskad smärta och vemodig mildhet, som munnens fina linjer vanligen ägde.

Motsatsen var stor mellan denna — som hon själv och hennes närmaste trodde — för hela livet innestängda sjukling och den man med vilken, henne ovetande, livet och lyckan denna majdag trädde inom hennes dörr. Robert Browning stod nu i sin mannaålders fulla skönhet. Hyns varma blekhet, det tjocka, svarta hårets skulpturala vågor, de finskurna dragen, det rörliga uttrycket, det soliga leendet gjorde att han ofta togs för italienare. Den ytterst finkänsliga

överläppen liksom ögonbrynen röjde, genom snabba höjningar och sänkningar, varje själsrörelse; de härliga ögonen, skiftande mellan mörkgrått och grönt hade ett uttryck som Elisabeth Barrett fann vara the most serene spiritual, hon någonsin sett. Över rörelser som anlete låg ett spelande liv och den oemotståndliga tjusning, som en med försynthet buren lycka utstrålar. Hans väsen hade »en vinthundslik snabbhet», som, förenad med ett sällsynt behag, kom den medelhöga gestalten att synas längre än den var; därtill bidrog även en egendomlig lyssnande höjning av huvudet. Fulla av söderns plastik voro de talande handrörelserna; full av söderns musik den inträngande, mjukt klara stämman, i vilken samma intensitet vibrerade, som i den ytterst livfulla handen, vars tryckning förnams som en elektrisk stöt.

Denna strålande unge man — dessutom Englands störste samtida diktare — var det som så ivrigt bett att få besöka henne, Elisabeth Barrett; ja, som tiggde om lyckan att få återkomma till hennes mörka sjukrum. Hon svarade honom att tacksamheten blev hennes, var gång han, från sin soliga, lysande höjd ville nedstiga i hennes skuggvärld — ett brev, som, redan efter det första besöket, framkallade ett svar, i vilket han sade henne: att hans kärlek och hans liv voro hennes, om hon ville mottaga dem.

Men huru skulle hon strax kunnat tro på denna livets sång utanför den gravkammare, där hon känt sig lika färdig med sin personliga tillvaro som vore hon redan död? Hon såg i hans ord endast diktarfantasiens egenart att »gripa ett nytt intresse med båda händerna» för att lika snart lämna det. Hon ville hindra honom att uttala ännu fler obetänksamma ord, dem han redan om en vecka skulle ångra. Hon bad honom därför aldrig mer vidröra detta ämne, ifall han ej ville tvinga henne att — för hans egen skull — avbryta det vänskapsfulla utbyte varav hon hoppats en livslång glädje. Detta brev besvarade Robert Browning med — som han sedan sade — det enda

bedrägeri, han någonsin begått mot henne. Han lät henne nämligen tillsvidare tro att han verkligen brukat för starka ord för sin beundran, ty han fruktade att hon annars skulle neka honom att förnya sina besök. Som hon grundat sitt svar endast på hänsyn för honom, insåg han ädelmodet i hennes motiv och var nöjd att nu tillhöra henne endast i den egenskap hon tillät, viss att framdeles kunna övertyga henne om allvaret i sin känsla.

Brownings biografer ha antytt att hans lidelsefulla och djupt erotiska natur lett honom in i åtskilliga förhållanden, innan han lärt känna Elisabeth Barrett. Själv däremot upprepar han lika energiskt som opåkallat att hon var hans första, enda och sista kärlek; att han redan anat henne i de tidigare tycken, vilka gått lika fort som de kommit och att, innan han såg henne, aldrig någon mänsklig varelse fyllt eller tillfredsställt hans själ. Unga damer hade han ej funnit tilldragande, och överhuvud hade kvinnorna ej förefallit honom bättre än han själv. Och just detta hade hindrat honom att älska dem, »ty endast uppöver sig själv kan man älska.»

Men nu stod han — forskaren i alla själens djup — äntligen inför en stor kvinnonatur. Hänryckt som en törstande jord regnet, drack han detta väsen, som för honom gjorde the masterpassion of life till en upplevelse, fullkomligare än alla hans drömmar om densamma. Och han upplevde den såsom en vilken icke förslöat sitt eget själiska medvetandes finhet, icke upphävt enheten mellan sina ideal och sina handlingar. Med vaken medvetenhet hade han, i stora och små ting, aktat på sina impulser och valt sina upplevelser, så att de ena som de andra förstorat hans själ och skärpt hans instinkter. Därför undgick han nu det öde, som blivit så många andra diktar- och tänkarnaturers: att ha talat stora ord om de stora känslorna och de stora människorna, men att sedan ha gått blinda förbi undantagsmänniskan och undantagsödet, när de i verkligheten mött dem. Eller

också att, om de sett dem, själva ha saknat ett innehåll att i det levande livet utfylla sina ord med. Inga av de berättigade farhågor eller de små bihänsyn, vilka i ett fall som detta skulle gjort flertalet män tveksamma, hindrade Browning att med hela sitt väsens fullhet och kraft hängiva sig åt sin ögonblickliga kärlek till den bräckliga varelsen. Och dock trodde han — då han första gången uttalade sin känsla för henne — att hon var dömd till en så ohjälplig sjuklighet, att han aldrig ens skulle få se henne stående utan för alltid bunden vid sitt viloläger. Inga av hennes otaliga betänkligheter och tvivel kunde någonsin förvilla hans syn på hennes natur, i vilken han genast såg själva grunden: den barnaklara, från all världslighet rena, enfalden; den havsdjupa och spjuträta intensiteten — ett medeltidshelgons intensitet — ett väsen, som just ensamheten bevarat och fördjupat. Han såg huru hennes känslas rikedom som en daggfrisk, ehuru ej fullrundad druva gömdes under avskildhetens bladskugga; huru spänstigheten i hennes lyckomöjligheter endast av förhållandena, ej av hennes eget lynne voro nedtryckta. Själv hade hon aldrig egenvilligt slutit handen för en livets gåva och inga bittra erfarenheter hindrade henne att alltjämt förtroendefullt hålla den utsträckt mot människorna. Sjukdomen, som brutit kroppen, hade endast fastare sammanslutit den högresta, rakvuxna själen. Strålande ren från svek och flärd, med stålfast vilja i varje beslut, med blixtsnabb ovilja då hon djupt ogillade, ägde hon i vardagslivet en fin humor, en jämn mjukhet, en fördragsam mildhet, en ärlig fordringslöshet, som rörd mottog den minsta vänlighet. Hennes naturliga häftighet fanns endast kvar som het iver för ett intresse, som snabb fart i en impuls, som naiv hejdlöshet i sådana fall, där andra visa världsklokhet. Av konstnärslynnet hade hon förnimmelsens eld och styrka, men ej dess vanliga svaghet att omvandla tillvarons — framför allt människornas — värden efter sina egna stämningar. Hon var all-

deles fri från sjuklingens — och skaldens — håg att låta tillvaron kretsa kring sina egna tillfredsställda eller otillfredsställda anspråk på densamma. Tvärtom var hon sällsynt rättvis, även i sin dom över handlingar, som sårat henne själv. Den försynta ärlighet och fasthet, med vilka hon värnade sin individuella frihet, gåvo henne en ädelmodig syn på yttringarna av andras, från hennes egen avvikande, naturer. Den höstlikt klara och stilla luft, som omgav henne, var renad från alla personliga önskningar, från all livets heta oro. Men det oaktat såg Robert Browning att denna kvinnosjäl ännu skulle kunna vitglödgas. Och i väntan därpå stannade han i ordlös hänryckning inför de underbart fullkomliga linjerna hos den Psyche, vars skönheter just voro de, han hos varje själ skattade högst och vilka nu fyllde honom med samma outsläckliga lidelse som den sinnesberusande skönheten väcker hos andra män. Men även varje drag i den yttre företeelsen tjusade honom och blev oupplösligt ett med kärleken till den älskades andliga gestalt. Han berättade henne sedan, att han under denna tid stundom gick tidigare från henne, endast av längtan efter det ögonblick, då han skulle få känna hennes lilla, genomskinliga hand i sin. Hon åter bekände senare att, sedan han en gång kommit, lämnade han henne aldrig, ty hon behöll alltjämt en förnimmelse av hans närvaro. Hon kände att han ägde en makt över henne, som han ämnade bruka, och att hon varken skulle kunna andas eller tala annorlunda än han ville; ja, att han läste alla hennes tankar som han läste sin tidning! Andra män hade visserligen i hennes ungdom talat till henne om kärlek, och sådana ord hade även trängt in i hennes nuvarande ensamhet, men de hade aldrig ens krusat ytan av hennes själ, vars djup nu däremot rördes.

Browning visade i sitt väsen en sträng självbehärskning, ty han ville icke »vinna» vad som för honom endast som fri gåva ägde sitt fulla värde. Han hatade själva ordet e r ö v r i n g, liksom den av

detta begrepp födda kvinnliga instinkten att dölja sina känslor och egga mannen genom låtsad köld; »detta,» säger han, »som männen ännu kalla äkta kvinnlighet men jag helt enkelt kallar djuriskhet». I varje brev och vid varje besök gav han henne däremot den tigande ömhetens hyllning, vilken, alltid rörande för en äkta kvinna, blev dubbelt betagande från denne livsberusade lyckoprins.

När han åter varsamt nalkas framtidsfrågan blir han väl icke tystad, men ej heller genast trodd. Övergången ur svarta natten till det vita solflödet var ännu för plötslig. Hon sluter, bländad, ögonen och plågar sig själv och honom genom att ej kunna se verkligheten. Hennes naturliga anspråkslöshet var sjukligt stegrad genom hennes långa isolering, under vilken hon kunnat vara så föga för andra och därför vant sig att av dem vänta intet. Men framförallt blev den stora ödmjukhet, som alltid följer den stora kärleken, hos henne så stark att den skulle tyckas onaturlig, ifall den icke bleve förståelig genom känslan av den ytterliga motsatsen mellan en hjälplös sjukling som hon och en ung gud som han. På hans ljusa väg kunde hon ej låta sin skugga falla. Ingendera uttalar ännu sin känsla men den talar ur allt. Hon läser manuskripten till hans dikter och han ber henne lära sig hemligheten av den utsökta musiken i hennes egen lyrik. Ty han — som fordom njutit av att trotsa andras smak — kunde nu ej tycka om sina egna dikter, ifall hon ej gjorde det. Hon svarar att hon är född hero-worshipper och ämnar förbli det; därför ber hon att få slippa lära honom något, endast få lära av honom, se upp till honom och tjäna honom på alla andra sätt. Det enda, hon kunde lära honom, vore smärtan — eller just det hon allra minst ville bibringa honom! Han försäkrar henne att hennes poesi är honom så mycket mer värd än hans egen, att han oroar sig för den tid, hon tar från sitt arbete för att ge honom, medan hon däremot gärna skulle få tända eld på hans manuskript, om hon behövde det

för att hålla sina fingerspetsar varma. Han påminner henne om hennes löfte: att bruka var solig stund för att stärka sina krafter, men han ber henne däremot att icke — som hon även lovat — en dag plötsligt gå honom till mötes. Ty då kan han ej svara för vad han i sin glädje tar sig till!

Robert Browning säger om sig själv att han ej blott noga prövade varje sin känsla, innan han gav den namn, utan att han även var mycket väljande i uttrycken för sina känslor, så att orden ej skulle bli större än känslorna. Också är motsatsen påfallande mellan hans invecklade diktarspråk och hans brevstil: den trovärdiga, knappa enkelheten i denna ger ett djupare intryck av äkta känsla än de största vältalighetsutbrott skulle förmå. Som diktare liknar han sig med fullt skäl vid blänkfyren, som ömsom lyser fram, ömsom försvinner i mörker. Som älskare gav han däremot ett solflöde, vilket aldrig skymdes av ett enda stämningens moln.

Då ingen omskrivning kan göra rättvisa åt den känsla, som talar ur bådas brev, kommer jag nu att — i starkt sammandrag och fri gruppering — meddela en del av de älskandes skriftliga utbyte.

*

När Browning vid slutet av sommaren 1845 beslutsamt och öppet återupptog det en gång förbjudna ämnet skrev han:

Jag tror på er absolut och helt. Men jag tror också att, när ni första gången bad mig vara tyst i detta ämne — och jag tystnade — ni dock kunde veta vilken självbehärskning, jag måste utöva för att sedan sitta och tala och lyssna så som jag gjort. Låt mig nu säga — denna enda gång — att jag älskade er redan då av hela min själ och gav er mitt liv, så mycket av det, som ni ville taga. Detta har redan skett och kan icke ändras; det var då och är alltjämt alldeles oberoende av om ni besvarar min känsla. Den vänskap, den förtrolighet ni redan nu tillåter mig äro

mitt livs djupaste, största glädje. Och jag är viss om att den skall vara livet ut, efter som jag vet att jag aldrig avsiktligt kan misshaga er och vad jag oavsiktligt felar skall ni med godhet rätta... Vore ni lik andra kvinnor, jag känt, skulle jag säga mera. Men mitt första och sista ord är att jag tror på er och vet att vad ni kan och vill ge mig, det skall ni ge mig enkelt och ädelt. Och, hur avlägsen den möjligheten än må vara, ser jag dock i den min högsta lycka...

Hon svarar att hon skyndat sig att tysta honom för att han ej sedan skulle känna sig bunden av några förhastade ord. Hon måste både för honom och sig själv fasthålla möjligheten av en ändring i hans känsla. Liksom ingen varelse nu stod högre och renare i hennes ögon än han, kunde han vara viss att han även den dag, då han sade henne att hans kärlek upphört, skulle stå lika högt och lika helt förbli hennes vän. Hon fortsätter:

Era handlingar ha varit bestämda av de mest ädelmodiga impulser, men ni har dock haft den lättare delen, ty för en generös natur är all slags ädelhet lätt. Men min uppgift har varit svårare och jag har åter och åter dignat under den, vilket har måst giva er ett intryck av vankelmod, som varit er — eller oss båda — ovärdigt. Dock har det varit endast rättvist att ni trott på mig... Om ni har rätten att taga ett för er lycka vågat steg, har jag dock ej rätt att tillåta er förspilla ert liv... Jag trodde att er ädelmodiga impuls snart skulle gå över. Det rör mig djupt att den fortfarit. Men ni är en man och ni kan därför, omedvetet, missta er om er känslas styrka och det vore lyckligare för er om ni funne att ni så gjort...

Inga ovärdiga kvinnliga motiv skulle — däri har ni rätt — kunna hindra mig att säga er vad ni har rättighet att få höra — men allt jag kunde säga skulle göra er orätt! Ert liv — om ni gav mig det — skulle genom mig fyllas av en oro och sorg, ni icke är född till. Och vad skulle jag kunna ge er, som icke vore oädelt att giva?

I det brev, varmed han besvarar detta, säger han bland annat:

Det var icke i går, ej för tio, ej ens för tjugu år sedan jag började tänka över mitt eget liv, dess mål och dess krav... Och jag vet, så visst någon kan veta något, att om ni låter mig göra mitt liv till ert, låter mig förstora mitt liv genom ert, skulle ni göra mig outsägligt lycklig... Jag slutar nu. Ty även om jag kunde övertala, ville jag det icke. Jag litar helt på er... Vad än ni har att säga mig, förblir er vänskap min lycka och min stolthet. Även om ni säger mig att ni älskar en annan, skall det förbli min lycka och stolthet att även i detta avseende tjäna er — så vitt jag kan...

På detta svarade hon att hon ej förstår huru han i samma andedrag kan tala om sin lit till henne och hennes möjliga känsla för en annan? Ty hade hon hyst en sådan, då skulle han med skäl kunnat förebrå henne bristande ärlighet. Och hon fortsätter:

Låt mig nu en gång för alla säga er, att ingen man någonsin för mig varit vad ni är. Och vore jag själv en annan, då skulle jag med glädje, stolthet, tacksamhet låta er lägga ert livs lycka i mina händer. Nu kan jag blott främja den genom att hindra er att skada er själv. Jag skulle kunna glömma min egen ovärdighet, i hoppet att min kärlek torde göra mig något mindre värdelös. Men min obotliga ohälsa är nu det oöverstigliga hindret...

Han svarar att, ehuru han ej erkänt för sig själv att han hoppats vinna hennes kärlek, han dock — driven av en oemotståndlig känsla, som stått över både hopp och fruktan — stannat hos henne. Han böjde sig för hennes visshet att hindren nu voro oövervinnliga, men han litade på att hon skulle säga honom när de ej mer voro det.

Jag befinner mig, fortsätter han, ej längre i min tidiga ungdom och det är redan många år sedan jag var viss att aldrig kunna älska någon kvinna — vilket jag först

undrade över och kämpade emot icke så litet, men fann mig slutligen i omöjligheten och var snarare stolt än sorgsen över den. Men när den äkta kärleken — vilken genast lät förnimma sig som sådan — slutligen uppenbarade sig, då öppnade jag strax mitt hjärta för den med ett jubelrop! Jag brydde mig icke om att den kullkastade alla mina teorier eller störde den sinnesro, jag trodde mig ha vunnit för mitt återstående liv. Ej heller fruktade jag att det nya elementet skulle skada något av det, som redan förut, utan dess hjälp, organiserat sig inom mig. Icke heller har jag gjort mig skyldig till den mer förlåtliga dårskapen att behandla min nya känsla på människors vanliga sätt. Jag har varken bett eller övertalat eller försäkrat... Ty jag tror att ni tror på mig... Er tillgivenhet för mig är redan mycket — och vad det andra angår så skall ni — då ni vill säga mig att hindren ej längre finnas — om tio år, ifall jag lever, finna mig väntande alldeles som nu...

Vad de världsliga angelägenheterna angår, så finnes det ett enda litet offer, jag glatt kunde göra för er: offret av mitt ljuvligt sorglösa levnadssätt, mitt absoluta oberoende, som mitt hjärta skulle hungra efter och som jag kämpat mången god kamp för att bevara. Det lättsinnigt visa liv, jag fört — och fört med avsikt — kunde jag icke lämna för något mindre än er! Men nog med ord för det närvarande. Jag kysser era händer nu. Och vill ni mottaga min ännu outtryckta känsla, då skall mer och mer av den bli uttalad — eller förstådd — det vill säga om vi båda leva. Ni skall då bättre veta vad det var, som gavs er i ett enda litet ord...

Och i ett senare brev:

Min önskan i livet är att leva och att skriva ut något av det som är i mig och att sålunda »frälsa min själ». Jag skulle försöka göra detta även om jag levde bland lejon — men jag kan göra det bäst om jag lever lugnt tillsammans med mig själv och er... Och utom den oavlåtliga tröst, styrka och eggelse, ni därunder skulle vara mig, bleve det även en särskild och oväntad lycka att kunna bruka den tid, jag icke arbetade, för att omhulda er.

När brevväxlingen nått denna punkt — i slutet av september 1845 — inträffade en händelse, som blev avgörande. På grund av Elisabeth Barretts redan förbättrade hälsa hade hennes läkare och några vänner föreslagit henne att tillbringa vintern i södern, ett förslag vilket hon för egen del — men i synnerhet för Robert Browning's — med iver omfattat. Men förslaget väckte hos fadern samma järnhårda motstånd som varje annat barnens försök till personlig rörelsefrihet. Ekonomiskt oberoende som Elisabeth Barrett genom farbrodern var — hon ägde mellan 4—500 £ i räntor — kunde fadern ej hindra henne att resa, men han förklarade, utan att ge skäl, att det i allra högsta grad skedde mot hans vilja. Hon vidhöll dock sin plan, men svårigheterna med fadern fördröjde de nödiga anordningarna. Då hon således ej i rätt tid kunde komma åstad, måste hon stanna vintern över i England.

Med anledning av hennes fars beteende tillskrev henne Robert Browning ett brev, vilket innehöll samma individualistiska trosbekännelse, som han tidigare sammanfattat i raden

no man is strong before he stands alone.

Han sade henne att, enligt hans mening, varje människa, som böjer sig under någon slags yttre auktoritet — en individs eller en kyrkas — förfelar sin mänskliga uppgift, som är att handla efter sin egen bästa övertygelse. Elisabeth Barrett hade således ej blott rätten utan plikten att, oberoende av fadern, besluta för sitt eget bästa. Han säger henne att, då han första gången bad henne dela sitt liv, trodde han henne vara obotligt sjuk och därtill ekonomiskt beroende av fadern, så att han strax förebrått sig sin egen självviskhet, som ville låta henne med honom löpa risken av en oviss framtid. Men efter som han nu genom henne själv visste att hon alltid skulle äga nog för sina personliga behov, medan han var viss att kunna sörja för sina

egna — och han dessutom fått en inblick i det tyranni under vilket hon levde — då bad han henne förlåta att han ännu en gång återkom till det ämne, hon ej ville lyssna till. Genom att stanna kvar under faderns myndighet blev hon ju hindrad att bruka sina möjligheter att återvinna hälsan, men genom sitt giftermål skulle hon kunna förverkliga dessa möjligheter... Och han fortsätter:

Nu, när jag d r ö m m e r, låt mig fortsätta för en gångs skull! Jag ville få gifta mig med er redan nu och sålunda kunna komma när ni tillät och gå när ni ville; jag skulle icke begära att vara mer för er än en av era bröder... men när ert huvud värkte kunde jag ju få sitta hos er? Jag väljer, med klart medvetande, förverkligandet av denna dröm — att få vara en timme om dagen hos er — hellre än varje annan lycka, som jag skulle kunna finna i denna eller någon annan tillvaro. Och dock blir också denna kanske blott en dröm!

Detta brev — och hur skulle det varit möjligt annat? — övervann äntligen hennes tvekan och blev för henne »en överflödande ersättning för hennes livs lidanden, vilka alla smälte bort i lyckotårar».

Och, fortsätter hon, så måste varje kvinna hava känt — som alls kunde känna — vid att höra sådana ord av en sådan man... Ni har rört mig djupare än jag ens trodde att n i kunde! Och hädanefter är jag er i varje avseende, utom de, som kunde skada er... Huru än framtiden gestalter sig: tag nu mitt löfte, som endast Guds och er egen vilja kan upphäva. Om Han, inom en rimlig tid, löser mig ur ohälsans boja, då skall jag för er bli vad ni vid den tiden själv önskar: vän eller mer än vän — i alla händelser en vän till det sista...

Men under tiden är ni fullkomligt fri — obunden, som det kallas; icke ens skuggan av en tråd håller er! Och om jag icke visste att ni ansåg er så, ville jag nu aldrig se er mer, hur mycket detta än skulle kosta mig. Ni kan tvinga mig att k ä n n a — men inte att t ä n k a annorlunda

än jag först tänkte: att det vore bäst för er att glömma mig i varje annat avseende än som en vän. Och det, som vore bättre för er — kunde väl detta vara illa för mig? ...

Han svarar bland annat:

Min egen — äntligen! Frukta icke att jag känner mig »bunden»! Jag vet att mitt livs krona sitter löst på mitt huvud — den är ej fastspikad där; min pärla ligger i min hand — och jag kan återgiva den åt havet om jag vill! ... Förstå då att mitt liv är bundet vid dig, du min första och sista kärlek ... Jag beundrar det beundransvärda, älskar det älskvärda, vill av dig lära, vad endast du kan lära mig; jag är stolt över så mycket, lycklig över så mycket hos dig — men jag kommer icke till dig varken för att beundra eller känna stolthet eller mottaga lärdomar. Jag kommer endast, endast för att leva samman med dig, vara med dig — och detta är kärlek! Det andra vet jag. Jag känner hela rikedomen av dina egenskaper, men dem kan jag nå på många andra sätt; jag har ju dina böcker, dina brev, du kunde besvara mina frågor, även om jag vore i Pisa! Nåväl: allt detta, som jag har, vore mig intet om jag ej kunde få sitta hos dig och se dig ... vid detta kan jag stanna så länge! Om min känslas verkliga art har jag sagt dig mindre än intet. Ja, hade jag velat hålla mig själv »obunden» och inte blottställa mig genom ord, jag sedan icke kunnat infria, så hade jag ej handlat mycket annorlunda än jag nu gjort ... Visserligen innesluter e t t ord allt ... men jag har icke sagt och vill ej heller nu säga, vad du en gång skall få veta ...

Men hon hade för länge levat i hopplöshet för att icke frammana nya orosämnen. Han hade kanske kommit till henne med den förutfattade tanken att finna någon att älska och således ej varit alldeles fri, utan bedragen av sin föresats? Eller hans ridderliga natur hade blivit rörd av hennes öde och tog nu sitt medlidande för kärlek? Eller kanske hade hans beundran för hennes diktning, hans intellektuella sympati vilselett honom? Hon försöker förmå honom till själv-

prövning i alla dessa avseenden och ber honom meddela resultatet utan alla hänsyn till henne. Han hade redan gjort hennes fattiga liv rikt nog; han visste ju huru det varit innan han trädde inom fängelsets portar? Hon fortsätter:

Av alla mina brevpackor från människor, vilka skrivit vänligheter till mig, emedan jag varit kvinna och emedan jag diktat, har jag aldrig för mitt personliga liv fått ens en så bred solstrimma som min hund behöver att värma nosen i... Så fattig har jag varit, att jag känt mig smickrad och tacksam när han föredragit mitt sällskap framför de andras...

Browning tröttnar aldrig att svara på detta eller liknande sätt:

Jag älskar dig emedan jag älskar dig; jag råkar dig en gång i veckan emedan jag icke kan få vara hos dig hela dagen; jag tänker på dig hela dagen emedan jag icke kan göra det en timme mindre!... Tror du att jag, innan jag träffade dig, gick omkring och sökte vem jag uppsluka måtte i skepnad av en hustru?... Tror du jag ens drömde om giftermål? Fanns det ens någon rimlig möjlighet att finna vad jag ville finna? Det är en mycket ringa kontingent av Shakespeariska kvinnor, som detta land frambringar!! Vad den lycka i övrigt angår, som du skulle hindrat, så kan du ju icke för ett ögonblick se den med världsliga ögon och tänka på rikedomar m. m. sådant? Vad finner du således, under din tankes flykt efter »mitt bästa», annat än just — dig?... Du skall aldrig hos mig möta den självviskhet, vilken så många kvinnor och män kalla stor lidelse, den som säger: »bliv min, huru det än må gå med dig själv». Jag tror att vi skola se Italien tillsammans... Men även fyra väggar med dig vore mig en oändlig rymd... Jag som varje annan man har, med avseende å min lycka, sunda instinkter, vilka utveckla sig så snart de äga frihet därtill. En man t. ex., som vill vinna rikedom och inflytande i världslig mening, finner man vanligen på rätta vägen att nå dem... För att jag skall nå vad min instinkt säger mig vara min lycka, behöves nu

endast det sista steget — och detta är det lättaste! Ty först och främst fordrades det ju att du skulle födas och för det andra födas i min tid och vidare finnas till vid Wimpole Street och icke i Timbuktu — och så att en hög häck kring Törnrosas slott hållit hela den övriga världen utestängd tills jag fann vägen dit... Och då, just som jag trodde att mina svårigheter skulle börja, hade jag redan nått fram ett långt stycke!... Ty skulle du även fortfara att endast ge mig så mycket plats att jag nätt och jämnt får stå i din närhet, var viss att jag stannar där! Jag har då i alla fall minnet av dig, vetskapen om dig, begreppet d u intryckt i mitt hjärta och min hjärna — och på detta kan jag leva hela mitt liv. Men det anstår dig, du helt ädelmodiga, att ge mig mera, mycket mera än endast livet: du kan utvidga mitt liv och fördjupa det — som du redan gör och alltjämt kommer att göra. Huru jag älskar dig, när jag tänker på den fulla ärligheten i din gåva — huru ädelt du gav, när du en gång var villig att giva! Tror du ej jag sett huru småsinnat även älskande kvinnor ge sina skänker? Jag vill ej ens försöka uträkna huru mycket av sådana oädla tillsatser, din kärleks rena guld skulle kunnat komma mig att fördraga. Ty jag fick den ju nu som oblandat guld — för att fullkomna min lycka!... Jag har lyckligtvis intet »vunnit» (o, det förhatliga ordet och den franska tanken!)... Att säga att jag med glädje kunde dö för dig är föga; jag hoppas jag kunde dö för ännu två, tre andra människor. Men jag vet icke något enda avseende i vilket jag ej obetingat skulle hängiva dig hela mitt jag — att brukas eller icke brukas. Detta kan ej utsägas — låt mig l e v a m i n a b e v i s, älskade! ... När jag tänker på att få leva med dig, åldras med dig, då ser jag ljus även i natten, så långt jag kan se in i den... Sedan jag älskar dig, vet jag att, om äktenskapet icke varit uppfunnet, så skulle jag nu ofelbart hava uppfunnit det... Inga ord, inga känslor göra rättvisa åt min själs förvissning, min religion! Om också ett moment av min känsla helt fyller mig den ena minuten, så blir just känslans lidelse och fullhet i d e n minuten en orätt mot de andra, icke representerade momenten, mot djupet och

vidden av min kärlek i ett annat ögonblick! Och därför måste jag kunna få bruka mitt hela liv för att bevisa och åskådliggöra, om icke på det ena så på det andra sättet. Och jag måste ha den enkla, påtagliga makt att göra detta, den trygga tid för allt detta, som äktenskapet ger . . .

Med avseende å hennes farhåga att han kommit med föresatsen att förälska sig, svarade han:

Jag hade visserligen en aning att det skulle ske, men långt ifrån en önskan. Tvärtom hoppades jag att den känsla, du strax ingav mig, skulle visa sig vara endast sympati, vänskap, vördnad — men intet, som skulle komma i vägen för mina planer att då återvända till Italien . . .

På hennes farhåga att hans medlidande för sjuklingen eller hans beundran för diktarinnan förvillat honom, svarade han: att det från första stunden varit kvinnan, som fyllt hans själ, hans hjärta och hans sinnen genom de härligheter dem varje brev, varje ord, varje blick uppenbarat. Denna uppenbarelse var redan stor nog för att, om han också nu skulle förlora henne, göra honom rik för alltid. Och en annan gång:

Att du var ett stort snille, en strålande stjärna, det visste och beundrade jag innan du blev mitt livs ljus. Men nu, sedan jag äger alla ditt väsens skatter, kan jag ej vända mig ifrån dem för att beundra ditt snille — ehuru jag av allt hjärta önskar att du skall kunna lyfta mig med den ena handen och kröna dig själv med den andra; att din diktnings rosenträd skall blomma i hela sin fullhet . . . Din ovetenhet om din egen gåvas värde är ett utsökt nytt behag, som gör dig än kärare för mig . . . Det är jag, som hel och hållen fylles av tacksamhet, när jag tänker på vad du är. Men dessa mina innersta tankar äro de enda du ej kan dela, de tankar, som komma när jag återupplever allt du säger och gör och jag försöker att för mig själv utgrunda vad det är, som utgör själva förtrollningen. Du skall icke få veta huru du beter dig för att så hänrycka mig:

endast fortsätta därmed!... Under dina ögon skall jag kunna arbeta och vinna ditt bifall. Jag vet att när du ännu var endast den stora diktarinnan och icke min, skulle jag föredragit ditt beröm framför hela världen. Och nu, när jag sätter diktarinnan åsido och du endast (vilket »endast»!) är min älskade — med det där håret och de där ögonen och händerna och stämman och alla de fullkomligheter, du i går lät mig sluta i mina armar — då känner jag att om du icke skrivit en rad, om du ej alls vore »miss Barrett», utan endast m i n och sade mig: »Jag är nöjd med vad du diktat»... jag dock vore överlycklig.

Och senare:

Din oro att jag älskade dig för din diktning har kommit mig att tala mest om kvinnan i dig — men isynnerhet därför att jag älskar henne mest. Jag ser din genialitet i ljuset och värmen från ditt hjärta och kysser dina läppar för deras egen skull, icke därför att de sjunga! Men detta innebär ej att jag förlorat glädjen i någon av dina härligheter, ehuru jag föredrar somliga. Jag kunde innesluta mig med dig och dö för världen och leva femtio långa liv i lyckan av din närhet. Men detta hindrar icke att det blir en ljuv stolthet att låta världen veta att just d u utvalt mig, att just din hand ger mig mitt livs underbara krona...

Hon svarar:

Är det möjligt att du kan älska mig så? Då finnes ej mer någon brist, något kval i livet och då äger du mig helt — intill den gräns där jag kunde bli ett hinder för dig.

Nu lovar hon honom att, om hon under vintern fortfar att tillfriskna, då skall hon nästa höst som hans hustru följa honom till Italien. Men viss som hon var att fadern mot detta, som alla andra giftermålsförslag för sina barn, skulle sätta sitt monomaniska motstånd, fordrade hon att deras planer skulle förbli en fullkomlig hemlighet för alla, även för

gemensamma vänner, såsom t. ex. Kenyon. Hon ville ej pinas genom att från sina vänner höra de betänkligheter, hon själv såg klarare än någon. Men framför allt ville hon ej att fadern framdeles skulle kunna ställa någon till ansvar för vetskap om hennes planer eller att han skulle kunna omintetgöra dem genom att om dem erhålla ens en aning.

Det är ej, skrev hon, min vilja, min känsla jag är oviss på, endast min fysiska styrka. Att kämpa ut denna kamp med min far skulle döda mig. Endast av att bevittna en dylik — mellan min far och en av mina systrar — blev jag sanslös i flera timmar och yrade i flera dagar. Och hans motstånd skulle förbli lika hårt: han såge mig hellre död än att ge vika. Även om jag överlevde det, skulle han hindra allt muntligt eller skriftligt utbyte mellan oss. Jag — som älskat honom mest av hans barn, emedan jag sett den levande källan djupt inne i denna klippa — vet nu, efter hans sätt att upptaga resan till södern för min hälsas skull, hur föga han dock älskar mig... Jag hoppas att han endast skall vredgas, icke lida... Jag har icke den ringaste tvekan om min plikt att handla så. Jag har alltid förbehållit mig rätten över mina egna känslor, den mest avgjort personliga av alla rättigheter. Och den innebär grundsatser och följdsatser av oändlig betydelse. Nu är tillfället inne att taga dessa konsekvenser. Och jag skall aldrig ett ögonblick tveka i valet mellan min far och dig, har aldrig gjort det. Sedan jag började tro på möjligheten av din kärlek har jag även sett din rätt...

Jag har alltid haft antipati för det slags hjältemodigt-dygdiga varelser, som offra vad de kalla sin kärlek, för vad de kalla sin plikt... Jag lyssnar med ett visst förakt till dessa bevis på styrka — eller svaghet! Man brukar ju inte annars berömma folk för att de svika sin religion, bryta sina eder eller vanhelga sina helgedomskar — så länge de ännu tro på sin religion och sina sakrament! Men, å andra sidan, har jag alltid fullt förstått att även de allvarligaste och mest trofasta män — och kvinnor — kunna misstaga sig på sina känslor och i elvte timmen träda till-

baka, när de funnit sanningen om sig själva. Dessa män, som modigt bekänna sanningen, äro de manligaste och i stället för att klandra dem ger jag dem alltid min aktning...

Medan hon på detta och hundra andra sätt tryggar hans frihetskänsla, antyder hon ej ens att hon genom att följa honom bokstavligen måste våga sitt liv. Hon skriver bland annat:

Det är endast för din, aldrig för min lycka jag fruktar, när jag fruktar. Och vore du mindre för mig — vore din lycka mig endast så dyrbar som min egen — skulle jag väl frukta då?... Men du behöver ej rädas att min fruktan skall korsa en din önskan eller att den hindrar mig att känna att du är mer för mig än hela världen, såsom jag nu ser den — ja, mer än vad jag tog för hela världen i mina tidigaste drömmar!... Jag har stundom tänkt, när jag tänkt endast på mig själv, att jag skulle vilja dö i vinter — innan du i något fall känt dig bedragen på mig. Men emedan du är bättre och dyrbarare för mig än jag själv är, så vill jag det icke. Ty jag kan icke vilja din smärta, även om jag tror att du sålunda kunde sparas den större, att jag bleve en börda för hela ditt liv... Jag kan, ej klagande men med djup övertygelse, bruka mme Staëls ord: »Jag har aldrig blivit älskad så, som jag själv är i stånd att älska.» Förmågan att älska är min största förmåga — jag visste det redan förut. Och ehuru varje kvinna måste ha älskat dig — så tror jag dock att ingen kunde gjort det som jag. För andra kvinnor kunde du blivit den högsta lyckan i deras övriga lycka; för mig är du hela lyckan... Från gruvans mörker ser man stjärnorna praktfullast och de profundis amavi... Om du lämnade mig nu — emedan du fann det bäst för dig — skulle jag dock aldrig ångra att jag känt dig och älskat dig. Under intet förhållande kan jag för min del komma att ångra något, endast för din... Jag älskar dig med min naturs största djup, med hela mitt väsens fullhet. ... Hela världen är mig intet bredvid dig — och det, som är så dyrbart, är icke långt ifrån att vara förfärande!...

Det synes mig som kunde en man aldrig förr ha varit för en kvinna vad du är för mig. Ty fullheten kännes ju i förhållande till tomheten förut. Och jag vet vad som var bakom: den stora öknen med min naturs möjligheter för lycka som ett svart gapande tomrum, innan dessa silverfloder fyllde det! Är det underligt om jag tror mig drömma, när min skönaste ungdomsdröm — gömd under långa, mörka år — med ens står för mig som en verklighet ute i solen?... Ja, jag vågade ej ens drömma om att, ifall den man kom, som jag kunde älska, också han skulle kunna älska mig! Jag har sett hur litet det är, som människor kalla kärlek. Och jag har därför aldrig hoppats, att det stora, jag menade med det ordet, skulle komma mig till del. Undra ej på att jag ej diktar. Jag är försjunken i åsynen av min soluppgång och alla diktarkronor äro mig likgiltiga bredvid den kronan att vara något för en enda! Förstå att jag misstror — icke dig, men ödet. Har någonsin någon ur ett mörkt fängelse plötsligt blivit förd upp på ett högt berg utan att hans huvud svindlat och hans hjärta skälvt? Och du älskar mig m e r än förut säger du?... Hur skall jag någonsin kunna visa dig vad som finnes i mitt hjärta för dig?... Hav så mycket tro till mig, du enda älskade, att du brukar mig helt enkelt för ditt gagn, din lycka, dina mål utan en tanke på mig... En salig ande, som över graven ser tillbaka på jordelivet, kan ej finna större förändring än jag nu... Vad var jag, innan du kom, vad var världen för mig, vad var livets mening?... Du har givit mig den största gåva en människosjäl kan giva den andra: du har gjort mitt liv nytt... Jag har älskat dig hela mitt liv ovetande, det vill säga föreställningen om dig. Kvinnor börja ju alltid med ett »ideal», som de sedan lämpa efter omständigheterna! Att till allt annat du helt är just vad jag drömt, detta synes mig som en så underbar gottgörelse för många års lidanden att jag fruktar detta som något alltför mycket... fruktar att du skall öppna dina ögon och se all min ovärdighet... Men helt förstå vad du är, detta kan jag, emedan jag aldrig dyrkat falska gudar och jag skulle ge dig min själ att stå på, om detta kunde komma dig att stå högre!... Det var kanske därför mitt

liv skulle härjas, för att du skulle finna min själ alldeles fri och mer helt kunna besitta den, än du kunnat äga någon annan, lyckligare kvinnas! Som den döende tänker på himlen, som fångar på friheten, så tänker jag på dig... Att dö utan att hava sett och älskat dig, det skulle ha varit att ha gått med förbundna ögon under stjärnhimlen — bort från oanade härligheter... Och dock, när jag fruktar att bli en sten på din väg, ett moln på din himmel, så kan jag till och med önska att jag aldrig sett dig, aldrig hört dig. Detta är det yttersta offer jag kan bringa dig, du som för mig är mer än livet, ja, mer än döden, så som döden syntes mig innan jag älskade dig...

Hon förebrår sig att hon i sin skälvande oro ej kan låta bli att plåga honom med sina tvivel; att hon så ofta »låter hans blommor falla ur sina, vid blomsterfång ovana, händer». Men han ber henne i detta som allt annat endast vara sig själv, inte för hans skull dölja något, ty han har rätt att få hennes väsen i alla dess stämningar och han kan aldrig få nog av henne:

Jag ser aldrig objektivt på dig — varken för att upptäcka, lovorda eller lämpa mig efter dig... Jag inandas din personlighet med samma nödvändighet som luften och du ifrågasätter om jag ej vill umbära luften! Om jag hade en oändlighet av liv skulle jag bygga dem alla på dig. Just sådan du är, är du för mig alltid tryggt densamma och alltid underbart ny. Tanken på att du kanske genom samlivet med mig i Italien — eller Nova Zembla om du hellre vill! — skall vinna något för din hälsa, ditt liv, något som i någon mån kan motsvara det oändliga goda, jag hoppas av samlivet med dig, detta liksom försvarar min oändliga lycka i mina egna ögon.

Du främjar och fullkomnar min livsplan i varje enskildhet... Jag behöver dig för att glädjen skall bli glädje, vilan vila, arbetet arbete... Jag skulle kanske någon tid kunna umbära Shelley och Beethoven men aldrig dig, ty så mångfaldig som du själv är, är mitt behov av dig... Jag började älska dig mer än hela världen, nu älskar jag

dig mer än till och med dig själv, som jag först såg dig... Jag har i allt funnit dig som jag anade dig och allt jag funnit har varit fullkomligt... Fullkomlig, fullrundad, pärlren gav du mig slutligen din ömhet...

Jag kunde uppräkna alla de egenskaper, som göra dig värd kärlek och dock går min känsla mycket djupare än dina egenskaper... Jag älskar dig helt enkelt emedan jag älskar dig... Hela mitt liv har jag omedvetet saknat dig; jag var skapad att vänta på dig, finna dig och bli din för alltid... Och ett helt liv skulle icke kunna stilla min törst efter att helt och evigt innesluta dig i mig... Men det skall kanske behövas många års samliv innan du nås av ljuset från min kärlek, liksom det behöves många år innan vissa stjärnors strålar nå till jorden... Men du, vars natur är att giva, att välsigna och vara lycklig därigenom — blir du icke själv varm redan av det ljus, du till mig utstrålar? Hur skall jag annars kunna göra dig lycklig?... Ditt väsens gudomliga godhet fyller mig redan nu med en salighet så djup, att den nästan är en smärta... Redan av vad du nu ger — detta som kommer mina innersta hjärtesträngar att darra av salighet — kunde jag leva och vänta på dig till livets slut...

Och hon svarar:

Jag gömmer alla dina ord i mitt hjärta, så djupt att ingen pärlfiskare kunde nå dem... Du vet ej att du är lika omedvetet — lika o m a n l i g t — ädelmodig som andra män äro omedvetet självisk a och omedvetet oädla — det vill säga när det gäller kvinnor... Du visar ditt ädelmod bland annat genom att alltid framställa dig själv som den mottagande... Och just emedan du är så olik andra män, måste jag ihärdigt varna dig mot mig själv, medan andra män skulle bli varnade av sin egen självisk het... Men dock börjar jag nu se mot möjligheten att kunna göra dig lycklig någon gång bortom de blå kullarna vilka, underbart nog, synas mig mer blå ju närmare jag nalkas dem... Bäst lugnar du mig, när du säger att du icke vet varför du älskar mig. Ty jag har alltid trott att den verkliga

kärleken var oresonlig, utan alla goda skäl för sig! Och just emedan din känsla för mig är i högsta grad orimlig, tror jag därför mer på dess verklighet, än om du stödde dem på goda grunder... Då jag trodde att du älskade mig för några egenskapers skull, önskade jag alltid att du skulle varit mer klarseende! Nu däremot gör det mig lycklig att du älskade mig strax du såg mig, att dina ögon aldrig kallt iakttagande vilat på mig...

*

Dessa från hela brevväxlingen fritt sammanställda citat visa guldtrådarna i den livsväv, som dag för dag sammanfogas. Men endast brevväxlingen i dess helhet kan ådagalägga de otaliga fina trådar genom vilka dessa båda väsen allt närmare sammanslutas.

Vardera är lika ivrig att uppfånga varje skymt av den andres personlighet. Båda räkna sina skatter och särskilt är han en noggrann bokförare. Så och så många brev; så och så många besök; så länge har varje besök varat och i slutet av 1845 kan han räkna hop timmarna till — två hela dagar!

»Och tro ej,» skriver han, »att ett enda besök är sammanblandat med ett annat: jag njuter dem alla i minnet, med vartderas särskilda stämning.» Båda gräma sig över de minuter, tillfälligheten berövar dem och vid en överstruken rad i hennes brev klagar han att hon undansnillat honom ett av hans guldstycken! Hon säger honom att hans brev genast bli blod av hennes blod och att mer levande brev aldrig funnits, varpå han svarar: »Jo, dina egna.»

I ingenderas finnes en författad rad: alla äro omedelbara, samtalade, planlösa, med den största enkelhet i det högsta patos och den ömmaste innerlighet i det lättaste skämt. Man förstår hans förslag att de under sitt äktenskap skola instifta brevhelgdagar för att omläsa dem. Han försäkrar henne att han — som aldrig förlorat en tidigare glädje i en

senare — ännu efter åratals äktenskap skall känna samma darrande lycka som nu vid ett brev från henne. Och hon säger honom att varje hans brev för henne är en guldlampa, som hon ställer i en av sitt tempels nischer för att där lysa henne till livets slut.

Båda äro i lika sällsynt grad djupa och enkla i sitt känsloliv. Alla de erotiska förvecklingar, dem mer grunda eller mer sammansatta naturer framkalla, voro för dem okända. Det fullkomliga förtroendets klara dager skymmes aldrig av en maktlustens, misstrons, grymhetens eller svartsjukans skugga. Varje möjlighet till missförstånd, varje skymt av förstämning uppfattas av båda med den snabbaste vakenhet och undanröjes med den ömmaste iver. Båda möta varje önskan hos den andra med öppna armar och varje kärleksuttryck med böjda knän. »Endast den högsta styrkan är fullkomligt god» — detta Elisabeth Barretts djupa ord gäller även om den erotiska känslan. Så länge denna är svag — det vill säga innehåller en rest av brutalitet eller världslighet — är den endast en makttävlan, som utesluter godheten. Men däremot när den — som här — nått sin högsta styrka innebär den även den fullkomligaste godhet.

Det innehållsrika är icke högtravande och det finnes ej heller en skymt av något uppskruvat i deras brev. Det är för båda en allvarlig glädje att finna huru, i de djupaste ämnen, den ena uttalar den andras tankar. Men det är dem även en leende glädje att, medan deras vänner tro dem på grekiska avhandla höga ämnen, de i stället äro upptagna av alla kärlekens visa barnsligheter. De byta ringar och hårlockar. Han klagar att hon aldrig lyft sina ögonhår sedan deras första möte och ber henne åtminstone någon gång unna honom att återse hennes blick. Han berättar att hans förnamn blivit förvandlat, sedan hon en gång uttalat det. Hon betvivlar att hon kan ha gjort detta, »ty du har för mig endast varit HAN, den ende, inför vilken alla namn falla tysta till marken». Han svarar: »Ännu hör jag ljudet av mitt namn med din röst

djupt under alla andra jordiska ljud! Jag glömmer aldrig en mindre gåva i en större och hur många pärlor, som än upplöstes i min bägare, kände jag dock den oblandade dryckens första friskhet!» Sedan skymtar någon gång Robert — ett för henne »alldeles vitt, hittills obrukat namn» — skyggt i hennes brev, medan han på alla sätt leker med och smeker hennes smeknamn.

Emellan barnsligheterna läser hon manuskripten till hans båda nya delar av Bells and Pomegranates* i vilka hon med allt skäl finner både reason and passion and plastic power. Han nådde även med dem sin första stora framgång efter Pippa Passes.

Utom Landors dikt — som Browning besvarade med att tillägna honom Luria — fick Browning nu en mängd entusiastiska brev och kritiker, vilka Elisabeth Barrett ber att få se, emedan hon ej endast vill »dyrka honom i sitt eget allraheligaste utan även i tempelförgården med de andra». Och ju mer dessa hylla honom, dess mer undrar hon att hon kan vara allt för honom, medan han försäkrar henne att hon ej blott är hans »verkliga publik utan även, när han

* Dramatic romances and lyrics 1845 och Luria. A soul's tragedy 1846.

Med anledning av den första delen skrev Landor till Browning:

> Shakespeare is not our poet but the world's,
> therefore on him no speech! and brief for thee,
> Browning! Since Chaucer was alive and hale
> no man has walked along our roads with step
> so active, so enquiring eye, or tongue
> so varied in discourse. But warmer climes
> give brighter plumage, stronger wing: the breeze
> of Alpine heights thou playest with, born on
> Beyond Sorrento and Amalfi, where
> the Siren waits thee, singing song for song.

De sista raderna blevo sedan ofta av Browning anförda till Elisabeth Barrett som en omedveten profetia om deras framtida liv.

sluter henne i sina armar, hans verkliga, påtagliga, bevisade framgång». Han skriver:

Mitt liv, min dikt gåvo mig intet, förr än du fann mitt liv och min dikt och välsignade båda ... Med din hand i min från början skall allt bli bättre ... Men om dig kan jag ej dikta. Hade jag aldrig brukat poesiens språk förut, skulle jag uppfunnit det för att tala det till dig! Nu avhålles jag just genom mitt bruk därav: jag vill ej att ett enda av mina ord skall kunna tagas för »endast poesi».

Breven och besöken — ehuru de förra ofta kommo ett par gånger om dagen, och de senare nu äga rum ungefär tre gånger på fjorton dagar och förlängas till tre timmar — förefalla båda allt mer otillräckliga, ju mer Elisabeth Barretts återvändande krafter visa möjligheten av ett helt samliv. Hon hade börjat med att gå omkring i sitt rum, så i nedra våningen, så åkte hon ut — och fick se de för henne nya synerna av en järnväg och av London i gasljus. Slutligen steg hon ur vagnen och besåg några sevärdheter men framför allt njöt hon allt oftare den så länge saknade fröjden att gå omkring i gräset och stå under trädens gröna skuggor. 1846 i maj — som Browning kallade sin lyckomånad — kunde hon sända honom den första kvist, hon själv plockat, till gengäld för alla de blommor, han bragt henne.

Under sommaren oroas de allt mera genom begynnande misstankar hos hennes bröder, mr Kenyon och andra vänner och båda plågas dessutom av förställningen, som så illa passade deras naturer. Robert Browning kände huru hans »oskattbara ädelsten hängde vid ett hår över en avgrund» och han visste dessutom att endast samlivet kunde stilla hennes oro för hans lycka. Ty, när han talat om giftermål, talar hon om ett nytt dröjsmål. Han svarar då:

Visserligen ville jag hellre leva ett liv som det sista årets trots all dess halvhet, än vinna någon annan lycka, kärlek eller ryktbarhet i vilka du ej hade del; ja, jag ville

ej byta sorgen att sakna dig mot någon tänkbar glädje dig förutan... Är det således för ditt bästa, du vill uppskov, då väntar jag gärna i tjugu år till, endast vi nu åtminstone vigas, så att jag kan få komma till din sjukbädd, om så skulle behövas... Men är det åter för min skull, du föreslår uppskovet, då vill jag säga dig: att jag lever i en knappt uthärdlig oro och överretning och att ett onödigt vänteår vore olidligt — ty jag älskar dig och är icke av stock eller sten... Vad som var fest förr är svält nu, så växer min hunger efter dig...

Hon svarar att hon ifrågasatt dröjsmålet uteslutande för hans skull, emedan hon tänkt sig möjligheten att han nu, med det verkliga avgörandet så nära, blivit mer klarsynt.

I så fall, skrev han, skulle jag sagt dig det. Det kunde icke falla mig in att begå det brottet mot mig själv att gifta mig på en slocknad känsla... Vad jag behöver är den hela, dagliga och stundliga hängivenheten och sympatien... Låt oss därför resa till Italien och vara så lyckliga som dagen är lång!

När de nu, utan vidare tvekan å hennes sida, börja avhandla de praktiska anordningarna, så finna de sig även i dylika frågor överensstämma med a tremblingly exquisite exactment. Båda hyste det mest oengelska hat till alla världsliga klokhetssynpunkter; båda se idealet i ett sorgfritt zigenarliv utan varje hänsyn till andra människors sätt att inrätta sig; hon skulle »vågat gifta sig med honom på 100 £» och det är endast med stor tvekan, hon föreslår att taga sin mångåriga trotjänarinna, Wilson, med sig. Varpå han svarar att det enda, han kunnat bli ond över, vore om hon icke unnat sig denna, för hennes vård och arbete oumbärliga lyx. I alla andra avseenden anse båda enkla levnadsvanor som de verkligt förnäma och förakta djupt den konventionalism, vilken, som hon säger, »i England

omsluter en så tätt att själen intet ser genom, över eller bortom den». Wilson, Flush, klassikerna i duodes, varandras brev och helt litet kläder — detta var bådas maximum av vad som borde medtagas!

Även om båda ej lika mycket avskytt »den barbariskt råa seden att hålla bröllop» skulle dock deras förhållanden nödvändiggjort en vigsel i hemlighet. För båda var vigseln endast en form, eniga som de voro att, om ej allt inifrån varit bestämt, kunde den intet avgöra och att, om allt inifrån ändrades, borde den intet sammanhålla. Hon skrev sålunda:

Jag kan aldrig betrakta vigseln som någon slags säkerhet för mig. Den betyder intet för ens hjärta eller ens lycka, ty illusioner kunna skingras lika väl före som efter den... Mitt äktenskapsprogram är: att du skall försöka mig en vinter och om du då tröttnar (vilket jag vet utan att du säger mig det) låter jag min mulåsna galoppera med mig till Grekland... Tro ej att jag skämtar: det är mitt djupaste allvar... Jag skulle aldrig kunna gräla med dig, men av samma skäl heller aldrig leva med dig, om du ej längre älskade mig. Vi skola icke föra andra gifta människors avskyvärda liv — du vet att vi ej kunna det — åtminstone kan jag det ej, just emedan jag älskar dig så högt... Vad är det i äktenskapet, som gör att alla dessa människor, vilka också börjat med att tala om kärlek, nu se snett på varandra under silkesmasken och faktiskt hata varandra genom den enas tyranni, den andras hyckleri?... Som barn hörde jag två kvinnor tala om att den svåraste tiden i äktenskapet var den, då älskaren småningom förvandlas till äkta man. Barn som jag var, lyssnade jag med både ögon och öron, och tänkte redan då: att det måste vara förfärande att få en man genom en sådan procedur! Nu synes det mig ännu förfärligare... Männen välja sina hustrur av alla andra skäl än att de harmoniera med dem. En sympatiens fullhet, ett ömsesidigt delat andligt liv, detta väntar sig ingendera annat än i den trånga, konventionella mening enligt vilken kärleken och äktenskapet — till kvinnornas förnedring — förverkligas överallt i världen...

Långt ifrån att hennes »program» framkallar hans motsägelse svarar han:

Du skulle handla alldeles rätt i att lämna mig, ifall min kärlek slocknade. Jag avskyr lika djupt som du äkta makars ömsesidiga »vänskaps- och aktningsförhållanden»; när ditt namn ljuder i mitt öra som varje annat, din röst som alla andras; när vi hänsynsfullt »gå ur vägen» för varandras sysselsättningar och »respektera» varandras smak och så vidare — må då allt vara slut emellan oss! Men — jag tror inte att det går så med min känsla för dig. Ännu aldrig har ett ord, en rörelse nått dig, vilka ej framkallats av min levande, omedelbara kärlek, men otaliga rörelser ha blivit undertryckta, emedan jag försmått bruka dem som uttryck för min känsla. Män ha ju en del erotiska beteenden, dem de stå ut med, därför att de äro avsedda för så kort tid. Sedan de »vunnit» sitt mål tillåter dem den »verkliga tillgivenheten och den ömsesidiga aktningen» — att bruka mycket färre omständigheter! Men allt jag känner är så skilt från detta som himlen från jorden. Jag hoppas finna allt fler medel och ord (kanske ej t a l a d e ord) för den kult med vilken jag alltjämt skall dyrka dig... I andra fall, då en man »erövrar» en kvinna under eggelsen av oro, hopp och fruktan, slutar helt naturligt hans intresse för henne med bröllopsdagen. För mig är den kärlek jag redan av dig äger, intet, mot den jag hoppas »erövra». Jag vill hos dig finna kärleken vid livets slut, kärleken efter provet, kärleken till m i n kärlek, då den haft tid och tillfälle att bevisa sig själv...

Elisabeth Barrett var emellertid icke färdig med sin m a g n a c h a r t a förr än hon lovat honom även vardagslivets frihet. Så skriver hon:

Icke ett grand får du ändra i dina vanor, ty då skulle jag känna mig i vägen för dig! Ditt liv behöver ju icke störas av att du har mig i närheten? Jag är mycket stillsam, mycket lätt nöjd, ej svår att göra i lag och icke ens i småsaker bortskämd genom något slags överflöd. Blott du är lycklig, då blir allt bra för mig. Umgås därför liksom du nu gör; gå ut när du vill, utan att säga ett ord;

bruka all den rörelsefrihet du redan har; var herre över portnyckeln som över alla andra ting!...

Och han svarar:

Men jag har ju ej en enda vana, som kan störas genom mitt nya liv? Jag önskar dikta, och lära en del av böcker, av naturen och människorna... I Pisa ämnar jag fortsätta med detta och där som överallt blir det min stolthet att kunna arbeta med minsta möjliga apparat... Vad kan nu genom dig ändras i allt detta? Och varför skulle jag låtsa att av dig mottaga en frihet, som det vore mig en olidlig plåga att behålla, efter som jag gifter mig med dig emedan jag endast på det sättet kan få nog av dig?... Så långt ifrån att ditt behov av stillhet och tillbakadragenhet skulle bli mig ett hinder, främjar det tvärtom min livsplan... Endast att du kan gå omkring och se, njuta och le kommer ju nu att förvissa mig om att du äger en för dig ny glädje, medan en annan kvinna med mig skulle nödgas finna sig i ett lugn, en ensamhet, en enkelhet vid vilka hon kanske ej varit van... Utom dig själv har du aldrig givit mig något dyrbarare, än vissheten att du gärna reser med mig. Kärleken uppväger ju allt och, när jag trodde att du ej ville lämna England, ville jag också stanna där. Men att nu i stället få resa med dig, få leva det liv, vi tänka leva!... Du ensam bland alla kvinnor kan skapa min lycka, ty du ensam ser i samma riktning som jag, känner på samma sätt som jag, lever för samma mål som jag. Och dessutom ser du med samma ögon som jag den mest naturliga och omedelbara vägen att nå dessa mål, d. v. s. genom ett enkelt, tillbakadraget liv, utanför världen (men icke ur den v e r k l i g a världen) genom resor och allt det andra. Och dock vet jag, att under allt detta blir samlivet med dig det innersta i min lycka; att om du en gång komme att önska dig ett helt annat slags liv, bleve det mig en glädje att lära mig vad du då av mig önskar...

Under utbytet av sådana framtidstankar ordnade de sina resplaner och andra angelägenheter. De hade

redan avgjort att gifta sig i september, den för henne bästa restiden, men dagen framflyttades hastigt genom familjen Barretts planer att ta Elisabeth med till landet.

Bland Elisabeth Barretts brev finnes ett, som Robert Browning påtecknat:

Lördagen, sept. 12 1846 ¼ 11—11 ¼ f. m. (91).

Detta betyder att det var den 91:sta gången han såg Elisabeth Barrett när de den dagen, följda av endast var sitt vittne, vigdes i Marylebone-kyrkan. Till denna återvände Robert Browning sedan vid varje besök i London för att kyssa tröskeln, Elisabeth Barrett beträdde den dag hon — ensam och »mer död än levande» — gick till honom ur sitt hem, fullt viss att snart bli utestängd från detta. Omedelbart efter vigseln återvände hon till Wimpole Street och återsåg Robert Browning först den 19 september, då de tillsammans lämnade London. Under tiden växlades ännu några brev, i vilka han tackar henne för det stora kärleksbevis hon, genom sitt beslutsamma mod, givit honom. »Komma vad komma vill,» skriver han, »så har mitt liv nu burit blomma och frukt.» Och hon svarar:

Av alla de kvinnor, som vigts i den kyrkan, har kanske ej en enda haft så starka skäl som jag för min fullkomliga tro och hängivenhet. Detta var min ersättning för att jag saknade, vad andra kvinnor i en sådan stund vanligen äga, sina närmaste i sin närhet. Men jag behövde dem så mycket mindre än andra, ty min lycka är så mycket fullkomligare...

Och med de enkla orden: »Det är förfärligt — förfärligt att nu för första gången i mitt liv vålla smärta i mitt hem genom en frivillig handling», står hon färdig att följa honom. Hennes aning, att hennes far aldrig skulle förlåta henne, besannades. Alla hennes brev till honom återkommo oöppnade till henne efter hans död 1857 och hennes namn

nämndes ej ens i hans testamente. Men hennes visshet att faderns stolthet led mer än hans hjärta gjorde att hans obeveklighet aldrig kastade någon varaktig skugga över hennes nya liv. Till systrarna förblev förhållandet oförändrat — de hade vetat allt, utom det sista steget — och med bröderna blev det framdeles återknutet. De vänner, vilkas ogillande Elisabeth Barrett fruktat — både på grund av hennes egen »galenskap» och hennes handlingssätt mot fadern — klandrade henne ej. Ty de kände alltför väl mr Barretts tyranniska monomani, som framträdde vid alla barnens giftermål. Utgången visade ju dessutom att dessa båda diktare haft rätt i att anse sitt »eget vansinniga giftermål som det enda kloka i världen!» Carlyle, Brownings vän — allt sedan denne hejdat den ridande Carlyles häst på Wimbledon Common för att omtala sin beundran för den honom då personligen obekante tänkaren — var hänryckt över deras handling. Och den gode vännen Kenyon, gent emot vilken de båda haft det sämsta samvetet, skrev till sin kusin: Du har äventyrat ditt liv och du har gjort alldeles rätt!... I stället för det allmänna ogillande Elisabeth Barrett väntat, fick hon således talrika bevis på sympati från dem, vilkas omdöme hon skattade. Mot den övriga världens välvisa meningar voro de skyddade genom sin fullkomliga likgiltighet.

Nu — jublade hon — kunna inga människor skilja oss. Nu har jag rätt att öppet älska dig — ja, det kommer ju till och med att kallas min plikt, medan jag vet att, vore det också en synd, skulle jag lika fullt göra det!

*

Robert Browning och Elisabeth Barrett visa sig genom dessa brev genomträngda av den tanke som — sedan den tid breven skrevos — långsamt arbetat sig fram under det nu slutande århundradet, den

tanken: att äktenskapets enda sedliga grund är den fullt ömsesidiga och fullt sympatiska kärleken. De erkände med klar följdriktighet: att kärlekens fortvaro liksom dess början hör till frihetens område och att kärlek således varken kan utlovas eller, på grund av några löften, krävas; att — efter som kärleken utgör äktenskapets enda sedliga grund — även dess upphörande å endera eller båda sidor är ett berättigat skäl till äktenskapets upplösning. Men — och detta är denna sannings andra följdsats — de visste tillika: att när kärleken betraktas, så som de själva betraktade den, ej som ett övergående livsmoment, men som livets väsentliga innehåll, som en religion, vilken kräver hela varelsens hängivenhet under alla tillvarons ögonblick, då blir äktenskapet — i mening av ett frivilligt, livslångt samliv — en oavvislig nödvändighet, icke ur etiskt-social men ur individuellt-psykologisk synpunkt. Först när den fria kärleken, i makarna Brownings mening, blir den enda stiftaren av äktenskap och denna fria kärleks fulla förverkligande blir äktenskapets enda ändamål — då skall man få se, i djup mening, oupplösliga äktenskap. Eller, med andra ord: det oupplösliga äktenskapet är sedligt endast för de människor, vilka fullkomligt kunna umbära äktenskapets lagliga band. Men kärleken kan icke, som för makarna Browning, varda livets stora innehåll, förr än människorna bliva vad dessa båda voro: levnadskonstnärer vilka med klart medvetande bevarat — och bevarat sig själva för — sitt erotiska ideal och vilka, oberörda av alla andra hänsyn, välja de livsförhållanden, som tillåta dem att på det fullkomligaste sätt utforma sitt stora livsinnehåll. Och levnadskonstnärer åter bli endast de vilka, likt dessa, ha en stark självkänsla och ingen fåfänga. Det är denna senare, som försvagar människorna och hindrar dem att stå ensamma; det är den förra, som ger dem styrkan och makten att, trots alla slags hinder, förverkliga sitt eget väsens lag.

Jag har ovan framhållit att Browning ej hörde

till de, särskilt i våra dagar talrika, individualister, vilka föra stora ord om övermänniskan och hennes levnadskonst på läpparna, men vilkas handlingar äro mer råa och fula och små än ens de föraktade hjordmänniskornas. Brownings lidelse som människa var ett med hans lidelse som diktare, nämligen enhet och helhet, trohet mot sin egen själs högsta mål och ihärdig, daglig självkultur för att i små som stora ting förverkliga dessa mål. Samma lidelse var hennes. Sålunda bevisade båda under sitt samliv: att icke ett av de förut anförda orden varit ett överord; att deras kärlek, vårdad med andakt, verkligen växte i stället för att vissna och att den till det sista hos båda motsvarade Elisabeth Barretts bekännelse:

How do I love thee? Let me count the ways.
I love thee to the depth and breadth and height
my soul can reach, when feeling out of sight
for the ends of being and ideal grace.
I love thee to the level of everyday's
most quiet need, by sun and candle light.
I love thee freely, as men strive for right;
I love thee purely, as they turn from praise.
I love thee with the passion put to use,
in my old griefs, and with my childhood's faith.
I love thee with a love I seemed to lose
with my lost saints — I love thee with the breath,
smiles, tears, of all my life! — and, if God choose,
I shall but love thee better after deàth!*

Då jag vid tretton år första gången läste denna dikt kände jag som livsavgörande aning, vad sedan livet gjorde till avgörande visshet: att detta är den stora kärleken och att allt annat, som — sedan mans och kvinnas skapelse — blivit kallat kärlek, i jämförelse med denna endast är tidspillan eller tidsfördriv.

* Sonnets from the Portuguese. (Se nedan.)

IV.

Robert och Elisabeth Barrett Browning.

Love — all love — is but a passionate drawing closer.
Robert Browning till Elisabeth Barrett.

Till Brownings framtidsförhoppningar hörde även att »ingen post skulle finnas på sirenernas ö». Och — som jag redan nämnt — makarna Browning voro under hela sitt nära femtonåriga äktenskap ej heller en enda dag skilda. Det blir nu endast genom brev till vänner och genom den samtida engelsk-amerikanska brev- och memoarlitteraturen, man kan följa deras äktenskapliga liv.

Elisabeth Barrett Brownings brev till sina vänner* äro lika enkla, personliga, livfullt berättande som hennes kärleksbrev. Hon förblir samma blygsamma, naturliga varelse, full av medkänsla för andras sorger och fröjder, även sedan hennes eget livs fullhet kunde kommit henne att förbise dem. Om sitt arbete meddelar hon endast vad andra önska få veta. Breven skildra däremot hennes vardagsliv med den åskådlighet och färgrikedom, som är den kvinnliga brevstilens tjusning.

Båda makarna ha samma stora, sunda förmåga av hel och omedelbar livsnjutning. De uppskatta vardagstrevnaden lika andäktigt som helgdagsstunden; de sätta vilans glädje lika högt som arbetets och

* Letters of E. B. Browning edited by F. G. Kenyon. London 1897. 2 vol.

de äga den förmåga att leka och latas utan vilken Elisabeth Barrett Browning med sanning säger att intet stort uträttas. Hon gjorde aldrig sin sjukdom till anledning för anspråk, tvärtom fyllde hon i högsta grad vad hon själv kallat villkoret för ett gott lynne: storsinthet i småsaker. Och även Browning ägde denna storsinthet i överflöd. I sitt föräldrahem njöt han av att låta de sina för sig bestämma alla småting och han bad sin hustru fortfara därmed. »Det vill säga när jag kan gissa din önskan, skall du ej omtala den, ty då är det en särskild glädje att uppfylla den outtalad! Men annars skall du välja, ty om två vägar för mig vore lika bra, blir den du valt strax för mig den bästa.»

Så storsinta lynnen äro mycket mer ovanliga än storsinta själar. Och detta är orsaken varför så mången stolt kärlekslycka strandat på låga bankar, danade av otaliga sandkorn. Även från andra, det vardagliga livets små eländen, blev deras lycka räddad genom det sunda förstånd, varav särskilt han hade en, för en diktare ovanligt rik, fond. Deras vänners farhågor att dessa »båda diktarhuvuden och diktarhjärtan» skulle intrassla sig i alla slags praktiska svårigheter besannades icke: de levde klokt efter sina tillgångar, och ingendera hade några dyrbara fantasier eller nycker.

Slutligen hindrades de genom själva storheten och styrkan i sin kärlek att nöta ut den genom överspändhet eller dualistisk egoism. Deras samliv fylldes genom gemensamma andliga intressen, framför allt intresset för alla mänsklighetens stora frågor. Båda voro så helt konstnärer, att de förstodo och vårdade varandras behov av ensamhet, liksom så helt ömma i sin kärlek att ingendera — vare sig för sina egna diktarintressen eller för sitt eget kärleksbehov — självt förbrukade den andras tid och krafter.

*

Makarnas första mål var Pisa, dit de reste över Paris och Avignon. Vid Vaucluse och Petrarcas källa bar Browning sin hustru över den grunda, klargröna strömmen till en tronliknande klippa mitt i vattnet, som nu för andra gången blandade sitt svala sorl med en diktares heta kärleksord. I Pisa blev Elisabeth Barrett Browning ej blott »friskare utan förvandlad». De levde där i den fullkomligaste ensamhet, utan annat umgänge än domen och Campo Santo, Vasari och minnena från Byrons och Shelleys vistelse där. Hon skildrar deras liv på följande sätt:

Pisa är fullt av ro och skönhet och omgives av purpurskiftande kullar, vilka locka oss djupare in i landet. Här är molnfri, solig himmel och vårlikt väder. Vi göra dagliga promenader, under vilka guldgula oranger titta ned på oss över murarna. När jag är trött sitter jag på en sten och betraktar ödlorna och bergen, den klara lilla sjön och pinjeskogen... Mitt huvud går runt av lycka — jag, som aldrig varit lycklig förr i mitt liv!... Roberts geni är intet i jämförelse med hans personlighet, hans mer än kvinnliga ömhet, hans outtröttliga godhet, hans stundliga strävan efter den högsta fullkomning. Hans temperament, hans vardagslynne, hans sätt — allt är fullkomligt! Var timme binder mig fastare till honom. Han kan tala visdom om allt mellan himmel och jord och dessemellan visa ett ständigt gott lynne och en munterhet full av tokeri... Vi skratta som om vi voro tjugu personer tillsammans... Vår middag få vi från en trattoria och bli fullt mätta av fågel och chianti; vi supera på kastanjer och druvor. Elias och liljorna på marken hade ej färre matbekymmer! Jag slipper till och med ordinera middagen och även att slå i kaffet är ett delat arbete. När jag endast är så god att låta mig bäras uppför trappor och änglalik nog att ligga stilla på soffan — då anses mina plikter fyllda med tillbedjansvärd fullkomlighet!...

Bland makarnas visa grundsatser för samlivet var även den, att vardera skulle arbeta alldeles för sig själv och aldrig visa den andra något förr än det

var färdigt, en regel, som han någon gång bröt, men hon aldrig. När han en gång, 1846, i sin oro att hon för honom försummade sin diktning, frågade om hon alls intet skrev, svarade hon: »jo, jag har verkligen något, men det blir först i Pisa du får se det». En dag på nyåret 1847 stod Browning i fönstret, då han hörde hustruns steg bakom sig; hon grep honom i axeln för att hindra honom vända sig om, då hon stack till honom ett manuskript, »som han skulle läsa och riva sönder, ifall han ej tyckte om det; det var helt och hållet hans tillhörighet» — varpå hon flydde ur rummet.

Sålunda — sparade till lyckans fullhetsstund — fick Browning i sin hand de fyrtiofyra sonetter i vilka hans hustru under deras förlovningstid uttryckt de känslor, dem de redan anförda brevutdragen omedelbart skildra. Hela den upplevade verkligheten ler, rodnar, strålar genom tårar i dessa dikter, som med lidelsefullt sammanpressade tonfall förtälja diktarinnans kärleksoro och kärlekslycka. Bakom orden anar man en känslans styrka, som orden ej mäkta bära. Och dock, hur underbart starka äro icke orden! Nu samsmälte allt, vad Elisabeth Barrett Brownings poetiska stil vunnit i kraft, med en känsla vars vita glöd brände bort varje knagglighet och skingrade varje oklarhet. Denna formella överlägsenhet i Elisabeth Barrett Brownings mest subjektiva lyrik visar att det fulla givandet av personlighetens liv i dikten endast stegrar dennas klarhet, liksom den största värmes källa även är det starkaste ljusets. När den personliga känslans övervälde försvagar diktens konstnärlighet, är det endast därför, att känslan ej varit stark nog för att stiga uppåt som en flamma.

Sonetterna äga en sådan formens fulländning att man alldeles glömmer formen för innehållet. Där finnes den manliga ärligheten och den kvinnliga finheten i känslans uttryck; den moderliga ömheten och älskarinnans hänryckning; den erfarna kvinnans innerlighetsdjup och ungmöns skygga skärhet. Det har

blivit sagt att den, som ej älskat, här kan lära kärlekens konst och att den, som älskat, här kan finna ordets högsta uttryck för sin känsla. Och har någonsin på jorden sång blivit anammad som sakrament, då var det när Robert Browning sålunda smakade fullheten av den druva, hans eget väsens sol purprat och mognat, en druva, vars must räcktes honom i denna med ädlaste konst danade bägare.

Elisabeth Barrett Browning hade ämnat sonetterna endast för sin man. Men han ansåg sig »ej äga rätt att undanhålla världen de skönaste sonetter, som skrivits sedan Shakespeare». Han utgav dem som handskrift för en del vänner; sedan (1850) offentligt under den av honom valda förklädnaden Sonnets from the Portuguese, en hänsyftning på Elisabeth Barrett Brownings tidigare poem Catharina to Camoëns, som var en av Brownings älsklingsdikter.

Om dessa sonetter har aldrig funnits mer än en mening. I granskares värdesättning äro de enastående mellan Shakespeares och D. G. Rossettis kärlekssonetter; det enda exempel i världslitteraturen sedan Sapfos dagar, att en kvinna inom den erotiska lyriken nått den manliga konstens högsta höjd och genom känslans skönhet överträffat den.

Och när allt vad det nittonde århundradets kvinnolitteratur frambragt, sjunkit i glömskans flod, då skola dessa lotusblommors kalkar i oförgänglig skönhet höja sig ur densamma.

*

På våren 1847 lämnade makarna Browning Pisa för Florens, som Browning velat undvika av skräck för de resande engelsmännen, vilkas ansikten och röster vid hans första besök nästan fördärvat Florens för honom. Men Florens utövade nu på båda sin oemotståndliga tjusning. Det blir här de sätta bo, först i möblerade rum, sedan — när de finna sig

kunna leva billigare, ifall de hyra några fler omöblerade rum än de egentligen behöva — från 1848 i den av dem själva ordnade våningen i Casa Guidi.

Casa Guidi, ett av de vanliga grågula, räta och släta florentinska husen med gröna spjälluckor, ligger strax till vänster på Via Maggiore några steg från Palazzo Pitti. Det enda, som i det yttre skiljer detta hus från andra liknande, är den av Florens municipaliat över dörren uppsatta marmortavla vars guldbokstäver på italienska förtälja att:

Här diktade och dog
ELISABETH BARRETT BROWNING
i vars kvinnohjärta enades den lärdes vishet och diktarens vältalighet; och som genom en kedja av gyllene sånger sammanband
Italien med England.
Det tacksamma Florens
uppsatte detta minnesmärke.
(A. D. 1861.)

I det inre voro rummen palatslikt höga, stora och svala. Boningsrummen vette åt en vid terrass, med utsikt åt kyrkan San Felices gråa murar, en terrass som Browning fyllde med vinrankor, myrten, oranger och andra plantor, dem han vårdade med det intresse, han ägnade allt levande. De möblerade rummen endast småningom ty, skrev hon, »Robert har lyckligtvis den mest opoetiska skräck för skulder; han kan ej sova med en obetald räkning i huset och, när han hör talas om en konkurs, är hela hans sympati hos slaktaren och bagaren». Bosättningen ger dem anledning till alla slags glada kompromisser. Hon medger att de fullkomligt kunna nöja sig med sex skedar och att det väsentliga verkligen, som Robert menade, var prae-giottoska tavlor, gamla gobeliner och sidenstycken från forna kardinalers sängar, rokokostolar och bokhyllor, smyckade med renässansskulp-

turer. Deras käre Balzac får sålunda i ensam storhet sin plats på en praktfull hylla från ett kloster!

Utom de fyra rummen åt terrassen hade de åt andra sidan var sitt sovrum. Redan under förlovningstiden skrev Browning: att hans ideal skulle varit att som George Sand leva med sin älskade på ett vindsrum, ifall han icke måst be om ett eget sovrum. Ty han hade aldrig kunnat klä sig ens i sin fars närvaro och, när han nu ej ens kunde ta av sig rocken i hennes, insåg han ej varför han framdeles skulle kunna det? Som Elisabeth Barrett Browning även i detta fall delade hans känsla, införde de redan från början det enkammarsystem, vilket — då endast ett livsbehov för dessa erotiskt högst stående av sin tids människor — blir ett allt oavvisligare krav i samma mån som den individuella frihetskänslan jämte den idealistiska kärlekskänslan utvecklas hos både man och kvinna.

Från deras liv i Florens får man många skisser i Elisabeth Barrett Brownings brev. Man ser deras vandringar på sin terrass i aftonsvalkan eller under de djupa skuggorna mellan de täta häckarna i Boboliträdgården, där de ägde fritt tillträde. Eller aftnar vid Bellosguardo, då kullarna purprades och cypressernas spetsar stucko rätt in i himlens glöd medan stjärnorna tändes; eller andra aftnar då de vandrade längs Arno för att se dess flytande guld under Trinità och de andra broarna, eller bort till loggian, där Perseus glänste i månljuset. Elisabeth Barrett Browning älskade ögonblickligt och för alltid Florens, »som den skönaste stad människor danat, den där natur och konst sammansmält till den rikaste fullhet». Därjämte trivdes hon här och överallt lika mycket med de italienska levnadsvanorna som hon vantrivts med de engelska. Här och i Frankrike, skriver hon, »förstå människorna konsten att leva och att skapa verklig »comfort», långt överlägsen den vi erhålla i våra dragiga, obekväma, engelska hus»... Båda njöto dessutom med hela styrkan i sin demokratiska känsla i Italien som i Paris av jämlikheten klasserna emellan.

Här — säger hon — tyckes varje unge vara naturlig arvtagare till sin druva och sin bit vattenmelon... De fattiga och de rika höra här samma musik, gå i samma trädgårdar och se på samma tavlor... Jag lever som i en förtrollning och medan andra kvinnor ofta förlora mycket genom äktenskapet, har jag vunnit allt... Ingen har någonsin varit lyckligare än jag. Och Robert är — utom det att vara sig själv! — dessutom ett lika stort mönster som någon herr Smith: han dricker så litet som en kvinna, han röker inte, han är aldrig skyldig någon fem shilling! På mig kan han endast bli ond, när jag inte äter nog! Under femton månader har jag inte kunnat få honom ut en enda afton. Vi hyra piano, ha tagit boklån och dagarna flyga bort under musik, läsning och arbete...

Och senare:

Robert är i sig själv och mot mig den fullkomligaste av alla mänskliga varelser! Efter två års oavbrutet samliv, själ intill själ, under det förtroligaste utbyte, står han nu för mig mycket högre än t. o. m. min första idealbild av honom! Vi bli lyckligare för var stund och när han även talar om sin lycka — då översvämmas min själ av känslor, som ej kunna uttryckas!

Än senare skriver han:

Jag kunde ha mycket att berätta om hennes helt änglalika natur, om hennes hjärta, det mest gudalika Gud skapat! Jag lär känna nya sidor hos henne för var dag — jag, som ändå trodde att jag redan för fem år sedan visste en hel del om henne!

*

Den 9 mars 1849 — några dagar efter att hon själv fyllt fyrtio år — blev Elisabeth Barrett Browning mor till en son. Mitt under Brownings lycka över att hustrun levde och givit livet åt ett präktigt barn, erhöll han underrättelsen om sin mors död.

»Och nu,» skrev hans hustru senare, »ser jag nästan alltid Robert gråtande. Hans förmåga att älska är mycket djupare och lidelsefullare än andra mäns och det är naturligt. Ty styrkan i en mans hjärta står i förhållande till styrkan i hans övriga begåvning.» En åsikt, öppen för diskussion vad mannen angår, men knappast i fråga om kvinnan.

Långt ifrån att moderskapet blev en kraftnedsättning för Elisabeth Barrett Browning, stegrade det tvärtom hennes styrka som hennes lycka. Gossen hade efter far och mor kallats Robert Barrett — det senare var nämligen även Elisabeth Barrett Brownings dopnamn, varför hon som gift behöll det. Men den lille fick också namn efter Brownings tyska morfar Wiedemann och det var detta, gossen själv ändrade till Pennino, under vilken benämning han senare förekommer i moderns brev. Det finnes knappt ett, i vilket hon ej ger någon förtjusande skymt av barnet liksom av sin mans och sin egen överlyckliga föräldrakärlek, vars barnsligheter hon humoristiskt skildrar under försäkran att hon dock är den lugnare av dem båda: ty hon brukar endast — halva dagen för att beundra gossen!

Redan från början och alltjämt får man även i hennes brev impressionistiskt snabba och karaktärfulla landskapsbilder från olika delar av Italien. T. ex. Vallombrosa, där de upplevde »övernaturligt tysta dagar i gräset under kastanje- och bokskogarna, vilka synas av sin egen tyngd falla ned i de djupa klyftorna, medan bläcksvarta, stilla pinjeskogar stolta stiga uppför branterna och vita vattenfall störta nedför stupen; där kulle bortom kulle göra världen levande full av berg, vilka tyckas andas och bygga upp sin stora tillvaro genom en viljeyttring, som kommer dem att glöda under sin möda»... Från klosterkyrkans orgel sände Browning stundom en tonström ut i stillheten. Eller också ser man dem upprepade gånger vid Bagni di Lucca, »där vinet mellan akacieträden slår portvalv av daggig grönska från träd till träd, där stora oliv-

skogar skugga marken med sina tält av silvernät, och kastanjeskogarna klättra mellan bergen, som alla äro olika varandra, utom när gyllene dimmor förklara dem i samma härlighet». Elisabeth Barrett Browning var nu stark nog »att hjälpa sin man att gå vilse i skogarna», vilka för Browning — liksom hela naturen — voro fyllda av Shelleys ande. Ty det var här denne en tid levde med sin hustru och åt henne översatte Platons Symposion; här som han ensam och naken invid ett vattenfall ömsom badade och ömsom läste Herodotos i solen. I denna bygd, där naturen och kärleken inspirerat Shelley, hämtade även Browning ur samma källor några av sina härligaste ingivelser. Mest under de heta sommardagar, då allt var orörligt stilla, endast luften darrande av solvärme och cigalernas stråkdrag, eller under de ljumma aftnar, då himlen glimmade av stjärnor och luften av eldflugor. Det var sålunda här han diktade I n a B a l c o n y. Stundom finner man dem i Siena, i ett trädgårdsomslutet hus på en vindsvalkad kulle, tätt omgiven av fikonlundar, olivdungar och vingårdar, i vilka Pennino senare under skörden står som en liten Dionysos i en kärra av antik form, lastad med vindruvor.

Det var föräldrarnas glädje att gossen blev helt italienare, med vakna, heta skönhetsinstinkter, med all sin fosterlandskänslas stolthet »samlad i medvetandet att vara florentinare».

Ty varje fiber i deras hjärtan — framför allt i hennes — hade rotat sig i det nya fosterlandet. Under hela den tid, Elisabeth Barrett Browning levde i London, hade hon djupt lidit av dess klimat, vilket större delen av året endast är drägligt genom ett överflöd av »animal spirits». Men hennes själ hade även lidit av den rastlösa, osköna ävlan efter rikedom, vilken hon avskydde lika mycket som det skenheliga och självrättfärdiga i den engelska samfundsandan. Hon hade redan 1844 genom sin dikt T h e c r y o f t h e c h i l d r e n med den högsta indigna-

tions och den varmaste medkänslas patos riktat sig mot en av industrialismens skamfläckar, barnarbetet i gruvor och fabriker, sådant det då blivit framställt i en offentlig rapport.

Dikten väckte oerhört uppseende — naturligtvis även ovilja hos arbetsherrarna — och påverkade allmänna meningen i den grad, att den bidrog till det parlamentsbeslut, som snart väsentligt inskränkte barnarbetet. Samma anda, vilken drivit henne till denna handling, gjorde henne brinnande för varje form av maktmissbruk. Hon följde sålunda med hela sin själ kampen mot negerslaveriet i Amerika, men var »ofosterländsk» nog att samtidigt visa på Englands skamfläck, den irländska politiken.

Hon var i varje fråga så långt före sin tid, att hon i England alltid befann sig i minoriteten. Och dessutom i varje känsla så stark och så fritalig, att hon i hemlandet ådrog sig det omdöme, vilket alltid riktas mot en kvinna, som brinner av hat till förtryck och kärlek till frihet, att hon är —· hysterisk, medan hos en man samma egenskap kallas heroism! Vid sina besök i England efter sitt giftermål kände hon sig numera hemlös där — vartill faderns oförsonlighet naturligtvis bidrog — och längtade alltid åter till Italien. I norden anses styrkan i en konstnärsnaturs känsloliv som tillgjordhet eller sjuklighet. Därför blir Italien så oftå för sådana människor det land, där de framför allt känna sig hemma, det vill säga förstådda och förstående, älskade och älskande.

We all love Italy.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

We all have sent our souls out from the north,
on bare white feet, which would not print nor bleed,
to climb the Alpine passes and look forth . . .

säger Elisabeth Barrett Browning. Och när hon nådde Italien ej blott i fantasien utan i verkligheten, då blev

livet där lika frigörande och fruktbart för hennes diktarpersonlighet under dess senare skeden som den helleniska litteraturen varit för dess tidigare. Nordbon — ifall han över huvud är danad för lycka — erhåller först i Italien med alla sinnen, med hela sin själ och allt sitt hjärta vissheten: att livets mening är salighet, en salighet, som berusar genom den dittills okända harmonien mellan alla intryck, minnenas och nuets, naturens och konstens. Hela Elisabeth Brownings varelse öppnade sig för dessa intryck, genom vilka hennes yttre tillvaro blev den synliga motsvarigheten till hennes inre lycka. Av konsten tilläto hennes krafter henne visserligen endast att mottaga de yppersta upplevelserna, men dessa blevo dess djupare.

Hon som hennes man älskade italienarnas skönhetssinne, den vackra rörligheten i det italienska folklynnet, vilken förbinder detta med skaldens och konstnärens väsen, som alltid har något av barn — eller italienare — i sig. De älskade lidelsen, som lägger snabba ord av hat, kärlek och beundran på de läppar över vilka orden strömma i ett språk, där även grovheterna ljuda som musik; de älskade alla den italienska naturens lynnen och former; de älskade solen, med vilken hälsa och livsberusning genomströmmade dem.

Robert Browning införde sin hustru ej blott i den italienska konsten och litteraturen utan även i politiken. Båda voro republikaner och genomlevde 1848—49 med det livligaste intresse händelserna i Frankrike, för vilket land isynnerhet hon hade en »verklig mani». Hon kände med klarheten i sin diktarintuition att Frankrike, tvärt igenom alla sina förvillelser, dock sökte ett högre ideal än den engelska nationen under detta tidskede gjorde. Men snart erhöllo de på närmare håll näring för sina politiska intressen, genom de händelser som satte även Italien i rörelse. Under de följande åren vann Elisabeth Barrett Browning ej blott i Firenze, utan även

under de resor, makarna företogo i Italien och annorstädes, en allt mångsidigare utveckling genom sambandet med det europeiska livet och umgänget med flera av tidens främsta personligheter. Många av de lysande andar, Italien ägde som barn eller gäster, samlades kring makarna Browning, vilka voro mer italienska än italienarna själva i sitt intresse för Italiens politiska öde. Elisabeth Barrett Browning kunde på avstånd från Englands samhälle göra detta mer rättvisa än på nära håll. De i England starkt förbundna begreppen frihet och ordning, rätt och plikt, fann hon ej förenade i italienska folkmedvetandet. Men detta minskade ej hennes medkänsla med det söndrade, trälbundna Italien, som hon älskade med skaldens lidelse för dess minnen och skönhet, med kvinnans ömhet för sin lyckas hem. När slutligen alla de nya intrycken samlades i en stor ingivelse, framstod en dikt, som är det främsta poetiska minnesmärket av Elisabeth Barrett Brownings sympati för Italiens frihetsstrider. Denna dikt är Casa Guidi Windovs, utgiven 1851, men börjad tre år tidigare, under intrycket av de frihetsrörelser i Toskana, till vilka hon då var vittne. Den yttre ingivelsen till dikten fick hon, då hon i sitt fönster från gatan hörde ett barn så himmelstormande jubla frihetshymnen: O bella libertà, o bella, att hon greps av tanken:

> ...that the heart of Italy must beat,
> when such a voice had leave to rise serene
> 'twixt church and palace of a Florence street!
> A little child too, who not long had been
> by mothers finger steadied on his feet...

Genom denna dikt går — jämte det glödande nitet för hennes andra fädernesland — en stark strömning från 1830—50-talets frihetsdrömmar, då de europeiska samhällenas åskdigra luft urladdade sig i blixtrande dikter från en skaldeflock, hos vilken oviljan mot det bestående blev lidelse, och lidelsen

sång. Dessa, vilka som vår Talis Qvalis stamma från den »Byronska gruppen» i Europas litteratur, äro barn av den första franska revolutionens, genom Julirevolutionen återväckta, idéer. De ägde själsfränder i de män, som ända från den heliga alliansens dagar inom politiken bekämpat förtrycket och ägnat friheten sitt liv. Denna riktnings representanter bland Englands sångare vände sig modigt även mot sin egen nations kallt förtryckande självviskhet inom egna och andras landamären. Ledaren för denna skara var vid tiden omkring 1848 Mazzini, makarna Brownings meningsfrände; länken mellan den Byronska tidens frihetsrörelse och nutidens, var den åldrige republikanen Landor, deras förtrogne vän.

Elisabeth Barrett Browning omfattade samma stora, världsborgarens och republikanens, frihetsidé, som Mazzini: den att alla förtryckta nationer böra lösas från främmande tvång, för att sedan lösa sig från inre ofrihet och utveckla de folkliga egendomligheter, som utgöra varje nations bidrag till den mänskliga utvecklingen och den slutliga förbrödringen, vilken ej sker genom nationaliteternas upphävande utan genom deras höjande till den rikaste livskraft. Denna frihetsidé uttalas från första raden till den sista i Casa Guidi. I utförandet gör sig gällande den på konkreta fakta syftande »Retfærdighedstrang», i vilken — enligt Brandes' ord* — det engelska lynnets politiska och praktiska art ger sig till känna även hos skalderna. Elisabeth Barrett Browning har icke i Casa Guidi sjungit en elegi eller en frihetshymn; hon har omsatt sin lidelse för de svunna, närvarande och framtida Italien i ett poem, som är ett av tanke- och bildrikedom fyllt blad av förtids- och samtidshistorien, och tillika ett stridsupprop.

Först och främst vänder hon sig mot den modlösa klagan, Italiens skalder låta ljuda kring den bår, där »nationernas drottning» vilar. En klagan, i vilken hon

* Se G. Brandes: »Naturalismen i England».

säger sig icke vilja deltaga, utan i stället sjunga om hoppet, »med fåglarna, med barnen, med de män, som icke rädas morgondaggens heliga dop»! Därefter vänder hon sig mot den fega underkastelsen för det bestående, som under ett dådlöst prisande av den flydda storhetstiden ger sig namnet vördnad. I dessa sidor är varje rad en gnista; deras huvudtanke är, sammanfattad, denna: Vi äga ej rätt att träla i de dödas tjänst, glömmande att leva själva därför att andra levat före oss. Vi må tacka dem, som öppnade dörren, men ej stanna tackande på tröskeln, utan modigt gå vidare. På det att även vi av kommande släkten må hedras som de stora döda, låtom oss föra vårt tidevarv framåt; låtom oss blomsterströ deras gravar, som sådde de skördar vi bärgat; men när vi bärgat, låt oss hämta plogen, odla nya tegar i morgonsvalkan och utså framtidens frön i nuet. Sådan är mänskligheten väg framåt, och alla män av sann storhet ha böjt sina vitnade huvuden för de nyskapare, om vilka de anat, att de skulle förverkliga ideal dem de själva icke nått, men ännu med lidelse älska. Om vi kunde trampa forntiden under våra fötter, skulle framtiden icke stå; vore gravarna färre, vore åkrarna det även, och göra vi oss faderlösa, varda vi även arvlösa. Men vi hedra våra fäder mest, när våra handlingar vittna om, att deras icke varit förgäves; vi begrunda den flydda storheten bäst, när vi i dess ljus utforska vad stort som återstår oss själva att göra!

Efter denna inledning skildrar Elisabeth Barrett Browning de förhoppningar, frihetsrörelserna i Toskana ingåvo henne, medveten som hon var, att »nationerna varda vad de vilja». Hon uttrycker hoppet, att regeringarna skulle tyda ordet folk, som nu ljöd från alla håll, i dess rätta betydelse: majestät. Hon vill ingen omstörtning; vill ej tända lidelser men väcka samveten och påminner om att friheter icke nödvändigt äro frihet, att hopen icke är ett folk, förr än var medlem i densamma är en människa.

Hon uppmanar de andligt fullvuxna, de, som själva kunna plocka sina druvor, att böja vinrankorna till jämnhöjd med barnens läppar.

Diktens andra avdelning skrevs tre år senare, under det i Italien rådande djupa missmodet över ett felslaget befrielsehopp. Nu säger Elisabeth Barrett Browning, att hon böjer sig djupt »i det stoft av tempel och städer, som kallas Italien», för att avbedja, att hon trott några kungliga eller påvliga löften om frihet; att hon glömt hur »historiens luft hållits het av furstliga meneder»; att hon hoppats, att friheten kunde vinnas av ett folk, som ännu varken ägde vishet eller tålamod. Men med oböjd trosvisshet tolkar hon, trots folkets fel, dess rätt till frihet och säger dess förtryckare, att ett folks liv icke kan trampas till döds under enväldets häl, ty för varje avhugget huvud uppväxa nya!

Visserligen är jag, säger hon, en vän av freden, men jag jävar Englands högljudda rop om fredens välsignelser som de enda eftersträvansvärda. Jag skriver ej fredens heliga namn på galgar, fängelser och fjättrar. Jag vill hellre se världshavets böljor skumma av blod, än freden sitta vid det ena folkets självviska härd, medan det andra suckar under oket. »Har mitt England ingen hand att räcka de förtryckta bland folken och bland dess eget folk?» Slutligen vänder hon sig till kämparna från det italienska frihetskriget och hälsar dem som såningsmän av en framtidsskörd, på vilken hon ännu hoppas. Under den tid, som förflutit mellan diktens början och slut, har hon erfarit den livsmakt, som ej blott fullt utdanat hennes kvinnlighet, utan, som följd därav, kommit henne att mer än någonsin känna sig förbunden med sitt släkte, medborgarinna i samtidens liv, medansvarig i sitt folks framtid. Hon ägde sin son, och av denna lycka hämtar hon den styrka, som gör henne till hoppets sångare för en sak, som få män i den stunden kunde tro på och än färre besjunga. Hennes dikt med dess allvarsfulla grundton slutar som den

börjar med ett barnaleende. Den gör sålunda intryck av ett åskmoln, guldkantat både ovan och nedan.*

»Casa Guidi Windows» blev en lösen för alla den italienska frihetens vänner och den första starka tonen i den följd av sånger, i vilken diktarinnan ända till de sista veckorna av sitt liv sjöng ut Italiens bästa känslor.

Det tomma talet att diktaren icke har med politik att skaffa, föraktade Elisabeth Barrett Browning djupt.

Hon visste att detta tal ej upphöjer utan förnedrar diktaren, ty det ställer honom utanför hans lands nutid och framtid, efter som dagens historia är forntidens politik, och dagens politik blir framtidens

* The sun strikes, through the windows, up the floor:
stand out in it, my own young Florentine,
not two years old, and let me see thee more!
It growes along thy amber curls to shine
brighter than elsewhere. Now, look straight before,
and fix thy brave blue english eyes on mine,
and from thy soul, which fronts the future so,
with unabashed and unabated gaze,
teach me to hope for, what the angels know,
when they smile clear as thou dost — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
now shake the glittering nimbus of thy hair,
and be God's witness that the elemental
new springs of life are gushing everywhere.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
That earth's alive, and gentle or ungentle
motions within her, signify but growth.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
However the uneasy world is vexed and wroth,
young children lifted high on parent souls,
look round them with a smile upon the mouth,
and take for music every bell that tolls.
Who said we should be better if like these?
And we — despond we for the future, though
posterity is smiling at our knees,
convicting us of folly? Let us go —
we will trust God. The blank interstices
men take for ruins, He will build into
with pillared marbles rare or knit across
with generous arches, till the fane's complete.
This world has no perdition, if some loss.

historia. Hon kände att konstens rötter bli starkare ju djupare de tränga in i samtiden; att skaldens rätta ställning till tidens politiska liv icke är den förnäma likgiltighetens, utan deltagandets, varigenom han lyfter det förvirrade upp i klarhet, och samlar det splittrade till en stor strävan. Just sådan var Elisabeth Barrett Brownings egen politiska diktning, vilken därigenom blev förbunden med en av århundradets stora frihetsbragder. Hon var ingen skarpsinnig dagspolitiker, därtill var hon för mycket skald. Men det är ej heller ögonblickets statsmannavishet, folken hos sina skalder behöva, det är profetians gåva.

*

På hösten 1851 anträdde makarna en långresa. Först till Venedig, där Elisabeth Barrett Browning fann allt liksom enkom skapat för sig och där till och med den blott tvåårige Pen »i förtjusning över San Marcos skönhet(?) kysste sin sköterska». Färden gick vidare över Parma — där Elisabeth Barrett Browning framför allt beundrade Coreggios urskillning »att ha gjort alla sina änglar och ungar alldeles efter hennes baby» — samt Milano och italienska sjöarna till England.

De sammanträffade där med gamla vänner och vunno nya. Mr och mrs Carlyle — för vilken senare Elisabeth Barrett Browning kände stor sympati — Landor, Kingsley, Ruskin, Mazzini, Tennyson och andra hörde till deras umgänge. Det var i denna krets som Tennyson — under ett annat besök av »the Brownings» i England — höll den ofta omtalade uppläsningen av sin Maud, vid vilket tillfälle Rosetti ritade sitt berömda porträtt av Browning*.

Vintern tillbragte de hos Brownings far, som fått pension från Englands bank och slagit sig ned i

* Browning hade 1850 utgivit sin dikt Christmas Eve and Easter day och arbetade nu med sin Introductury Essay till Shelleys brev (1852).

Paris, där Elisabeth Barrett Browning nu fann »att man lever som ingenstädes i världen, medan man i Florens drömmer som ingenstädes». De eftersträvade icke mycket umgänge i de litterära kretsarna; endast hos George Sand avlade Elisabeth Barrett Browning ett besök »emedan hon måste kyssa den hand, vars verk hon så djupt älskade». Framför allt njöto båda av teatrarna och Elisabeth Barrett Browning grät över Kameliadamen så att hon var sjuk i två dagar! »Jag fann den i hög grad mänsklig och moralisk,» skriver hon, »men mina engelska vänner anse den i lika hög grad osedlig. De förvånas att Robert tillät mig se den — som om det någonsin fallit honom in att säga ett ord mot vad jag ville!»

På våren 1852 återvände de till Florens, men följande vinter tillbragte de i Rom. Han arbetade på Men and Women och hon på Aurora Leigh. När Browning hade sitt — i min mening yppersta — verk* färdigt, gav han det åt sin hustru med den tillägnan — One word more — vilken är en av de skönaste dikterna i denna samling av underbart sköna poem. Det var ej hans sed att skriva vers till sin hustru; han ville att poesien skulle näras av kärleken, ej denna förtunnas till »endast poesi». Båda läto blott sällan något av sin kärleks guld formas av konsten i stället för av livet. Men dessa få gånger ha givit oss några av deras diktnings härligaste smycken.

I nämnda tillägnan talar Browning om huru varje människa, då hon älskar, önskar sig ett alldeles nytt uttrycksmedel för sin kärlek och att denna önskan enligt sägnen förmådde Rafaël att en gång dikta och Dante att en gång rita en ängel.

Ett sådant särskilt uttrycksmedel skulle även han vilja äga. Men i saknad därav utbrister han:

> God be thanked, the meanest of his creatures
> boast two soul-sides, one to face the world with,
> one to show a woman when he loves her!

* Men and Women 1855.

This I say of me, but think of you, love!
This to you — yourself my moon of poets!
Ah, but that's the world's side, there's the wonder,
thus they see you, praise you, think they know you!
There, in turn I stand with them and praise you.
Out of my own self, I dare to phrase it.
But the best is when I glide from out them,
cross a step or two of dubious twilight,
come out on the other side, the novel
silent silver lights and darks undreamed of,
where I hush and bless myself with silence.

O, their Rafael of the dear madonnas
o, their Dante of the dread Inferno
sang one song — and in my heart I sing it
drew one angel, born, see, on my bosom!

Det finnes i denna samling ännu ett par för Brownings känslodjup betecknande dikter. Den ena — Two in the Campagna — skulle för en ytlig läsare kunna tydas som ett vittnesbörd om en ofullkomlig lycka, medan den tvärtom är ett uttryck, för den sorg, som endast den mest fullkomliga kärlek kan känna: sorgen, att personlighetens begränsning hindrar de älskande att helt stilla sin längtan efter själarnas fullkomliga enhet; sorgen att endast kunna vidröra, aldrig oupplösligt bliva ett med den älskades själ och att således även i den högsta hänryckningens ögonblick dock fortfarande känna

Infinite passion and the pain
of finite hearts that yearn.

Den andra dikten är By the Fireside, där han sammanfattar sin kärlek och sin livsåskådning i strofer som dessa:

Worth how well, those dark gray eyes,
that hair so dark and dear, how worth

that a man should strive and agonise
and taste a veriest hell on earth
for the hope of such a prize!
— — — — — — — — — — — — — — —

A moment after, and hands unseen
were hanging the night around us fast;
but we knew that a bar was broken between
life and life: we were mixed at last
in spite of the mortal screen.
— — — — — — — — — — — — — — —

How the world is made for each of us!
How all we perceive and know in it
tends to some moment's product thus,
when a soul declares itself — to wit,
by its fruit, the thing it does!
— — — — — — — — — — — — — — —

I am named and known by that moment's feat;
there took my station and degree;
so grew my own small life complete,
as nature obtained her best of me —
one born to love you, sweet!
— — — — — — — — — — — — — — —

And to watch you sink by the fire-side now
back again, as you mutely sit
musing by fire-light, that great brow
and the spirit-small hand propping it
yonder, my heart knows how!

Bredvid denna hembild, som kärleken och konsten gjort oförgänglig, finnas andra från samma tid, tecknade av deras vänner. Dessa voro ofta amerikanare, ur den andligt aristokratiska krets, som Amerika redan då ägde och inom vilken makarna Brownings diktning erhållit en entusiastisk uppskattning, vilken vida överträffade den, som mötte den i England. Brownings hade varken lust eller råd att deltaga i det engelska sällskapslivet i Florens. Och det var icke så ofta deras egna landsmän uppsökte dem på grund av beundran för deras poesi. Bland

deras amerikanska umgänge voro bland andra författarna Hillard, Nathanaël Hawthorne — och dennes hustru — samt bildhuggaren Story. Det är huvudsakligen ur deras skildringar från Casa Guidi jag sammanställt följande bild av livet där.

Alla enas i att de aldrig sett ett fullkomligare äktenskap, eller två människor, som mer harmoniskt sammansmält alla sina, var för sig sällsynta, egenskaper och därigenom ömsesidigt stegrat dem. »Browning gav ett lika starkt intryck av manlighet och kraft som hans hustru av förfinad och djupt känslig kvinnlighet. Hennes lärdom och snille trädde i skuggan bredvid hennes lynnes älskvärdhet, hennes hjärtegodhet och själsrenhet, hennes flicklika enkelhet och lättrördhet. Ingen kunde vara mer sann, mer ädelt fri från lusten att göra effekt; ingen mer intensiv och orubblig i sin egen övertygelse, ingen mildare mot andras. Hon hade det snabbt uppfattande och uppskattande intresse, som uppmuntrar samtal och vid dessa gjorde sig hennes egen, aldrig ordrika, originalitet väl gällande. Hennes geni kunde stiga som en stråle från en springbrunn, men hennes tal flöt lika naturligt som klart, i solskenet gnistrande vatten. Och hennes ansiktsuttryck var då ej blott geniets utan lyste även av en utsökt spirituell kvinnas vakna, glättiga livfullhet»... »Det mest förvånande var att en så sjuklig, så sällsynt och så skarpsinnig varelse framför allt gav intryck av välvilja, då en million möjligheter funnits att hon kunde blivit bitter och retlig,» säger Hawthorne. Den besökande mötte först hos henne en granskande och genomträngande blick, sedan ett förvånande fast handtag från den tunna, lilla handen och en rättfram vänlighet, som snart gjorde gästen hemmastadd vid hennes tebord. På den ene gjorde hon intryck av »ett väsen, vilket nöjt sig med det minsta möjliga mått av jordisk substans, men var partikel av denna substans var genomträngd av själ och hjärta»; en »eldsjäl i ett pärllikt hölje, det mest genomskinliga, som någonsin

omslutit en stor ande». I hennes tärda anlete lyste den flickligt jämna pannan av ärlighet och geni och hennes »vibrerande, spröda stämma skälvde över hennes ord som en döende flamma över en veke». Story, en förtrogen vardagsvän, säger:

»Envar, som känner henne, måste älska henne, ty hennes karaktär är nästan fullkomlig. Hon talar aldrig om sin sjuklighet annat än då andra vidröra ämnet och då utan någon klagan. Hon dömer aldrig annat än i stora principfrågor, men för dem kunde hon offra sig själv på rättfärdighetens altare! Hennes sympati är alltid vaken och med verkligt intresse tar hon del i även obetydliga människors angelägenheter. Full av omtanka för andra in i de minsta småting, tänker hon mycket litet på sig själv och tror så fast på allas godhet, att hon aldrig känner något småsint misstroende. Hennes samtalsgåva kommer till sin fulla rätt endast mellan fyra ögon; hon äger ingen förmåga av lysande kvickhet eller snabba svar, men hon har en lugn, behagfull, för sig egendomlig, humor och hennes anmärkningar äro originella och slående. Hon yttrar aldrig obetydligheter: vad hon säger är alltid värt att höras och hon är den bästa lyssnare: med hela sin själ, sitt hjärta och sin underbara, magnetiserande blick, som talar sitt eget livfulla språk, medan hennes ord komma långsamt, alltid på sak och i hög grad koncist. Detta, jämte hennes ojämförliga intensitet och allvar, är det mest betydande draget i hennes konversation liksom i hennes karaktär. Då man ej avhandlar en offentlig person eller då det ej är fråga om att berömma en vän — vilket Elisabeth Barrett Browning gärna åtar sig — talar hon aldrig om personer och ingen drömmer om att i hennes närhet komma fram med struntsaker eller skvaller. Böcker, mänskligheten stora frågor, framför allt de politiska, stora handlingar — detta är främst i hennes tankar och därför även på hennes läppar. För henne är allt religion. Kristendom betyder ej för henne någon kyrkas lära utan civilisation. Man blir bättre av att vara tillsammans med Brownings om än aldrig så kort. Mellan de båda makarna tyckes gå en oavlåtlig magnetisk ström av poesi och kärlek. Var-

deras hängivenhet för den andra ger dem ännu en tjusning mer och olikheten i deras naturer gör deras förening än rikare»...

Browning skildras som en sällsynt hänförande sällskapsmänniska: redan hans handtag var så varmt att det tycktes ge livet ett nytt värde, och det röjde en genomärlig natur. Hans samtal voro sällsynt livfulla; snabbtänkta, klara och sakliga även i vardagsämnen; hans omdömen och hans ord glänsande genom humor, lärdom, energisk övertygelse, skarpsinniga tankar och inträngande sympati, när de rörde högre frågor.

Ett av de ämnen, vilket särskilt med deras amerikanska vänner ofta kom på tal, voro de då mycket gängse spiritistiska försöken. Swedenborgs skrifter hade avgjort Elisabeth Barrett Brownings tro på andeuppenbarelser, ehuru hon för egen del avvisade tanken »att låta sig ledas av andras andar, vare sig dödas eller levandes». Browning åter var ihärdigt misstrogen. Men »att han spelade Mefistofeles» kunde ej rubba hennes övertygelse, vilken dessutom låg högt över de spiritistiska fenomenen, genom vissheten »att mänskligheten nalkades ett skede av en ny och stor utveckling för den andliga naturen».

Hennes djupa känsla av det tragiska i själarnas isolering från varandra kom henne att se ålderdomen som en ökad isolering, emedan den gjorde den mask, vilken alltid döljer själarna för varandra, än tätare. Hon ansåg därför som en kvinnas plikt mot sig själv och andra att vårda och i dräkt som väsen bevara sin ungdomlighet; ja, hon ville med full rätt att människors ålder ej skulle räknas efter åren men efter själens och hjärtats ungdom. Denna starka förnimmelse av personlighetens oberoende av yttre omständigheter, var ett moment i hennes liksom i hennes mans genomfört spiritualistiska världsåskådning, enligt vilken döden endast var en tillfällighet, ett kanske ej ens märkbart avbrott i själens

tillvaro, eller endast jämförlig med den inre revolution, en ny kunskap t. ex. åstadkommer. Hennes fasta tro var att även vetenskapen slutligen skulle bevisa, att »döden endast är ett ombyte av dräkt och livet endast ett segment, en klyfta, som förutsätter den fullrundade frukten». Hon trodde ej på någon vila i graven utan på ett oavbrutet fortgående liv. Och just denna åskådning gav för dem båda en omätlig betydelse åt den jordiska tillvaron, som de ville se fylld av ett allt rikare liv, medan de ansågo likgiltighet gent emot livet som en sjukdom. Varje steg, varje penndrag i denna tillvaro står i verklig förbindelse med ett resultat i ett liv efter detta. Livet är icke en dröm; allt gott är värt att göras — icke för straff eller lön i den andra världen men därför, att allt i denna tillvaro står, som Swedenborg kallar det, i korrespondens med den andra världen.

Sådana voro de tankar, Elisabeth Barrett Browning utvecklade under samtal i dessa ämnen. Och att de ofta kommo på tal syntes naturligt inför en så andelik varelse som hon, vilken när som helst tycktes färdig att försvinna, ja, om vilken man alls icke kunde förstå huru hon över huvud utstått tillvaron! En kvinna fällde om henne det fina yttrandet, att det endast var hennes mäktiga, stora kärlek, som en tid kvarhållit henne på jorden.

De besökande i Casa Guidi funno där först ett stort rum med piano, där gossen brukade leka och spela; en mindre matsal med gobeliner och medaljonger av Carlyle och Tennyson; ett långt rum med gipsavgjutningar och studier och slutligen ett idealrum, vilket var en förening av förmak och arbetsrum. Där kunde man om vinteraftnarna bredvid brasan se en liten svartklädd gestalt uppkrupen på soffan med barnet bredvid sig, medan mannen gick fram och åter och alltid med gosselik iver iakttog hustrun eller närmade sig henne. Bredvid sin länstol — »djup och mjuk som ett moln» — hade hon ett litet bord, fullt av böcker och tidningar, samt några ytterst små och

anspråkslösa skrivdon. Hon svärmade för diminutiva ting till dagligt bruk och hade bland annat en miniatyrupplaga av klassikerna i vilken hon — som i alla sina böcker — med en tillägnan inskrivit mannens namn över sitt eget. Rummet hade dörrar till terrassen med dess plantor och utsikt, men inom detsamma voro skuggorna mörka och ljuset dämpat. Gobeliner på väggarna, gamla helgontavlor i antika, svarta, florentinska träramar, stora snidade bokhyllor, fyllda med lärda folianter, gåvo rummet dess karaktär. Lättare tillgängliga, runt om på borden, lågo dedikationsexemplar från samtida diktare. Från väggarna nedblickade Dantes och Keats' anleten och Penninos små tavelskisser. Dessutom funnos länstolar, soffor och en spegel, nästan allt gammaldags; en mängd artistiska småsaker och blommor överallt fulländade rummets hemlika prägel.

Båda makarna ägde en hellenisk känslighet för de dem omgivande tingens »själsliv». De ordnade böcker, husgeråd och tavlor, framför allt blommor, med hänsyn till dessa väsens känslor av välbefinnande i sin omgivning. Browning trodde t. ex. att en renässanstavla led djupt om den måste sitta bredvid en Ostade. Och det var denna, till den högsta potens utvecklade »altruism» — vilken också kan kallas smak — som åt deras omgivning förlänade dess originella och behagfulla karaktär.*

Den gäst, som under djupa samtal tillbragt en afton i detta rum — där man kände blommornas doft från terrassen, hörde musik från San Felice och såg stjärnorna tändas på himlen, medan Pennino, älvlik som modern, gled omkring lyssnande eller bjudande förfriskningar — kände sig ha upplevat ett av de sällsynta, fullkomliga ögonblick, som äro människolivets andaktsstunder.

*

* En stor del av de här skildrade föremålen blevo senare förvarade i sonens palats i Venedig och hans villa

1856 slutade Elisabeth Barrett Browning sin Aurora Leigh under ett sommarbesök på landet i England hos Kenyon, vilken hon tillägnade sin dikt. Några månader senare dog denne — efter att ha tryggat sina båda diktarvänners framtid genom ett testamente på 10,000 £. Kenyon hade till någon del hunnit bevittna den stora seger, Aurora Leigh blev och om vilken han varit fullt viss. Från de mest betydande domare hördes den mest odelade beundran. Sålunda skrev Landor flera hänryckta sidor i glädjen över att »här ha funnit en Shakespearisk fantasi» och utropar: Jag hade ingen aning om att någon i vår tid var mäktig av en sådan poesi, jag är halvt rusig av den!

Att försöka ge ett begrepp om de skönheter som överfylla Aurora Leigh från första till sista sidan vore meningslöst, eftersom envar själv lätt kan upptäcka dem.* Och även svagheterna — ifall man är i lynne till detta, sedan man låtit skönheterna genomströmma sin själ. Jag vill här endast framhålla tankarna i boken, emedan jag sedan ungdomen i den grad levat i densamma, att jag är ur stånd till ett objektivt omdöme om dess litterära värde.

Elisabeth Barrett Browning säger själv att hon i Aurora Leigh givit sina högsta åsikter om livet och konsten. I detta avseende har hon först och främst förverkligat den tanken: att konsten helst bör spegla samtidslivet. Redan under den tidigare brevväxlingen med Browning talar hon om att hon planlagt en dikt, vars fabel hon emellertid först måste uppfinna: en dikt i vilken hon ämnade röra sig bland konventionerna i samtidens liv, för att om

i Asolo. På dessa ställen befunno de sig, då jag såg dem. Men mr Browning hade för avsikt att inköpa Casa Guidi och där så, långt det kunde ske, återställa föräldrarnas våning i dess förra skick.

* Aurora Leigh liksom Poetry av Elisabeth Barrett Browning (i ett av Robert Browning gjort urval) finnas som var sin del av Tauchnitz Edition.

dem säga sanningen, och där hon ansikte mot ansikte ville möta århundradets mänsklighet. Hon ansåg att skaldejämmern över den opoetiska nutiden endast visar skaldernas vanmakt. Ty den äkta skalden bryter sig genom tidsförhållanden och konventioner fram till det rena och oförgängliga i människonaturen; han finner nya former i de föråldrade konstidealens ställe för att på nytt uppenbara detta oförgängliga. I denna sin tro på livet självt, på dess makt att i nya gestalter uttrycka sitt eviga innehåll, blev Elisabeth Barrett Browning nästan blind för det sakförhållandet att nutiden, genom den materiella maktutvidgningen, i högre grad än någonsin berövat människorna ro och tid och rum för skönheten. Eller rättare sagt: hon såg än längre bort, långt över det närvarandes osköna ävlan.

Finnas då, frågar hon, inga andra verkligheter, med djupare rötter än de materiella? Hava vi förlorat hemkärleken, fosterlandskärleken, frihetskärleken, sanningskärleken? Men om vi ännu älska, bedja, lida och offra, står då nutiden lösryckt från det förflutnas och från framtidens poesi? Har icke vår tid, som varje annan, »ett dubbelt anlete blickande tillbaka och framåt», mot heliga minnen och mot en ljusare framtid; är icke all vår oroliga ävlan ett förklätt hopp om denna framtid? Är det yttre arbetet ensamt handling och det andligas uttryck, poesien, dådlöshet? Kan då mänskligheten ens för detta yttre arbetes utförande umbära idealens bärkraft? Är det icke denna, som lyfter tidevarv över tidevarv? Vad betyda de former, dessa tidsförhållanden ikläda sig, när de dock danas av samma lidelser, förhoppningar och krafter, som evigt förbli poesiens ingivelser? Har icke poesien alltid haft till uppgift att genomtränga ytan, för att finna enheten i mångfalden? Och är verkligen vår tid mer orolig, mer sammansatt än någon annan, så innebär detta blott högre uppgifter för skalden, som skall kunna ana vart de eviga makterna i människan driva henne

i och genom nutidens oro. Tiden är icke kall: »inom ett aftonsamkväms tidsmått förbrukas ofta mer sann lidelse än av Roland och alla hans kämpar». Tiden är icke endast nyttans träl; den som påstår detta, saknar själv skaldens syn för den närliggande verkligheten och för dennas sanna mått, sett på avstånd. En sådan skald »skulle funnit själva kung Arthurs borg ledsam, såsom dennes hovskalder otvivelaktigt gjorde»!

Elisabeth Barrett Browning erkänner att skalden, som går före sin tid, ofta måste känna sig ensam i denna. Men denna ensamhet är hans storhet och hans kallelse: han skall stå högre än sin samtid för att kunna lyfta den upp till sig; han skall gå några steg före sitt folk för att gå framtiden till mötes. När han fått »sina ögon klargjorda av en rättfärdig harms tårar, skall han kunna profetera fram sanningen ur en synd».

Elisabeth Barrett Brownings poetik är, som man finner, den byronska: poetry is but passion. Med skäl har en granskare sammanställt henne just med Byron som typisk för det ideala skaldetemperamentet: den skälvande känsligheten och det starka, personliga själslivet. Detta är för henne, som för hela den byronska diktargruppen, diktens enda verkliga ingivelse. »Det fordras lidelse för att varda en människa och för att en bok skall varda — vilken också är en människa, men en människa av högre växt... i varje profetisk bok måste strömma mänskligt blod.» Endast sålunda, utbrister hon, kan man om skalderna säga att de äro

> — — — the only truthtellers left to God
> the only speakers of essential truth
> opposed to relative, comparative,
> and temporal truths — — —

Denna åsikt kom henne att varna skalden för konventionella konstteorier och mana honom att lita på sin ingivelse, vilken säkrast skapar formen. Men

på samma gång, som hon uttalar dessa romantikens åsikter, fastställer hon den Goetheska grundsatsen: att den mot sinnligheten mest trogna formen också fullast uppenbarar anden.

Det är i kraft av denna tro, Elisabeth Barrett Browning i nämnda dikt gjorde vad St. Beuve anmärkt som så ytterst sällsynt hos kvinnliga skalder: ett försök att skapa sig en egen diktart. Genom denna ville hon göra en insaga mot poesiens ställning till romandiktningen. Kommer realismen till sin rätt i den bundna dikten, då behöver heller icke, menade Elisabeth Barrett Browning, poesien överge den bundna formen för den obundna, såsom den enda i vilken vår sammansatta tids mångfald kan rymmas. Då det närvarande dock i så väsentlig grad är stoffet till skaldens ingivelser; då icke ens de största skapande diktare kunnat hindra sin egen tid att tala genom forntidsmänniskorna, varför, frågar Elisabeth Barrett Browning, icke ta steget ut och låta versen lika väl som romanen giva nutidsidéerna ordet genom nutidsmänniskor? Det är feg eftergift av sin rätt, som kommit dikten att smyga sig fram som prosa, i stället för att fortfarande tala sitt modersmål och taga sin lott av verkligheten, lika väl som romanen. »Även vår tid kräver ett epos,» säger hon, och hon har sökt förverkliga denna tanke i Aurora Leigh. Den berättande dikten, menar hon, behöver icke avstå från namnet hjältedikt, därför att striderna flyttas till själens område och gälla tidsandens frågor, deras segrar och nederlag inom en tanke och i ett livs händelser, eller rättare i ett tankelivs, ty nu om någonsin äro tankar händelser. Icke kring nya fabler skall det nya epos danas, utan kring nya idéer; icke fängsla genom det underbara i uppfinningen utan genom den allt rikare uppenbarelsen av allt det evigt underbara i människonaturen.

Aurora Leigh, denna unga dotter av det gamla epos, innebär dock egentligen ingen ny grundidé, utan densamma som forntidens främsta hjälteepos och nu-

tidens främsta familjeepos: den idé, som Geijer — på tal om Iliaden och Herrman und Dorothea — kallar »hävdandet av familjen som den moraliska världens grund». Men denna tanke är i Aurora Leigh sedd genom ett nytt temperament och har fått uttryck i poesi, så mäktig, att man trots diktens brister ryckes med från dess första rad till den sista, in i den rikaste verklighet, med det mest mångskiftande liv, nämligen den andes, med vilken man strider, lider och jublar. Det är sant att i denna händelsedikt man ser få händelser hända; men man har sett nog då man har sett en hel människa; det är sant att det icke är av en romanintrigs trådar intresset spännes men det hänger andlöst vid en själs utveckling.

Den yngre engelska litteraturkritiken har även i Aurora Leigh sett ett förebud till en ny konstriktning, vilken redan med denna dikt var så utpräglad att Aurora Leigh kan anses som ett av samtidens mest originella och representativa verk, en dikt, som blivit äkta poesi, just genom den lidelsefulla känslan för det nutida livets verkligheter. Därför brände den ej blott in sig i sin samtids fantasi utan bevarar åt framtiden en bild av denna tid. Mycket av vad Elisabeth Barrett Brownings samtida ansågo som poetiska fel i Aurora Leigh har den yngre granskningen redan erkänt som ypperliga medel att återge tidens liv med dess skarpa motsatser, dess bländande dagrar och djupa skuggor, dess lidelsefulla oro, dess rastlöst arbetande och sökande ande.

Alla de druvor, diktarinnan under sitt diktarliv skördat i livets, i tankens, i vetandets, i skönhetens vingårdar, har hon med ivriga händer pressat till en ädel och eldig dryck, full av sötma och styrka — kanske styrka mer än sötma — och iskänker den åt sin samtid med Aurora Leigh. Drycken har en egendomlig, berusande doft. Denna doft är stilen, en av de rikaste poesien äger, en stil av idel bild. Taine — som läst Aurora Leigh tjugu gånger

med ständigt stigande hänförelse — säger: Denna stil skapas i varje ögonblick, för varje ämne, och är sådan »att man aldrig märker orden utan ställes ansikte mot ansikte med den levande tankens flamma, ser dess skälvningar, dess språng, dess snabbt återstudsande spänstighet, dess oerhört starka vingslag... Ett underbart språk, sant in i de minsta enskildheter, det enda som kan spegla det inre livets djup och höjder, ingivelsens flöden, dess anlopp och dess tummel, den häftiga koncentrationen av idéernas massor, de oförutsedda utbrotten av bilder och av ljusströmmar, som likt norrskensflammor utbreda sig i en lyrisk skaldesjäl... Poesien så fattad... har blott en stil: det triumferande eller segrande hjärtats skri.»

Bland hennes landsmän kallade redan Leigh Hunt Elisabeth Barrett Browning, också vad poesien angick, Brownings bättre hälvt. Och bland de yngre har t. ex. Swinburne tillerkänt henne the sovereign gift of a wonderful lyric genius. Hennes sätt att tänka var helt och hållet skaldens, som icke steg för steg nalkas idéerna, utan genom plötslig intuition ser dem i konkreta gestalter. Hon uttömmer deras innehåll medels korta, aforistiska uttryck, där en enda strof stundom är så rik av tankeguld, att den skulle räcka till att förgylla en hel bok skriven över den. Styrkan och snabbheten av denna inre åskådning, lika kännetecknande för det kvinnliga lynnet som för skaldens, ger hennes dikt den egenskap, engelsmännen skatta så högt hos sina skalder, nämligen »suggestiveness», det vill säga att den för tanken och känslan öppnar nya vägar dem läsaren, sedan han ett ögonblick sett dem belysta, sedan på egen hand och med sitt eget ljus får beträda. Samma egenskap besitter Browning. Och en diktning, som äger en dylik idérikedom, blir städse danande för folkanden, även om den ej genom formellt mästerskap blir nydanande för den poetiska konsten.

Denna egenskap står i närmaste samband med

det ovan nämnda huvuddraget i Elisabeth Barrett Brownings stil, det att hon tänker i bild eller snarare i bildserier. Bilderna äro aldrig för starka, ty känslan är alltid starkare, och även när de äro ganska avlägsna från ämnet har fantasien med ett språng närmat bild och tanke. Än mindre äro bilderna mödosamt hopletade eller till sista droppen utpressade. Elisabeth Barrett Brownings som Robert Brownings bildspråk har något av österlandets skaplynne, detta som särskilt i den hebreiska poesien ger intryck av havet, som rytmiskt sänder samma bölja med slag på slag mot samma strand. Denna fantasiens österländska ihärdighet följes även av en österländsk innehållsrikedom, vilken gör att en bild, som först verkar med naturintryckets omedelbarhet, sedan också kan genomtänkas, varvid man finner dess innerliga samband med idén. För detta själstillstånd blir en önskan en skakande förbannelse eller en flödande välsignelse; en klagan söndersliter alla lyrans strängar och längtans eller lyckans uttryck bli storm, bli hymn.

En sådan fantasi ler icke. En av de finaste tolkar av humorns väsen, Börne, kallar känslighet och hån humorns tilldragande och frånstötande pol, mellan vilka nollpunkten — kärleken — befinner sig, den punkt där båda bli humor. Hos makarna Browning finnas polerna, men icke nollpunkten. Deras världsåskådning kännetecknas av kärleken som grundidé. Men denna är, dem själva omedvetet, ej kristlig: den omfattar med sin sympati framför allt det stora och sköna och deras optimistiska hopp om mänskligheten dröjer vid den slutliga harmonien mer än vid den nuvarande disharmonien. Isynnerhet för Elisabeth Barrett Browning var ofullkomligheten en sorg och hon kunde ej på en gång sörja och le. Hon avskydde lika allvarligt som hon älskade; hon ville nedkalla eld från himlen för att förbränna orättfärdigheten, en eld, vilken också brinner i hennes egen diktning. Den elden har härdat hennes satir, men

hon leker aldrig med detta vapen; hon har intet nöje av att se det blixtra i luften; hon lyfter det endast för att träffa. Browning har däremot, genom sitt djupa psykologiska intresse, en mycket mer objektiv syn på själslivets förvillelser och förvecklingar, men även han skildrar dem aldrig med humor i ordets egentliga mening. Den är då åtminstone i den grad hans säregna, att den icke passar in på några vanliga kännetecken för den egenskap, vars frånvaro gjorde makarna Brownings diktarlynne i viss mening oengelskt.

*

Aurora Leigh uttalar icke blott Elisabeth Barrett Brownings åsikter om konsten utan även om livet. Och bland de stora tidsfrågor, vilka framför allt trängt sig på hennes uppmärksamhet, stod främst kvinnofrågan.

Med avseende å denna var hon djupt övertygad att i kvinnans natur, icke i förhållandena, låg anledningen till kvinnans underlägsenhet på de produktiva områdena. Hon ansåg att kvinnans intelligens visserligen är rörligare än mannens, men att den har mindre kraft och mindre djup och att i hela världshistorien endast George Sand kunnat jämföras med de stora manliga snillena. Hon visste att kvinnorna behöva kultur, enhetlighet och allvar, innan de kunde bruka nya rättigheter. Och ehuru hon medgav att de visserligen ledo under stora orättvisor, ansåg hon dock ej att dessa borde rättas i den riktning eller på det sätt, som kvinnosakens ytterlighetsparti hoppades. Elisabeth Barrett Browning fann dessutom det höga jublet över kvinnosakens framsteg — genom till exempel en Florence Nightingales verksamhet inom sjukvården — mycket naivt. Ty ingen har, skriver hon, bestritt kvinnans rätt att sköta sjuka och att hon nu gör det offentligt, i stället för endast enskilt, betyder intet för hennes verkliga frigörelse. »Men

låt en kvinna endast försöka frigöra sin egen personlighet genom att gå en tum från den trampade vägen, då kallas detta icke längre frigörelse utan fräckhet. Och dock äro sådana försök mer nyttiga för mänskligheten än alla världens bandager!»

Elisabeth Barrett Browning angav med dessa ord den enda djupa synpunkten på kvinnosaken: den, att var enskild kvinnas individuella frigörelse är oändligt mycket viktigare än kvinnornas gemensamma frihet genom nya rättigheter. Och ehuru hon själv var den enda kvinna, som — då hon skrev de ovan anförda orden — av samtiden ställdes bredvid George Sand, var och förblev hon lika viss att kvinnans högsta begåvning ligger inom känslans, icke inom skapandets område.

Det är denna grundtanke, hon åskådliggör genom Aurora Leigh. Hon har för sin hjältinna haft en bestämd förebild, nämligen Corinne. Liksom denna är Aurora barn av en engelsk far och en italiensk mor. Och därigenom har Elisabeth Barrett Browning, utan att hämta de yttre dragen ur sitt eget liv, fått tillfälle att i sin dikt sammanställa sina båda fosterland. Det är egendomligt att ännu en gång denna förening av England och Italien förekommer i den nyaste kvinnliga litteraturen, nämligen hos Annie Vivanti, som, född och uppfostrad i London, har en italiensk far och skriver på hans språk.

Som Corinne är Aurora Leigh född i Italien och älskar detta land som sin själs hem, medan hennes uppfostran — under trycket av det engelska lynnets sämsta förträffligheter — för henne som för Corinne gör faderns land till ett fängelse. Liksom Corinne går Aurora Leigh sedan sin ensamma väg och når sitt mål som diktare, under det att hon förfelar det som kvinna. Men icke ohjälpligt som Corinne. Ty hon och hennes kusin Romney Leigh återfinna varandra, ehuru de i den första ungdomen skildes. Aurora, helt upptagen av sina diktardrömmar, förbiså hans kärlek och han, helt upptagen av sina

samhällsreformatoriska idéer, förbisåg hennes rätt till full utveckling av sin individuella begåvning och sökte hos henne endast en hjälp för sin egen livsgärning. Aurora uttalar vid återseendet de ord, vilka innefatta bokens innersta tanke:

> — — — — — passioned to exalt
> the artist's nature in me at the cost
> of putting down the woman's, I forgot
> no perfect artist is developed here
> from any imperfect woman. Flower from root,
> spiritual from natural grade by grade
> is all our life . . .
> Art symbolizes heaven, but love is God
> and makes heaven. I, Aurora, fell from mine.
> I would not be a woman like the rest:
> a simple woman, who believes in love
> and owns the right of love because she loves.

Aurora är i sina självanklagelser — som den stolte alltid blir, när han slutligen ödmjukar sig — villig att ta hela skulden. Men även Romney Leigh har lärt sig inse vad han i sin ensidighet felat, och båda kunna nu tillsammans, dubbelt starka genom kärleken, återtaga vardera sin livsuppgift, men på en bredare mänsklig grundval.

Redan i alla Elisabeth Barrett Brownings tidigare kvinnotyper var hängivenhet grundtonen. Antingen det är stolt eller ödmjukt, hennes kvinnor giva sitt liv, alltid är det helt. Och hon ställde dem helst i förhållanden, där de offra skenet för väsendet och genombryta yttre eller inre hinder för att förverkliga sin kärlek.

Som hos alla central-lyriska diktare ger hon åt sin fantasis skapelse sina egna drag. Och ehuru själva utvecklingshistorien icke var hennes egen, har hon i Aurora Leigh ej allenast skildrat sin egen barndoms och ungdoms inre upplevelser, utan även omedvetet genom Aurora givit en samlad bild av sin egnaste personlighet. Denna är så barnatroende

på sin diktarkallelse, så sann, så skönhetskär, så förnäm och stolt, så viljestark och modig i sitt lidelsefulla självständighetsbegär; så eldig och kysk, så impulsiv och trofast; så ovillig att erkänna sig besegrad, men så hel, så ärlig när hon ger sig. Mycket nog skulle Elisabeth Barrett Browning riktat litteraturen endast genom denna nutidskvinnotyp, med en plastiskt fast karaktär och en själ av musik.

Emedan Elisabeth Barrett Brownings lyriska temperament — med dess snabba känslighet och starka hänförelse, dess djupa aning och dess brinnande sanningslidelse — var förenat med ett fullt modernt medvetande om sig själv, blev hon en upptäckare av den kvinnliga personligheten, liksom av den sanningen att inom konsten »själarnas tid nu är kommen».

Elisabeth Barrett Browning har genom Aurora Leigh ej endast fört kvinnosaken framåt genom att dana ett kvinnligt snilleverk — som betyder mer för »kvinnosaken» än hela århundradets tal om kvinnans rättigheter — utan hon har även genom detta verk återfört kvinnorna till sig själva.

Det var en gammal sanning, Elisabeth Barrett Browning i Aurora Leigh uttalade rörande kvinnans natur och uppgift. Men en sanning kan så länge bli uttalad i föråldrad mening, att den slutligen för det bästa tidsmedvetandet ter sig som falsk. De återhållande krafterna vilja bevara den föråldrade tolkningen, de nydanande förbise eller förkasta, i oviljan över denna tolkning, sanningen själv, tills ett snille — poetiskt eller religiöst eller filosofiskt — knäsätter den förbisedda sanningen, då alla i dess drag återfinna de höga anorna. Men dessförinnan har snillet måst ikläda sanningen ett nytt och högre tidsmedvetandes dräkt.

Detta var vad Elisabeth Barrett Browning gjorde med kvinnofrågan. Hon kunde det därför, att hon själv personligen känt makten både av det allmänt-mänskliga i kvinnans väsen och av de undantags-

förhållanden, som bestämma snillets. Hon har ur sin erfarenhet sagt tvivlarna: att naturen även hos det kvinnliga snillet vet att av sig själv finna sin gräns; att man därför icke behöver rädas onatur som följd av kvinnans intellektuella och sociala frigörelse, sedan hon lärt sig — och hon lär snabbt — att våld på ena sidan av hennes väsen hämnar sig med ofrihet även för den andra. Elisabeth Barrett Browning har i en tid då kvinnan, isynnerhet den intellektuellt arbetande kvinnan, tvivlar på äktenskapets värde förkunnat dess oföränderliga betydelse. Men hon vet därjämte att, med den nya insats i äktenskapet, som den i vårt århundrade vaknade kvinnligt-m ä n s k l i g a personligheten medfört, äktenskapets harmoni är mindre trygg och enkel än förr; oändligt mycket svårare vunnen men också oändligt mycket rikare då den vinnes. Och hon har därför lärt andra sin egen lyckas hemlighet: den, att om äktenskapet, sedan kvinnan vaknat till andlig självkännedom, skall förverkliga hennes lycka och hennes utveckling, då måste även mannen vara — vad den själfulla kvinnans kärlek alltid söker hos mannen — en mänsklig personlighet, som medvetet älskar — vad hans kärlek ännu sällan söker hos kvinnan — hennes mänskliga personlighet.

Elisabeth Barrett Browning skrev en gång till en kvinna, som begärt hennes råd: att hon ansåg äktenskapet i den grad väsentligt, att alla yttre skäl borde vika, framför allt de ekonomiska, vilka hon ansåg gudlösa gent emot kärleken. »Är man viss på sin egen och sin älskades känsla, då betyder allt annat intet och jag gifte mig om så hela världen sprutade eld i mitt ansikte... Men utan kärlek däremot hämmar giftermålet kvinnans individuella utveckling, som hon då bäst främjar genom att förbli ogift... Minst av allt kan jag förstå de kvinnor, som framför sin personliga lycka sätta ärelystnaden efter tomma, kalla segerpris!»...

Det har alltid förefallit mig egendomligt att man

under debatter om kvinnofrågan ej i främsta rummet lyssnat till århundradets yppersta kvinnliga snillen, vilka givit mer bindande bevis om verkligheten av kvinnans andliga begåvning än alla försvarsskrifter tillsammans. Det visar sig då att m:me Staël och George Sand genom saknaden kommit till samma svar som Elisabeth Barrett Browning genom ägandet, nämligen att den stora kärleken för dem skulle varit mer än alla deras snilles skapelser. Men olikheten i erfarenheter göra även de slutsatser, de genom sina verk uttala, olika Elisabeth Barrett Brownings. Då Corinne — genom mannens fördomsfulla syn på kvinnligheten — blir ett offer för det kvinnliga snillets frigörelsekamp och hennes författarinna genom henne säger: att det kvinnliga snillet är dömt till olycka som kvinna; då George Sand kämpade som den undertryckta kvinnliga personlighetens befriare med de väldiga slag, som drabbade ej blott tvånget, utan stundom idealet och då hon själv genom sönderslitande erfarenheter nådde fram till tron på kärleken i äktenskapet; då slutligen George Eliot — med sin Dorothea Brooke — ställde den frågan till tidsmedvetandet: om en stor kvinnlig personlighet kan nå sin fulla höjd i äktenskapet? — en fråga författarinnan, trots sin egen lyckliga erfarenhet, synes böjd att nekande besvara — då ljuder från Elisabeth Barrett Browning som svar på samma fråga genom hennes Auroras läppar segervisshetens ja.

Så har den kvinna vittnat, som själv i en aldrig förr sedd harmoni sammansmält skaldinnans och kvinnans uppgifter; som själv i ett liv av helgjuten skönhet uppenbarat: att hjärtat och snillet hos kvinnan icke behöva ligga i strid med varandra, så vida båda äro fullvuxna.

*

Elisabeth Barrett Browning hade ännu ett levande intresse, nämligen den sociala frågan. Med vakenhet hade hon följt den stora rörelse, som i hennes ung-

dom ägde rum i England och Europa, och vilken, på teoriens område mest livlig omkring 1820—40-talet, alltjämt fortsatte sina verkningar inom det engelska samfundslivet. Det var då som Benthams med fleras nya åsikter i den politiska ekonomien och samhällsläran vidare utvecklades av Stuart Mill och hans meningsfränder, som i vissa fall bekämpade, i andra närmade sig de socialistiska lärorna i England och Frankrike. Det var idéer, väckta av denna rörelse, som omedelbart togo sig uttryck i Harriet Martineau's, i några av Dickens' och andras tendensromaner. Och i senare diktverk — t. ex. Middlemarch och Felix Holt — får man ett intryck av huru livligt de sociala frågorna redan under denna tid sysselsatte den tänkande delen av Englands ungdom. Till denna hörde Elisabeth Barrett. Och långt innan hon diktade Aurora Leigh hade hon med byronskt mod slitit hyckleriets höljen från den engelska samhällskroppen och visat huru den vanställdes »genom börds- och penningegoismens spetälska». Ej blott i The cry of the children, även i The cry of the human hade hon redan, som nu i Aurora Leigh, vänt sig mot de arbetsvillkor, vilka göra människan till en blott maskinkraft som en gång, blint likt denna, skall träffa det samhälle, vilket nedtryckt henne i icke människovärdiga förhållanden. Hon hoppas på en ny och ädlare samfundsordning. Men — och häri skilde hon sig avgjort från alla sociala utopister — hon trodde icke att denna samhällsordning kunde vinnas endast genom omstörtning av de yttre förhållandena. Hon såg denna nya ordning som en demokratisk, men förverkligad tillsammans med samhällets, i bästa mening, aristokratiska krafter. När hon låter sin samhällsreformator, Romney Leigh, tillhöra det engelska samhällets högsta lager gjorde hon därmed endast rättvisa åt dessa. Byron och Shelley — alla förtrycktas kämpar — tillhörde båda aristokratien. Och på reformförsök, liknande Romney Leighs, hade Brownings vän, diktaren och adels-

mannen Landor i verkligheten offrat 70,000 pund av sitt fädernearv — samma offervillighet, som senare Ruskin visade med något bättre resultat. Detta för att endast nämna några av de många insatser, med vilka de yppersta av den engelska nationen sökt försona den övriga delens synder.

Elisabeth Barrett Browning såg den nya samhällsordningen som en demokratiskt-aristokratisk, med andra ord: som socialt-individualistisk. Hon insåg värdelösheten i sin tids mekaniska, oorganiska socialistiska teorier, de genom vilka människonaturens andliga livsmakter skulle förlora rörelsefriheten och bindas i tvångsformer. Sådana hindra safternas fria omlopp inom samhällsorganismen och medföra slutligen döden för allt samhällsliv, sedan den låga självviskheten förlorat sin motvikt i familjen och hemmet, på samma gång som avskaffandet av dessa icke skulle kvarlämna högre mål för människans lyckokrav än kroppens välmåga och förståndets utveckling. Med djup sanning säger Elisabeth Barrett Browning »att en Fourier och andra grepo miste, emedan de icke voro skalder nog att inse huru livet börjar inifrån; huru det fordras en själ för att lyfta hopen, om också blott till en renare stia!»... Elisabeth Barrett Brownings sociala program var således icke att — som den tidigare socialismen ville — grusa det bestående, för att av dess stoft skapa en ny samhällsorganism, i vilken den sedan hoppades inblåsa en levande anda. Hon trodde tvärtom, som nutidens individualistiska och evolutionära socialister, att det nya tillståndet organiskt måste framväxa ur det gamla. Elisabeth Barrett Browning ville inga utopiska lycksalighetstillstånd, ty hon insåg stridens och lidandets betydelse för utvecklingen. Och hon — individualisten, som om sig kunde säga att hennes bästa egenskap var att se med egna ögon och känna med sin egen själ — ville minst av allt ett tillstånd, där »individen skulle malas samman med massan och samhällets framsteg återhållas, emedan

geniet, som leder framstegen, bleve tillbakahållet». Den politik, den samfundsordning, vilka skulle kunna frigöra individualiteten överallt, voro för henne de bästa, medan hon däremot »fruktade en socialistisk utjämningsstat värre än tsarens spira».

Det är dessa tankar, Romney Leigh i bokens slutscen uttalar som sin, genom många misstag vunna, övertygelse. Aurora, som är berättaren i boken, skildrar först hänryckningen i deras möte, vid vilket alla missförstånd upplösas i lycka och sedan deras samtal i den florentinska månskensnatten...

> While we two sat together, leaned that night
> so close my very garments crept and thrilled
> with strange, electric life, and both my cheeks
> grew red, than pale, with touches from my hair
> in which his breath was...

Under detta samtal brukar Elisabeth Barrett Browning samma bild som vår Almqvist för livets fullhet: the human, vital, fructuous rose, vars innersta är

the love of wedded souls

men vilken i sin blomma även

holds the multitude of leaves

den mångfald, som bildar en fullkomlig enhet.

*

När Elisabeth Barrett Browning reste till England för att sluta Aurora Leigh kom kofferten, där manuskriptet låg, bort under resan. Hon återfick den först efter en tid under vilken hennes egentliga oro dock gällt — Penninos, i samma koffert packade, nya sammetsblusar, med vilka han skulle erövra England! Och då han senare på hösten varit illa sjuk men åter tillfrisknade skrev hon: »Han är mig

mer än tjugu Auroror, även sedan själve Leigh Hunt berömt den». Lika minnesvärt är hennes svar till Ruskin, då denne kallat hennes bok det skönaste poem, som skrivits på något nutidsspråk: »Varför berömmer ni mig och icke Robert, mitt rätta jag, han, som är värd tjugu sådana som jag?»... Samtidigt skriver hon om honom: »Robert — golden-hearted Robert — är mycket gladare åt min framgång än någonsin åt en egen...» Själv yttrade hon om sin nya bok att den visst icke blivit vad hon velat, men dock, med alla sina svagheter och luckor, var närmare hennes mål, var fullare, starkare, mer genomförd än hennes tidigare. Och hon fröjdades åt att — när mammorna i England förbjödo sina döttrar att läsa den — döttrarna icke lödo, liksom åt de uttryck av sympati, hon erhöll från unga vackra kvinnor, vilka voro omgivna av all the temptations of english respectability!

Slutligen gladdes hon över att boken »väckte hat hos de människor vilkas meningar icke befinna sig i det växande tillståndet och som därför avsky att störas i sina fasta positioner»... Med avseende å samhällets korruption ansåg Elisabeth Barrett Browning att kvinnorna, långt ifrån att stänga fönster och dörrar, borde släppa in ljus och luft; att emedan s. k. hederliga kvinnor velat vara okunniga om verkligheten, andra kvinnor fått lida genom den. Hon hade själv fullt medvetet genom Aurora Leigh ådragit sig dessa »hederliga kvinnors» fördömelse.

Hennes bok var, vad hon själv ville att varje äkta dikt skulle vara: en handling, en av dem om vilka hon sagt att de fordra mer kraft och mod än att hugga av femtio huvuden!

Och när hon utfört denna handling, tycktes i själva verket hennes egen kraft, både andligt och kroppsligt, vara förbrukad. Det blev endast i ett par kortare dikter hennes sång sedan steg till den höjd, hon här nått, och hennes tillvaro blev under de

följande åren en långsam avtyning. Även Brownings produktion befann sig nu i en ebbtid. Han levde nämligen i en ständig oro för sin hustru, som han med den ömmaste omsorg skötte. Hon berättar i sina brev huru han under kalla vintrar genomvakade flera nätter för att hålla henne varm genom att elda i hennes sovrum och koka kaffe, och hon skrev:

Om inte kärleken vore, vore det inte mycket värt att leva, när man ställer till så mycket bråk. Robert skämmer alldeles bort mig. Men vore jag icke så orolig, att han skulle fara illa, då vore det en mycket ljuv njutning att vara sjuk och känna sig så dyrbar!...

En annan gång talar hon om huru han under tre veckor vakat om nätterna och dygnet om vårdat henne med änglalik ömhet. Även i ett annat förhållande visar Browning under denna tid sin hjärtegodhet, nämligen mot det gamla lejonet Landor, som — i fejd med alla de sina — levde i Italien, och med vars rasande lynne endast Browning hade tålamod. Han ordnade på bästa sätt för den gamle och var outtröttlig i sin omvårdnad; ja, kände sig glad och stolt ifall Landor lät en någorlunda rimlig tid förflyta mellan var gång han — kastade ut servisen genom fönstret!

Browning glömde, som han under förlovningstiden skrev, aldrig någon god gåva. Och med hans beundran för vad Landor i sin krafts dagar varit, enades tacksamheten för Landors storartade erkännande av Browning under en tid, då jämförelsevis få fått upp ögonen för dennes betydelse. I England var denna ännu ej allmänt insedd. Elisabeth Barrett Browning berättar att — på samma tid, som man i Boston höll »Browning-evenings» — trodde en bildad engelska att Browning var en amerikansk poet, varpå en amerikanare svarade henne: att i var by i h a n s hemland visste man att det var England, som hade rätten att vara stolt över Browning!

Elisabeth Barrett Browning ger tillika den intressanta upplysningen: att det i England endast var a small knot of pre-Raffaëlite men, vilka gjorde Browning rättvisa. Vid denna tid skapade dessa pre-Rafaëliter en ny konst under samma slags oförstående som det vilket mötte Browning. Senare har man i England ägnat en kult både åt Browning och pre-Rafaëliterna, d. v. s. sedan vardera längesedan givit sitt bästa! Det är den evigt sorgliga historien om hånet mot styrkan innan den segrat och hyllningen av ryktet, sedan styrkan försvagats: en historia, mänskligheten snart borde kunna utantill och börja blygas över att ständigt upprepa.

Browning själv skildras under denna tid av sin hustru som ännu mycket vacker och ungdomlig i trots av tidiga silverstrimmor i hår och skägg... I min mening, säger hon, är han oändligt mycket vackrare och mer tilldragande än när jag såg honom för sexton år sedan... Hon kände emellertid — hon som är on the inside of him and hear him breathe — att han levde i ett oproduktivt skede och blev nervös ifall han ej fick utlopp för sin oerhörda vitala energi. Hon uppmuntrade därför hans lust att rida om somrarna och modellera om vintrarna. Av dessa tillbragte makarna — för hennes hälsas skull — de båda sista hon levde i Rom, eftersom klimatet där är mildare än i Florens.

Hon fullbordade nu sina Songs before Congress, vilka från England framkallade häftiga angrepp för bristande patriotism. Elisabeth Barrett Browning hyste — och uttalade — den sanna tanken: »att patriotism, i ordets trängre mening, är en utsliten dygd och att — om kristendomen någonsin utvecklas enligt sitt verkliga väsen — kommer den icke att respektera några gränser.» Hon kände sig sålunda — ehuru barn av England — i sin fulla mänskliga rätt att se även sitt lands fel. Och gent emot Italiens frihetsstrid fann hon att England nu betedde sig lika oädelt som Napoleon III ridderligt.

Hon var så gripen av dennes första handlingar, att icke ens Villafranca gjorde henne klarseende. När hon en gång givit sin tro till någon, kunde den ej lätt rubbas. Och ehuru man, i fråga om Napoleons oegennytta, i England var mer skarpsynt än hon, hade man där inga bättre skäl för att bemöta hennes anklagelser emot Englands egoistiska likgiltighet än ömkligheter sådana som dessa: att hon ej borde sitta i utlandet och tala illa om sitt eget land; att Napoleons artigheter gjort henne yr i huvudet*; att hon — det upptäckte man nu — hade osedliga tendenser och verkligt djävulska ingivelser... Om det senare påståendet skrev hon: Hellre vill jag vara förledd av djävulen än av Napoleon, ty det förra vore more grand and of superior honesty!

Och hon utbrister:

Om jag suttit i England och talat illa om andra folk, då hade man lovordat min patriotism!... Det skall dock icke nu vara lätt att peka på vari Englands överlägsenhet över alla andra land består! Vi ha ett par lyckade organisationer: posten och »society» — i vilken senare klasskillnaden dock är alltför fullkomlig att vara mänsklig! Så ha vi en del ytterst hårda och osympatiska välgörenhetsinrättningar... Englands politik under det italienska som under Krimkriget är avskyvärd. Och det behöves a besom of destruction, a good revolution för att rensa England från dess självviska politik, dess korrumperade partiväsen. Självkärlek är Englands sjukdom och den statsman blir odödlig, som sliter sönder alla förskönande slöjor och ger en vidare horisont åt folksjälen...

Slutligen yttrar hon några ord, som gälla icke blott för henne själv utan för varje äkta kvinna — liksom för varje äkta diktarnatur — vilken träder fram i en dagens strid, nämligen att hon därtill varit driven av sitt samvetes nödtvång:

* Hon hade icke haft någon personlig beröring med honom och avsände ej ens det brev, hon skrev till honom för att be honom återkalla Victor Hugo ur landsflykten.

Allt vad jag sagt mot England, har skett för att lätta min själ... Allt jag skrivit är en övertygelse. Jag har aldrig sökt behaga någon, ej ens min man. Varje äkta konstnär — vilken grad han än må ha inom konsten — kommer till himlen som sanningsägare. Och för att nå den saligheten behöver man ej avkläda sig köttet!

Allt oftare får man nu höra att hon endast i Italien känner sig hemma, endast där lever:

»Vi äro italienare,» skriver hon, »och allt mer växa vi ur den engelska barken! Vi älska Italien med the blind, stupid, respectable, obstinate love, som andra ha för sitt fädernesland.»

Denna kärlek påskyndade Elisabeth Barrett Brownings död. Såsom personliga sorger uppskakade henne varje motgång under den italienska frihetsstriden och — medan hon fröjdades att höra sin gosse deklamera revolutionär italiensk poesi för vingårdsarbetarna — fann hon själv under ingivelsen av denna strid ännu tonfall så sköna, att de stå på höjden av allt vad hennes sång uppnått. T. ex. Mother and poet — kanske det högsta uttryck modersorg och fosterlandskärlek äga inom dikten — Parting Lovers och ännu några andra. För hennes egen känsla betecknande är den dikt, hon kallat A tale from Villafranca, där hon för sin son berättar Italiens förlorade hopp och slutar sålunda:

The tale is ended, child of mine
turned graver at my knee.
They say your eyes, my Florentine
are english; it may be:
and yet I've marked as blue a pair
following the doves across the square
at Venice by the sea.

Ah, child, ah child! I cannot say
a word more. You conceive

the reason now why just to day
we see our Florence grieve.
Ah child, look up into the sky!
In this low world, where great deeds die,
what matter if we live?

Denna dikt är ett hos henne nästan enastående utbrott av livströtthet.

Hennes sista år voro en självförbränning: själens feberglöd förtärde den bräckliga kroppen, men dock omslöto henne ej dödens skuggor förrän hon sett gryningen av Italiens frihetsdag. Hennes sista dikt var till H. C. Andersen, vid en fest i Rom i maj 1861. I denna uppräknar hon, under en växelsång mellan norden och södern, bådas bästa gåvor till människorna, varigenom hon kanske omedvetet sammanfattade de inflytande, som bestämt hennes egen diktning. Kort därefter återvände hon med de sina till Florens där, genom en förkylning, hennes krafter snabbt sjönko utan att hon själv trodde sitt tillstånd oroande. Ännu sista aftonen tröstade hon sin gosse med att hon var bättre. Hela natten mellan den 28 och 29 juni satt hennes man vid hennes bädd och höll hennes hand, medan hon log åt hans oro. Han har själv skildrat dessa sista timmar sålunda:

Hon sov illa och var gång hon vaknade sade hon mig outsägligt sköna ord. Klockan fyra på morgonen vände hon sig till mig och då kom något, som mitt hjärta skall gömma tills jag återser henne och ännu längre: det mest fullkomliga uttryck av kärlek, som hon någonsin givit mig under hela den tid jag känt henne. Alltjämt lyckligt leende, och med ett anlete som en ung flickas, dog hon några minuter senare i mina armar med sitt huvud mot min kind. Ingen plåga, intet medvetande om skilsmässa! Hennes allvar i ömhetsuttrycken till mig kunde kanske tydas som en sådan aning, ifall hon icke varit fullt medveten och dock intet sagt om Pennino, som sov i rummet bredvid. Därför tror jag ej att hon kände huru nära döden hon

var. Hennes sista ord — då jag frågade henne huru hon kände sig — var: Beautiful!

Aldrig har väl döden givit ett så fullkomligt skönt liv ett så fullkomligt skönt slut. Och när Browning jordade henne under cypresserna på den lilla protestantiska kyrkogården, hade han i sin sorg trösten av den visshet, han några år därefter uttryckte i sin sköna dikt Prospice, vissheten att, när döden nalkades honom själv, dess mörker då

> Shall change, shall become first a peace out of pain,
> then a light, then thy breast,
> o thou soul of my soul! I shall clasp thee again,
> and with God be the rest!

V.

Robert Browning

...he at least believed in Soul, was very sure of God!
Robert Browning.

Det var endast genom sina — förut med sin hustru delade — omsorger om sonens undervisning och uppfostran, Browning kunde komma igenom ensamhetens första år. De kortare dikter, som voro de enda han mellan 1855—64 skrev och det senare året utgav* höra emellertid till hans fullkomligare, kanske just därför att de mitt igenom oron och sorgen tvingade sig fram med oemotståndlig nödvändighet.

En åsktung junidag 1865 stod Robert Browning vid ett bokstånd på Piazza San Lorenzo, då en liten, gammal pergamentbok föll honom i hand. Det var en italiensk brottmålshistoria vilken handlade om greve Guido Franceschinis process på grund av hans mord på sin hustru Pompilia, som han antog varit honom otrogen, emedan hon flytt undan hans tyranni med hjälp av en ung präst, Caponsacchi. Browning köpte boken och berättar sedan huru han läste den i Casa Guidi samma afton...

When flame fell silently from cloud to cloud
richer than that gold snow Jove rained on Rhodes,
the townsmen walked by twos and threes and talked,
drinking the blackness in default of air —
a busy human sense beneath my feet:
while in and out the terraceplant, and round
one branch of tall datura, waxed and waned
the lamp-fly, lured there, wanting the white flower.

* Dramatis Personæ 1864.

I denna stämning blevo den italienska brottmålshistoriens människor för honom levande, samtidiga, genomskådliga och han fick hela dikten i en av dessa ingivelsens fullhetsögonblick vilka — om deras stämning under utförandet kan bevaras — skapar mästerverken. Tyvärr anlade Browning dikten med en bredd, som ämnet icke kunde uppbära. Han låter nämligen alla de olika medspelande i handlingen vardera på sitt sätt berätta den. Flera av dessa tolv avdelningar verka endast som ypperliga rättegångsreferat på flytande vers. Browning har alldeles samma brist på smak och måtta i meddelandet av ämnet ovidkommande, skarpsinniga funderingar eller lärda utredningar som Almqvist. Likt denne kan han dessemellan skapa sådana skönhetens underland, att de komma en att glömma öknen bortom och framom desamma. Ett sådant underland är här de tre huvudpersonernas bekännelser. Över den unge prästens och Pompilias ord svävar kärleken så som våren svävar över jorden en solig senvinterdag, endast förnimbar genom luftens obeskrivliga renhet och klarhet — en vår ännu utan färg eller form eller ton, meddelande sig endast åt de känsligaste sinnen och endast ingivande outsägliga känslor.

Pompilia är R i n g e n s skönt skimrande opal, B o k e n s, med ett änglahuvud sirade, knäppe! Icke Shakespeare, icke Goethe, icke Turgenjeff — de diktare, som djupast sett och säkrast gestaltat det ideala kvinnoväsendet — ha överträffat Brownings teckning av detta barn, som vaknat till kvinna genom kärleksaningen och moderskänslan. Med en hand, varsam som rörde den en darrande fjärilsvinge, har diktarn omfattat denna jungfrumoders själ, en av sig själv osedd själ, vars daggvita klarhet bländar oss till tårar, emedan den uppenbarar sig som den högsta oskuldens majestät, den renaste n a i v i t e t e n s enkelhet och den djupaste ömhetens styrka.

Ingen diktarintuitionens kraft räcker till att fram-

mana en sådan varelse: det kräves även ett oändligt djup av ömhet, det djup, som Brownings enskilda historia uppenbarat.

Medan Browning arbetade med detta sitt största verk vistades han en tid på franska kusten vid Loires utflöde. Därunder genomlevde han i minnet de dagar, då han med sin hustru såg samma flod, när de först begåvo sig till sin lyckas land.

Minnet av lyckan kom sorgen att brista ut i den underbara åkallan med vilken han ställer sitt verk i hennes hägn:

O lyric Love, half-angel and half-bird
and all a wonder and a wild desire —
boldest of hearts that ever braved the sun,
took sanctuary within the holier blue,
and sang a kindred soul out to his face —
yet human at the red-ripe of the heart —
when the first summons from the darkling earth
reached thee amid thy chambers, blanched their blue,
and bared them of the glory — to drop down,
to toil for man, to suffer or to die —
this is the same voice: can thy soul know change?
Hail thou, and hearken from the realms of help!
Never may I commence my song, my due
to God who best taught song by gift of thee,
except with bent head and beseeching hand —
that still, despite the distance and the dark,
what was, again may be; some interchange
of grace, some splendour, once thy very thought.
Some benediction anciently thy smile:
— never conclude, but raising hand and head
thither where eyes, that cannot reach, yet yearn
for all hope, all sustainement, all reward,
their utmost up and on — so blessing back
in those thy realms of help, that heaven, thy home
some whiteness which, I judge, thy face makes proud,
some wanness where, I think, thy foot may fall!

Med detta några år senare fullbordade dramatiska poem* nådde Brownings diktning ej blott sin vitstrålande alpspets: den förirrade sig även in i de ofruktbara stenrös, dit den sedan alltför ofta återvände. Reflexionens skärpa och teknikens färdighet måste då ersätta känslans eld, fantasiens syner, siaraningens uppenbarelser. Det blev — utan all jämförelse i övrigt — en liknande företeelse, som den Ibsens diktning under dess senare skede erbjudit, liknande även däri, att intrycket av skaparkraftens avmattning då och då motväges av ett stort ögonblicks ingivelse.

Att här följa Brownings senare produktion ligger utom planen för denna studie.** Lika litet hos Browning som hos hans hustru hade det helleniska inflytandet, ens då det var som starkast, i någon djupare mån berört den formande förmågan. Båda Brownings voro alltför individuella, för modernt subjektiva för att ej söka sig egna uttrycksmedel, och antikens måttfulla, genomskinliga form ägde för dem motsatsens icke frändskapens tjusning. Men även hos makarna Browning förnyades — när deras dikt nådde högst — konstens eviga under: att ordet blir kött, medan den mattade ingivelsen alltid röjer sig därigenom att av ord blir endast — flera ord! Browning, som redan i sin ungdom vände sig från de utslitna uttrycken och ville skapa nya tankesymboler, ord med nya värden — ord genom vilka han som Almqvist sökte framkalla färger, former, dofter, giva intryck åt alla

* The Ring and the Book 1868—69.

** Denna rika produktion innefattar: Balustion's Adventure och Prince Hohenstiel Schwangau båda 1871; Fifine at the fair 1872; Red Cotton Night-Cap Country 1873; Aristophanes Apology och The Inn Album 1875; Pacchiarotto and other poems 1876; The Agamemnon of Æschylos 1877; La Saisiaz m. m. 1878; Dramatic Idyls 1879—80. Jocoseria 1883; Ferishtah's Fancies 1884; Parleyings with certain people 1887 och den på hans dödsdag utkomna Asolando vilken liksom de fyra närmast föregående, utgör en samling kortare dikter.

sinnen och icke blott åt örat — han slutade med att i många av sina dikter ej ens ge något åt örat och än mindre åt känslan, ja ej ens åt tanken, så förlorade han sig i ordskrammel i stället för ordmusik, i begreppslindanseri i stället för diktarflykt. Tack vare människonaturens aplikhet har det blivit just detta skede i hans diktning, vilket — liksom det motsvarande i Ibsens produktion — av blinda beundrare framför allt uttolkas med en iver, som framkallade Brownings eget dyrbara svar till en person, som frågade honom ifall han menat detta eller detta med en viss dikt: »Det har jag ingen aning om — men fråga Browning society*: den kan alldeles säkert ge er besked!»

Inom Brownings senare diktning finnas tvenne verkligt betydelsefulla, dramatiska poem. Det ena är Fifine at the fair, en skildring av den sida i kvinnans väsen, vars tjusning Browning även förstod, den animaliska men själlösa fullkomlighetens. Den andra är The Inn album, ett förhärligande av den stora, hänsynslösa kärlekslidelsen. För övrigt kan man bland de lyriska dikterna finna några tiotal av verklig skönhet, icke minst bland de sista, efter hans död utkomna. Mycket märklig är även den längre dikten La Saisiaz, där Browning ger odödlighetstanken ett stort dikteriskt uttryck. Men återstoden av Brownings senare produktion kan man med lätthet umbära och stundom endast med stor möda komma igenom.**

Då Brownings far 1866 dog — efter ett liv av obruten hälsa och utan en dags sjukdom — flyttade Brownings syster, Sarianna, till honom och följde honom även ofta på hans resor.*** Dessa företogos

* Stiftad 1881.

** Av Brownings poesi finnes ett ganska gott urval i 4 delar av Tauchnitz Edition.

*** Hon levde ännu, då jag — i början av 1900-talet — besökte Asolo. Den ovanligt vackra och älskvärda gamla damen bekräftade alla ovan anförda omdömen om sin bror och hans hustru. Och när hon tog fram skrinet med de

vanligen inom Italien, Frankrike, Schweiz och några gånger på Medelhavet. Men syskonen voro även ofta bofasta i London, varest man såg dem överallt, där värdefull musik eller konst var att finna. Och, säger en biograf, Browning tycktes alltid göra rummet mer levande genom sina med stadig, lugn glans strålande ögon och sina som av outtalade ord rörliga läppar. Han bevarade, liksom Goethe, genom hela ålderdomen sin intensiva livskärlek, sin salighetskänsla endast över att vara till. Denna störtes ej av hans sorg. Och varför skulle han icke ha kunnat njuta solnedgångens färger, ehuru han längtade till det stjärnblå ögonblicket efter solnedgången, i vilket han skulle återförenas med sin älskade? Browning behöll intill det sista ej blott alla sina intressen, utan även det omedelbart hjärtevinnande väsen, vilket gjorde att — som hans hustru berättade — »alla kvinnor dyrkade honom mer än anständigt»! Kvinnorna fortsatte därmed. Browning visade sig mycket tacksam och känslig för alla slag av kvinnlig älskvärdhet, utan att han dock någonsin fann en kvinna, »som kunde uppbära bördan av de känslor, han ägnat sin hustru». Han vann emellertid män och barn och djur lika väl som kvinnor. Hans enkelt manliga väsens hjärtlighet och flärdfrihet kunde icke av den sent vunna, oerhörda populariteten förstöras. I alla sina beteenden förblev han, säger en personlig vän, »den ideala gentlemannen, som aldrig var av världen ehuru han levde i världen». Oaktat hans stora produktion och vittomfattande läsning av allt läsvärt på engelska, tyska, franska och italienska, hann han i London även med ett mycket stort umgängesliv. Under detta försummade han ej att hos de unga inprägla sitt eget livs stora visdom: att hänsynslöst följa rösten i sitt eget inre vid danandet av sitt liv som av sina verk. Aldrig stelnade han i ålderdomens likgiltighet

många, på fint papper med fina stilar skrivna kärleksbreven, visade hennes rörelser den andakt, som tillkom dessa återstoder av tvenne stora liv.

för de stora livsfrågor, som framför allt upptagit hans själ. Han bevarade tvärtom oförminskad ej blott sin andliga nygirighet utan även sin andliga mottaglighet gent emot tidstankarna. Han omprövar oavlåtligt inför tidens tvivel sina egna djupaste övertygelser, dem han dock alltid slutar med att bevara, framför allt den optimism för vilken hans underbart lyckliga liv givit honom så många skäl.

Sonens framgångar som målare och bildhuggare och hans giftermål utgjorde Brownings stora personliga glädjeämne efter hustruns död. Och det var i sonens dåvarande hem, Palazzo Rezzonico i Venedig — den stad, vilken först vann Brownings hjärta åt Italien — som hans harmoniska liv erhöll sitt slut. Hans död, lika mycket som hans hustrus, stod i överensstämmelse med bådas känsla av döden som »en nästan omärklig händelse». Browning sade ofta att han ej trodde på döden och bad de sina aldrig kalla honom »död» — detta de kortsyntas »kyrkogårdsord för växt»!

Liksom sin far förblev Browning vid god hälsa intill det sista och det var endast genom försvagandet av hans — aldrig starka — hjärtverksamhet, han upphörde att leva. En av denna anledning orsakad trötthet hade den 12 december 1889 förmått honom att förbli liggande i ett stort rum, där han från sin bädd såg en av sonen utförd takmålning, vars motiv var hämtat från en av hans älskade Shelleys dikter. Han hade just talat med de sina om sin sista bok. Vid meddelandet av ett telegram från London om dess säkra framgång, hade han yttrat sitt sista, för honom betecknande ord: How gratifying! just som San Marcos kampanil började slå tio. Innan sista slaget ljöd hade han leende lätt dragit sitt sista andedrag.

Först i Venedig och sedan i London blev hans likfärd till Westminster Abbey ett storartat uttryck av landssorg. Över hans bår stego tonerna av jordens skönaste dödspsalm, He giveth His beloved

sleep, den dikt, i vilken Elisabeth Barrett uttryckt sitt trötta hjärtas längtan efter ro, innan ännu Robert Browning lärt henne att livet kunde vara skönare än döden. Det var icke i Westminster Abbey, Robert Browning tänkt sig sin grav, när han själv författade dess inskrift sålunda:

ROBERT BROWNING

till vilken Elisabeth Barrett sagt: att hon
blev friskare sedan hon sett honom!

Och om det än annars kan vara likgiltigt, var en grav bäddas, så synes det mig som om Englands folk borde haft känslan av att Robert Browning icke efter döden fick skiljas från sin älskade eller från den jord om vilken han skrivit:

Open my heart and you will see
graved inside of it, »Italy».

*

Liksom Carlyle och Ruskin — de båda engelsmän, med vilkas inflytande Brownings erbjuder de flesta likheterna — upplevde han själv höjdpunkten av sin inverkan på samtiden. Han som dessa två »gav en ny gestalt åt sin tidsålders tankeliv och en ny livskraft åt dess människor». Omdanaren av tankar blir även en omdanare av karaktärer — och därigenom av människoöden — och sålunda en i det oändliga verkande skaparkraft. Dessa tre män voro de vilka, före den Darwinska æran, i England föranledde den teoretiska Umwerthung aller Werthe, vilken föregår varje mänsklighetens praktiska strävan att inom tillvaron förverkliga nya och högre mål. De tillhörde alla tre — lika väl som Elisabeth Barrett Browning — vad en granskare kallat den transcendentala riktningen i England, en riktning, som visserligen hade sin dolda rot djupt nere i upplysnings-

tidevarvet, men dock tedde sig som en reaktion mot detta. Denna reaktion blev emellertid av motsatt slag till den katolska reaktionen, vilken genom undret, uppenbarelsen och den yttre auktoriteten sökte stilla människoandens törst efter andliga upplevelser och flertalets behov av andliga stöd. Transcendentalismen — som hos oss närmast motsvaras av Viktor Rydberg — såg däremot det gudomliga visserligen över men även inom den jordiska tillvaron och den naturliga människan. Den innebar i grunden just den livssyn, som stundom kallas hellenism, stundom renässans, stundom hedendom och köttets förhärligande — allt efter den olika synpunkten!

Hos varje stor konstnärsnatur ligger transcendentalismen i blodet. Han sänder sin aning eller längtan bortom denna tillvaro, men känner därjämte lidelsefullt människonaturens höghet och skönhet även inom dess nuvarande gränser. Han ser i människans beroende av sinnevärlden icke en förnedring eller en förbannelse utan ett lyckligt villkor för jordelivet, som för konstnären ter sig i oförstörd och oförstörbar fägring. Ty även när hans tanke medgivit det svalg, den kristna dualismen öppnat mellan den andliga och sinnliga naturen, så överspännes dock detta svalg av hans ljusa aning om enheten.

Hos varje stor konstnärsnatur ligger även individualismen i blodet. Det var denna, som hos makarna Browning — liksom hos den transcendentala riktningens flesta representanter — tog sig uttryck i den vissheten, att människan, ohämmad av varje yttre myndighet, själv bör söka och själv kan finna sin väg till gudsgemenskap. Den personliga friheten var för dem det absoluta villkoret för att kunna förverkliga en naturs gudomliga möjligheter. Och ehuru de i kristendomen funnit den högsta uppenbarelsen av Guds väsen, ansågo de att denna uppenbarelse alltjämt fortgår i naturen liksom i kulturen.

För denna panteistiskt-kristliga syn på tillvaron äger varje människa ett värde, som hellenen och

renässansmannen endast tillerkände den sköna och stora människan. Och den återger tillika åt den naturliga människan den höghet, kristendomen frånkänt henne.

I Robert Brownings som i hans hustrus dikter överströmmar känslan av gudomens närvaro: i mannens och kvinnans kärlek, i födelsen, i barnets lek som i hjältens bragd, i livsberusningen som i självuppoffringen, i vardagssysslan som i konstskapandet. »Folkens frihetssträvanden skälva av Guds eget liv... konsten klättrar barnalikt upp till Guds faders knä... varje man har i sig möjligheten till en hjälte och varje sanningsökare i naturens eget ljus en ledning till sanningen...» (E. B. B.)

Panteismen, omedelbart från Spinoza genom Coleridge införd i engelska litteraturen, tog mandom i Shelley, Brownings ungdomsingivelse. Panteismen har djupsinnigt blivit karaktäriserad som demokratisk genom sitt förhärligande av människan. Den panteistiskt-kristliga transcendentalismen blev ett betydelsefullt jäsningsämne i den engelska sociala rörelsen. Den blev det även — sig själv ovetande — i den mänsklighetens självständighetsförklaring, som innebäres i den evolutionistiska monismen.

Makarna Brownings humanism låg djupare än vare sig kristendomens, socialismens eller hellenismens. Den var fördjupad genom livsglädjen, individualismen och den nya mänsklighetskänsla, som kristendomen gav världen genom att fastställa kärleken som livsprincip. Men kärleken i en oändligt mycket vidare mening än kristendomens. Browning uttryckte denna vidare kärlek med ord framsprungna ur hans lycka, när han i Fano »med sitt livs ängel vid sin sida» såg Guercinos berömda ängel:

> O world, as God has made it: all is beauty
> and knowing this, is love, and love is duty
> what further may be sought for or declared?

Att humanisera människorna genom att giva dem frid och frihet att allsidigt fördjupa sig i tillvarons härligheter — detta var för makarna Browning den bästa »frälsningsplanen».

Deras romantiska åsikt om konsten och skönheten såsom ett med religionen ledde dem ej — lika litet som den ledde Almqvist — tillbaka i tiden utan framåt. Sålunda, när Elisabeth Barrett Browning i The dead Pan skildrar den antika världens skönhet, klagar hon ej som Schiller i Die Götter Griechenlands eller som Swinburne i Hymn to Proserpine att antikens värld svunnit. I Swinburnes dikt talar fullblodshedningen, som med var strof frammanar bilder av den helleniska skönhetsvärlden. Ur versens hänförande musik stiger och sväller i okuvligt trots den hedniska gudsdyrkarens visshet: att, så länge naturen lever, leva, trots kristendomen, ännu antikens gudar. Elisabeth Barrett Browning åter såg i kristendomen livsmodets och hoppets religion för hela naturen: antikens fullbordan, ej dess motsats; ett nytt glädjeämne till livets fullhet, ej ett avdrag däri.

För den omättliga konstnärsanden, som suger näring av allt, förefaller det som om den försoning mellan antiken och kristendomen, vilken är en ännu olöst uppgift — framtidens största uppgift — redan vore vunnen. Men konstnärens livsåskådning är aldrig betydelsefull genom ett strängt följdriktigt tänkande utan genom den aningsstyrka, som undflyr alla abstraktioner och störtar sig in i den outtömliga, oändligt sammansatta helheten. Där samlar den med heta hungriga händer en hel sommarskörd av rosor, ur vilka det tunga tänkandet sedan kanske pressar en enda idéens oljedroppe.

Makarna Brownings metafysik blev sålunda lika litet följdriktig som originell. Det för dem egendomliga var däremot den djupa, alltid levande visshet med vilken de kände Guds närvaro i sitt eget liv och evighetens närvaro i var stund av detta liv.

Browning upptog icke de nya idéer vilka, under senare delen av hans liv, genomträngde mänskligheten medvetande. Ehuru en vetenskapligt intresserad iakttagare, var han allt utom vetenskaplig i sina slutledningar. Han nöjde sig hela sitt liv med att mot vetenskapens agnosticism ställa sin egen Pippas glada tro:

> God is in his heaven
> all's right with his world!

och den lika barnsligt optimistiska vissheten:

> What is all our failure here but a triumph's evidence for the fulness of the day?

Brownings etik och metafysik äro lika motsägelsefulla som den svenska diktares, med vilken jämförelsepunkterna vid varje steg erbjuda sig, nämligen Almqvist. Makarna Brownings filosofi erbjuder även likheter med den — liksom Almqvist och Elisabeth Barrett Browning — av Swedenborg starkt påverkade målar-diktaren W. Blake, som Browning mycket beundrade. Hos dem alla stå nämligen deras rester av kristliga föreställningar i påtaglig motsats till deras innersta, självskapade världsförklaring. Denna innebar det kroppsliga och andliga livets enhet; den sinnliga lika väl som andliga naturens helighet; vissheten att den jordiska tillvarons alla moment äro symboler av och en nödvändig genomgång till det högre livet, där den fysiskt-psykiska utvecklingen sedan i oändlighet forsättes från mörker till klarhet och från klarhet till klarhet.

Då det är i konsten och i kärleken, som enheten mellan ande och sinnen tillsvidare når sitt högsta uttryck, så är det självklart att alla de nyssnämnda enhetstroende i konsten och i kärleken skulle finna sin religions högsta andakt. Liksom för Swedenborg ägde för makarna Browning kärleken mellan man och kvinna en allt annat överträffande betydelse för män-

niskonaturens lycka, harmoni och fullkomning i tiden som i evigheten. Och det var vissheten att själen för evigheten bestämmes genom litenheten eller storheten i dess jordiska känslor, vilken ledde dem till en åskådning, som i viss mening står i strid med deras demokratiska tänkesätt: den att individen är så stor som hans lidelse är och som hans styrka att nå sin lidelses mål. Visserligen räddade de sin demokratiska övertygelse genom vissheten om var människas perfektibilitet. Men denna är ju begränsad till att uppodla de naturgåvor, man äger och förmågan att känna djupt kan man lika litet hos sig skapa som man kan skapa sig till geni. När därför Browning värdesätter människorna efter deras känslors intensitet, då har han visserligen alldeles rätt. Men han har därmed ställt sig icke på demokratens utan på själsaristokratens ståndpunkt.

Denna genomför han följdriktigt. Han ställer individen mot samhället, som strävar att utjämna genom att tämja impulser och lidelser. Och — som romantiken, som Almqvist, som Blake — ger han individen rätten att mot samhället förverkliga sina egna, högsta mål. Browning hade visserligen anat evolutionen. Men tanken på släktets långsamma utveckling — bland annat genom samfundslagarnas uppfostrande inflytande — sysselsatte honom knappast. Det var större personligheter, högre människor — övermänniskor — han ville. För honom som för de ovannämnda diktarna, fanns ett Jenseits von Gut und Böse ur en överjordisk, gudomlig synpunkt, inför vilken vedertagna begrepp om ont och gott bli meningslösa, och t. ex. driftmänniskans kärlekslek ter sig lika oskyldig som fjärilens och som denna är av betydelse för naturens stora sammanhang.

Denna överjordiska synpunkt kan, enligt dem alla, vinnas redan här av den människa, som icke — i lydnad för konventionella lagbud eller asketiska ideal — undertrycker sin natur. Ju flera av konventionens höljen själen avlägger, dess mer närmar den sig sin

urgrund, Gud, inför vilken »var människosjälens instinkt är en änglarnas lag», och hos vilken en tillvaro uppgår, »där — enligt Brownings egna ord — lag, liv, fröjd, impuls äro ett». Det är i full enhet med denna uppfattning, Browning låter var människa bevisa sin själ eller frälsa den genom sitt mod och sin makt att — för uppnåendet av sina mål — övervinna alla konventionella hinder. Att låta sig besegras av världslighet, materialism, feghet eller trälande under samfundsmoralen är för honom synden mot den heliga ande. För Browning som för Almqvist blir »det artistiska sinnelaget» kärast, just emedan detta minst frestas av dessa synder och oftast visar modet »att taga sitt öde på sig och förgås». Det är därför båda framför allt älska de ovanligaste, mest på ytterligheter ställda själslägen och situationer: de då själen flyger ur alla jordelivets höljen som ett bart, blankt svärd ur sin skida. Så t. ex. när människan i ett stort ögonblick väljer döden för sin kärlek eller frihet eller plikt — såsom In a balcony, In a gondola, i Luria, i Caponsacchis historia. Eller när själen bevisar sin styrka genom att till det yttersta kämpa för sitt mål och för att nå detta mål ej ens skyr brottet. Ty till och med

> ...a crime will do
> as well, I reply, to serve for a test...

utbrister Browning. Med denna replik har han djärvt dragit den yttersta slutföljden av sin övermänniskotanke.

*

Det är — inför denna tanke — av särskild betydelse att minnas Brownings eget livsmål och huru han förverkligat detta.

Varken Elisabeth Barrett Browning eller Robert Browning diktade någonsin ett poem, som i fullkomlig skönhet kan jämföras med deras fullt förverkligade

kärleksideal. Och när den dag kommer, då deras en gång nya syn på tillvarons värden icke längre är ny utan en allmän egendom; när andra tider finna sitt uttryck i andra sånger, mot vilka makarna Brownings skola förefalla åldrade — då skall dock deras kärleks underbara dikt leva, oberörd av tiden. Deras två förenade själars vita stråle skall lysa människorna på vägen till den ideala könskärleken, så som en gång en annan, av tvenne himlaljus danad, stjärna lyste ökenvandrarna fram till den ideala människokärleken i ett nyfött barns gestalt.

FRÅN GOETHES VÄRLD

Goethehaus i Frankfurt.

Wer den Dichter will verstehen
Muss in Dichters Lande gehen.
Goethe.

I.

Ett besök i Frankfurt am Main blir ett mål för Goethe-älskaren, ej blott emedan slumpen här ställde hans vagga — en mycket prydlig vagga av valnöt med elfenbensinläggningar! — utan emedan han där mottog de livsavgörande intryck, han skildrat i sin Dichtung und Wahrheit, en bok, som alla bekännare av individualismens och självutvecklingens religion räkna bland sina heliga skrifter.

Tyvärr har det nya Frankfurt ej mycket kvar av de egendomligheter, som så fast präglade sig i diktarbarnets själ. Bland dem, som lyckligtvis bevarats, är emellertid Goethes föräldrahem, sådant det blev efter dess ombyggnad, till vilken den lille Wolfgang — klädd i murarförkläde — i maj 1755 lade grundstenen. Och när jag stod framför detta, frammanades bilden av det sköna barnet, som belyst av aftonsolen genom fönstret kastade massor av lergods och porslin ut på gatan, under det hans unga mor njöt gossens tindrande jubel vid skärvornas glada klirrande, i stället för att — som en vanlig mor skulle gjort — bestraffa den dyrbara odygden.

Redan i det yttre ger det höga, grå huset det intryck av solid och enkel smak, som samstämde med de tidigt medvetna skönhetsbehoven hos det barn, som 1749 föddes i detta gamla patricierhus, ett av

den fria riksstadens förnämsta och ståtligaste. Porten är massiv och mässingsbeslagen; prydligt svängda järngaller skydda bottenvåningens fönster och proportionen är god mellan de utskjutande övre våningarnas höjd och nedre delen av huset, som även genom sin på trottoaren utgående trappa ger intryck av att med lugn självkänsla fylla sin plats. Medan huset ombyggdes utgjorde det en lekplats för den på ställningarna mellan bjälkar och bräder klättrande gossen; när huset blev färdigt fröjdades han åt det rymliga, ljusa och glada intrycket. Man vet huru han njöt av den stora, höga, prydliga förstugan med dess svarta och vita marmorgolv, dess ljusa väggar med brunmålade panel, dörrar och väggskåp, väggar som alltjämt prydas av de »romerska prospekter» fadern hemfört — de kopparstick, som gjorde Peterskyrkan, Piazza del Popolo och Colosseum till mål för barnets första längtan ut i världen. Denna närdes även genom faderns berättelser om Italien, för vilket land riksrådet Goethe — trots all sin torrhet i övrigt — bevarat sin ungdoms entusiasm. Den lille Wolfgang fick höra, att han först då borde resa till Italien sedan han sett allt övrigt, ty hade man en gång varit i Italien, fann man sedan intet annat sevärt! Med sin lilla leksaksgondol i handen eller vid ljudet av de italienska visor, som sjöngos vid moderns klaver, drömde barnet skönhetsdrömmar om skönhetslandet. Och när mannen slutligen ser det i verkligheten blir denna för honom ett återupprepande av de syner, barndomshemmet och barndomsfantasien framlockat och faderns minne står rörande och levande för hans själ.

Hur ofta och hur lätt ilade ej gossen och ynglingen uppför den fria, ovanligt breda trappan, med de låga stegen och det vackra, konstsmidda järnräcket — en trappa, som han i ynglingaåren ofta helt tyst smög sig utför, sedan föräldrarna gått till sängs, men han själv ville tillbringa natten i någon glad kamratkrets.

Den första våningen en trappa upp var festvåningen, i vilken gossen således endast kom vid högtidliga tillfällen. Detta förhöjde än mer hans njutning av alla de glada intrycken där: stucktaken, ljuskronorna och lampetterna, de venetianska speglarna, de sidenklädda möblerna och bukiga byråarna i stilfull och måttfull rokoko och de glada tapeterna, där den ljusa grunden är fylld med mångfärgade kinesiska eller andra fantastiska blommor och fåglar. Men allt detta, som förtjuste barnet, blev senare av ynglingen kritiserat, när han kom hem med sin klassiskt renade syn och började tvista med fadern om »smaklösheten» i denna rokokostil, som nu åter i våra ögon just gör dessa rum så intagande.

Två trappor upp är ännu en rymlig förstuga — under sommaren hade familjen ofta sitt tillhåll i detta salslika förrum — och innanför denna ligga vardagsrummen. Studerkammaren — i vars vägg ännu det lilla fönster finnes, varifrån fadern Goethe kunde hålla utkik över sonens utflykter till Gretchen i vinstugan — är klätt med böcker i hel- eller halvfranska band. I faderns utsökta Elzevirupplagor av de latinska klassikerna och de italienska diktarna lärde den unge Goethe tidigt känna dessa. Dessutom voro även resebeskrivningar och tysk litteratur här rikligt representerade. Mellan detta faderns rum och moderns gula rum ligger det stora tavelrummet, vars gröna väggar fyllas av oljemålningar i solida svarta ramar med guldlister. Flertalet äro av samtida Frankfurtermålare — Junker, Seekatz och andra, hos vilka det konstälskande »rådet» gjorde frikostiga beställningar. Flera av artisterna voro aktade umgängesvänner i huset. Sålunda — liksom genom besök i deras ateljéer — lärde den unge Goethe tidigt vörda och förstå konsten, ehuru själva konstverken icke ägde något högre värde.

Från det gröna tavelrummet kommer man in i det nyss nämnda gula rummet, som med sina enkla, vackra möbler bildar en 1700-tals-interiör av det behagfulla slag, som Chodowiecki's kopparstick från

tidens borgarhem gjort oss förtrogna med. Här står den blekgröna knyppeldynan, där arbetsbordet; och ännu andra ting, som medverka till bilden av den tid, då dessa rum voro Goethes hela värld. Från det gula rummet träder man in i den lilla sängkammare, där man antar att Goethe föddes »den 28 augusti 1749 på slaget tolv förmiddagen» — således i årets och dagens fullhetsögonblick — och där hans födelse- och dopattest på väggen giva det starka samtidighetsintrycket av den föräldraglädje med vilken en förstfödd son alltid hälsas, trots fullkomlig ovetenhet om vad han en gång kan komma att bli för mänskligheten. Därinne greps jag åter av den ångest, som ingen självironi kunnat utrota, den, som uppstår var gång jag minnes att Goethe kom som död till världen, och att det först var efter stor oro hans unga mor fick höra glädjeropet: att hennes förstfödde levde! Men bemödandet att väcka honom till livet kunde ju ha misslyckats — och världen sålunda fått vara utan Goethe. Vad i all världen skulle man då ha tagit sig till?!

Det var i det gula rummet, Goethes mor helst vistades med sonen och dottern, vilka i henne hade sin bästa lekkamrat. Hon ägde endast en pedagogisk regel: barn behöva kärlek! Kringstrålad av hennes fantasirika solskensnatur växte den lille Wolfgang upp; hennes hänryckta förståelse av hans undantagsväsen värnade detta från att genom fadern förtryckas. Hon skonade hans retliga skönhetssinne, som redan i spädaste åren gjorde honom ovillig att leka med andra barn, ifall de icke voro mycket vackra, ja, som kom honom att vid tre år falla i en lång tåreparoxysm över en ful lekkamrat! Hon närde hans diktargry med otaliga sagor — dem hon ypperligt återberättade eller med sin barnsliga fantasi diktade — och hans verksamhetslust genom att tidigt låta honom hjälpa sig i husliga sysslor och därunder stoppa fickorna fulla med godsaker ur den stora, väl fyllda handkammaren.

Omedvetet njöt han redan som helt späd av den renlighet och ordning, den riklighet och klarhet, som rådde i hela huset, ända från vinden till den stora vinkällaren med dess ekdörr och fat, fulla av ypperliga årgångar. Som yngling var det klart medvetet, Goethe hos sin mor älskade ej blott de drag, han av henne tog i arv — Frohnatur und Lust zum fabulieren — utan även det naiva medeltidslynnet, den sunda, enkla kraften i ihrer tüchtigen, geraden Art. Det är också ett smeknamn från medeltiden, han finner åt henne: Frau Aja, moderns namn i Die vier Haimonskinder, den rörande saga Goethe älskade framför alla. En majdag, när han med några unga vänner talade om friheten och om tyrannernas undergång, kom nämligen modern med den slipade kristallflaskan fylld av flammande rött vin, nyss hämtat ur källaren och sade leende: Detta är det äkta tyrannblodet; med detta kunnen I släcka er törst, så att ni upphöra med andra mordiska tankar! Från den dagen kallades alltid i Goethes hem det dyrbara vinet Tyrannenblut och modern frau Aja, emedan denna i Haimonssagan på liknande sätt lät sonen dricka sig otörstig.

Bland allt det vackra, varav den lille Wolfgang njöt i föräldrahemmet, voro också de för den tiden stora, klara glasrutorna. Och det blev en för hans livsåskådning avgörande dag, när dessa slogos sönder av en våldsam hagelby, som även skadade möblerna och fyllde rummen med vatten. Redan förut var barnets tro på en gudomlig försyn skakad genom Lissabons jordbävning och denna än mer omedelbara erfarenhet ökade nu hans tvivel. Det var ofta i sådana allvarliga tankar den lille gossen försjönk under den ensamhet, han redan tidigt älskade. Han hade också lyckan att finna denna inom föräldrahemmet, i de stora, ljusa vindskuporna, där han hade sitt sovrum och sitt arbetsrum. Man står i denna helgedom med underliga känslor. Här var det som först barnet lekte och lärde — lärde kanske mest när det lekte! Här finnes

den dockteater, som var hans barndoms största glädje, allt sedan den julen 1753 »omskapat det gamla huset till en ny värld». När Goethe sedan i Wilhelm Meister skildrar dessa upplevelser, ser man den första föreställningen av David och Goliath; gossens gradvisa upptäckande av marionett-teaterns hemligheter; hans fynd av texten i den, av idel goda saker doftande, handkammaren — en doft, som stannade kvar i bokens blad och ytterligare förljuvade dem; moderns häpnad, när han med självgjorda vaxdockor spelade hela dramat utantill; marionetternas överlämnande i hans egna händer och sedan den fortsatta utvecklingen av den lilla teatern, tills marionetterna lades åsido och barnaskaran själv utförde de skådespel, dem den unge Goethes fantasi eller faderns bibliotek försåg dem med.

Häruppe var det även som barnet under sina religiösa kontemplationer ur sin fars mineraliesamling hämtar de stycken, vilkas sköna kristallformer och färger redan nu hemlighetsfullt tjusa honom; av detta stoff bygger en pyramid och med sitt solglas på den antänder ett välluktande rökoffer till Guds ära — en panteistisk barngudstjänst vid vilken kristallerna voro en symbol av naturen och flamman av människoanden.

Vid Goethes födelse var redan Hirschgraben — ensamt namnet satte senare hans fantasi i rörelse — omdanad till den gata vid vilken fädernehemmet låg. Men från husets baksida såg man den tiden en oändlig följd av trädgårdar, där man nu ser idel hustak. Och från ett fönster i övre våningen kunde gossen ej blott titta in i alla dessa trädgårdar, utan även bortom stadsmuren se den stora, fruktbara slätten. I detta fönster läste han sina läxor; där njöt han åskvädren, där försjönk han i solnedgångens färgprakt. Men föllo hans blickar ned i grannens trädgård, där han såg blommor vårdas, barn leka, käglor rulla, då greps han ofta av den ensamhetskänsla som, jämte naturintrycken, stegrade det allvarligt

aningsfulla i hans barnasjäl. Här var det också han blickade efter de stjärnbilder, under vilkas tecken han var född och undrade om de skulle hålla de löften, de gåvo vid hans vagga? Och på moderns invändning, att andra finge nöja sig utan stjärnornas skydd, gav barnet det betecknande svaret: Vad andra nöja sig med, är ej nog för mig! I dessa rum där han drömde, började han även dikta. Första uttrycket av skapande fantasi voro de sagor eller berättelser om underbara upplevelser med vilka han underhöll sin syster och andra lekkamrater och dem han nästan själv trodde. Men redan vid 12, 13 år skriver han med blixtrande lätthet vers och genomlider häruppe sina första diktarkval, när han märker att hans kamrater anse sina vers bättre än hans, medan han själv anser sina vara de bästa. Detta inger honom oron att han ju lika väl som de kunde bedraga sig på sin begåvning? I detta rum genomled han även sin första kärlekssorg: på dessa tiljor strömmade hans tårar, när han kastade sig ned på golvet i sin hejdlösa, femtonåriga förtvivlan över den förlorade Gretchen — den upplevelse omkring vilken Faust slutligen kristalliserar sig. Dessa väggar hörde sedan ljudet av andra namn — Kätchen, Fredrikke, Lotte, Maxe, Lili — vilkas bärarinnor inspirera de kärleksdikter, han gömde i samma bord på vilket Götz, Werther, Clavigo, de första utkasten till Faust, till Egmont nedskrevos. En av Goethe själv i ungdomsåren gjord teckning av arbetsrummet visar detta som det nu står: med det enkla, men stora och bekväma skrivbordet, ett staffli med ett utkast, samt Goethes egna teckningar och silhuetter på väggarna men mycket tomt på möbler.

Goethe undslapp lyckligtvis både skola och barnböcker. Utanför husdörren kunde han hos en bokkrämare köpa medeltidens härliga sagor och — när han läst sönder de små häftena — skaffa sig nya. Han lärde sig den antika mytologien i Ovidius och Telemak; han levde i de nya världar Ro-

binson och det Befriade Jerusalem öppnade; han trotsade den Gottsched-beundrande faderns smak och svärmade med modern för Klopstock, sedan han redan lärt sig en massa av 1700-talets äldre tyska dikter utantill. Den bibliska världen öppnade sig först för honom med Merians kopparstick och sedan — likaledes vägledd av modern — med bibeln själv, där han med hänryckning fördjupade sig i de österländska nejder hos vilkas herdefolk han fann »den största ensamhet och det största sällskap». Hans kärlek till bibeln ledde honom senare till studiet av grekiska och hebreiska. Men här, som i fråga om latinet och de levande språken, hade han stor svårighet för grammatiken och lärde sig genom den nästan intet; däremot inträngde han med största lätthet i språkens anda, i och genom läsande och talande. En rimmad latinsk lärobok, liksom en rimmad geografi, förljuvade mycket hans mödor på dessa kunskapsområden. Italienska lärde han genom att lyssna till de lektioner fadern gav systern; engelska inhämtade han av en engelsman på samma gång som fadern och systern; franska lärde han genom sin förtrolighet med de franska inkvarteringarna under det sjuåriga kriget och genom sina dagliga besök på den franska teatern. Dessa gjorde honom i stånd att ej blott deklamera Racine och Corneille, men att själv skriva franska pjäser, som nu också av honom och hans vänner uppfördes på teatern i mansardrummen. Genom faderns och moderns intresse för teckning och musik började han öva båda delarna mycket tidigt. På de många kartorna i faderns rum reste far och son i tankarna, och modern lyssnade lika ivrigt som sonen till husfaderns omständliga skildringar av märkvärdigheterna i främmande land eller av berömda resandes äventyr.

Faderns uppfostrande iver sträckte sig ända ned till danskonsten, och det var vid ljudet av hans flöjt Goethe och hans syster först rörde sig i gavott och menuett.

Riksrådet Goethe var en av de fäder, dem en son

lär sig uppskatta först när han ser tillbaka på hans inflytande. Under barndomen insåg han ej ömheten under faderns pedantiska yta och led av det efter klocka reglerade hemlivet — utmätt genom samma väggur, vars klara klang sedan så innerligt fröjdade den åldrade, då han 1825 väcktes av den på sin jubileumsdag, till vilken uret blivit honom sänt som gåva av en beundrare. Han frös under det mulna missnöjet i faderns anlete vid minsta oordning eller pliktförgätenhet och fördrog endast med inre motstånd faderns despotism. Men, själv åldrad, insåg han att fadern hos honom grundlagt något för livet ovärderligt: den plikttrogna omsorgen i allt, vad han företog sig, en omsorg, som bland annat inpräglades genom faderns krav på den yttersta prydlighet i envar av de sonens skrivböcker eller ritningar, som fadern med rörande noggrannhet gömde. Medan fadern i allt strävade att göra om sonen — den singularen Menschen, som han senare kallade honom — efter sitt sinne, frigjorde sig den unge Goethe med geniets suveräna lätthet och maktkänsla från trycket och behöll av den faderliga uppfostran jämt så mycket, som han hade gott av för sin oerhört impulsiva natur.

Den Goethe, vilken ännu i sena ålderdomen kunde brusa ut på många sätt, t. ex. slita sönder eller kasta i väggen böcker eller tavlor, som misshagade honom — lugnare var ej »hovmannen» Goethe! — skulle kanske fått ett helt annat öde, ifall icke faderns strånghet åt gossens explosiva natur givit en tidig vana vid självbehärskning, medan hans mors klarseende ömhet värnade om hans spänstighet och frihet.

Tills vidare erbjöd den livliga fädernestaden — med sina stora mässor, sitt tillopp av främlingar, sitt då ännu medeltida utseende — en mångfald av intressen. Redan som helt späd älskade gossen den ståtliga, gamla Mainbryggan, vars längd och fasta byggnad han beundrade, liksom den breda, snabbt glidande floden över vilken den ännu är spänd. Han

älskade att se skeppen fara på floden och var mycket intresserad av de livliga marknaderna — framför allt vinmarknaden — med deras fester, av bodarna och torgdagarna. Han vandrade alltid gärna omkring i den gamla stadsdelen, där nu blott några smala gator, några gamla gavel- och korsverkshus ge en bild av det Frankfurt, Goethe ur minnet skildrar, det av vilket hans vidvakna sinnen än njöto, än pinades — isynnerhet genom smutsen och slaktarborden. De skymtar, han såg av den trånga, mörka, slingrande Judengasse, fyllde barnets fantasi med tjusande hemska aningar. Han lyckades sedan som yngling tränga in där, ej blott när han hjälpte till vid en rasande eldsvåda, utan även för att besöka skolorna och bevista några judiska högtidligheter. Andra gripande intryck voro offentliga exekutioner — t. ex. brännandet av en bok — och den ständiga åsynen av en på Mainbryggan uppspikad dödskalle. Allt försatte gossens fantasi i den medeltid om vilken han drömde, isynnerhet när han vandrade på Römerberg — den öppna, sakta sluttande platsen framför der Römer — men framför allt när han strövade omkring i der Römer själv, med dess stora salar, dess vackra arkitektoniska enskildheter, dess minnen från kejsarval och andra historiska ögonblick. Eller i dômen, vars skulpterade gravstenar och höga, mörka valv gåvo honom rysningar av en mystiskt högtidlig stämning. Han tjusades av det medeltida i de hemlighetsfullt slutna klostergårdarna, de då ännu kvarblivna tornen, portarna, vallarna, gravarna och murarna och dessemellan fördjupade han sig i samma tid under läsning av Gottfrieds krönika. Men hans vandringar väckte även hans sinne för nuet, för det levande livet omkring honom, för »de rena mänskliga tillstånd, vilka framträdde i mångfald och naturlighet, utan några anspråk på särskilt intresse eller skönhet». Framför allt älskade han att stiga upp på stadsmuren och vandra längs den runt omkring staden för att sålunda blicka ned i trädgårdar, gårdar, verk-

städer, i fattigare och rikare hem, i fabriker och kyrkogårdar, en under en kort stund mångfaldigt växlande värld, som nu är alldeles borta. Borta äro även de lantliga platserna utanför staden, från vilka Goethe hade så kära barndomsminnen. På Pfingstweide, där Goethe såg herdarna vid brunnen under de stora lindarna, är nu en ny stadsdel. Sådana ha även vuxit upp där fadern hade sin äng med fruktträden och sitt vinberg, ställen där barnen — isynnerhet vid skördetiden — tillbragte många glada dagar, fyllda av druvor och jubel, liksom sedan natten av raketer. Inne i staden saknade Goethehaus en trädgård; där fanns endast en gård med en vacker brunn, som ännu är kvar, och en hasselbuske. Men Goethes morfar hade en härlig trädgård, som var barnens paradis, med massor av blommor, bärbuskar och fruktträd. Här i morföräldrarnas hem njöt den lille Wolfgang icke endast av all den ömhet, vilken omgav honom som det äldsta barnbarnet, utan även av den värdighetens glans, som omstrålade morfadern, der Stadtschultheiss Textor. Senare blev den odlade naturen ej nog för gossen, som då sökte ensamheten i omnejdens djupaste skogar eller glidande på flodens vatten.

Redan som helt liten sällskapade han mest med sig själv eller med de vuxna, mer sällan med jämnåriga. Han hade en tidig och medveten värdighet i sin hållning; och när hans mor frågade honom varför han gick så rak — något varöver andra gossar ofta skämtade — svarade han: Med detta bara börjar jag — småningom kommer jag att skilja mig från andra på andra sätt... Han klädde ofta om sig ett par gånger om dagen med stor omsorg i fråga om renlighet och prydlighet. Och, liksom han skickade sig i sällskapsrummen som en vuxen, lyssnade han även med djupaste intresse till de vuxnas samtal i juridiska och politiska, litterära och konstnärliga ämnen. Hans far hade tidigt upptäckt de sällsynta anlag, dem han klokt och planmässigt — ehuru pedan-

tiskt — utvecklade. Men även alla husets vänner förvånades över denna vetgirighet, detta oerhörda minne, denna snabba uppfattning. Sitt verklighetssinne utvecklade gossen framför allt under besök med fadern i ateljéer och verkstäder. Hos guldsmeden fick han veta ädelstenars värde; hos målaren färgers tillblandning, hos kopparstickaren huru radernålen föres. Han ville ha noga besked om allt och lärde småningom känna arbetarna, genom att se dem vid deras sysslor, i deras hem, i deras fröjder och sorger. »Sålunda,» säger han, »vande jag mig att se det allmänmänskliga i alla förhållanden och upptäcka att livet självt, att tillvarons enklaste grundvillkor allestädes äro det väsentliga, allt annat endast tillfälligheter.»

Hela denna uppfostran — genom verkligheter för verkligheten, mitt i livet för livet — var den diametrala motsatsen till nutidens. Och dock var det ej den planlösa tillfälligheten, som rådde vid Goethes uppfostran. Hans far var ju från huvud till fot den regelbundet noggranna ämbetsmannen; hans arbetsenergi, metod och ordning grundlade som sagt samma egenskaper hos sonen.

Om fadern vid sonens uppfostran gav den bestämda teckningen, gav modern däremot färgen. Själv nästan ett barn vid sin förstföddes födelse, utvecklades hon samman med sina barn. Hennes livfulla gestalt — jämte sonens — tycker man sig möta överallt här inom Goethehaus. Det är av henne han lär »att med seende blickar uppfatta allt i tillvaron»; det är hon som gör honom »livsduglig, full av vilja och förmåga att njuta nuet», som han själv yttrar. Modern var en av de sällsynta naturer, vilka ta av livet lika generöst som de giva. Det är endast dessa naturer, som icke blott själva äro rika men lyckliggöra andra genom sin rikedom. Junkers pastell här i Goethehaus visar ej frau Rath i hennes fagra ungdom utan som en redan medelålders kvinna med bindmössa på det vackra huvudet. Det ligger ett värdigt behag

i huvudets hållning, en viss, för tillfället dämpad, skalkaktighet i uttrycket. Men framför allt kan man i detta anlete se det viljestarka och dock milda temperament, den breda och dock innerliga moderlighet, som ej blott flödade ut över den dyrkade sonen: fru Aja hade famnen och handen öppen för alla, njöt av att smeka och trösta, att giva och hjälpa. Från henne utstrålade ett så omedelbart livsjubel, en så oförbrännlig ungdomsfriskhet, ett så tindrande gott lynne, en så sinnrik levnadsvishet att allt ungt trivdes och växte i hennes närhet. Var gång hon framskymtar i den åldrade Goethes Dichtung und Wahrheit får man intryck av att sonen bokstavligen solat sig i detta varma hjärta, bokstavligen sugit in i sig denna ljusa vishet, dem han som yngling förhärligade i Götz, som man i Herrman und Dorothea, på ålderdomen i Aristeïa. Men hans mors kloka, glada, ömma drag möta oss även hos många andra av hans gestalter såsom den ideala kvinnlighetens.

Det, som framför allt gjorde Goethes mor till en så egenartad och sällsynt personlighet, var det djupa verklighetssinne och den hälsofyllda omedelbarhet, vilka sonen med fullt skäl framhåller som hennes yppersta inflytande och som även blevo hans yppersta arv, själva hans naturgrund. Därmed gav hon honom även sitt hat till allt tomt sken, allt löst fantasteri, alla ihåliga fraser. Hon tackar Gud som låtit hennes själ slippa snörliv så att den fått växa och frodas av hjärtans lust och vitt utbreda sina grenar, icke likt träden i prydnadsträdgårdarna bli stympad och klippt. Denna starka, oförderfvade naturkänsla, som hon långt in i ålderdomen inser vara sin sprudlande ungdomskälla, gjorde henne under hela livet ivrig att tillvarataga alla fröjder, att aldrig försmå ens de minsta. Som åldrad blir »en solstråle, ett snöfall, ljudet av ett posthorn» nog för att fylla henne med rika stämningar. Hennes enkla levnadsvishet bestod i att »fröjda sig åt tillvaron, att inga törnen uppsöka, att böja sig i

låga dörrar, att lyfta undan den sten, som kunde lyftas, annars gå omkring den». Hon säger själv att två av hennes karaktärsgrunddrag voro kärlek till ordning och lugn. Och med hela sin viljestyrka hade hon omkring sig skapat ordning och lugn genom att hon lärt sig väl sköta sitt hus, ehuru hon som ogift i den grad avskytt husliga sysslor att systrarna kallat henne »prinsessan». För att nå vad hon innerst ville, lärde hon sig att »raskt arbeta undan, att göra det oangenämaste först: att svälja djävulen utan att alltför mycket begapa honom». Och hon ägde samma orubbliga mod och strålande frimodighet även i farliga eller ovissa livslägen.

Drag för drag igenfinnas alla dessa egenskaper hos sonen och från henne har han även den sunda självkänsla, som utmärker honom. Fru Aja menade med full rätt att den, som inte ser sina fel blir outhärdlig, vore han ock det största geni, men att den, som ej vet vad han duger till, som ej känner sin egen kraft, ej har någon självtillit, den förblir en stackare i alla sina dar.

Det är denna sunda självkänsla, som räddar henne från att, genom sin godhet, bli alltför medgörlig gent emot sin omgivning, särskilt mannen, och som ger henne en alldeles bestämd ståndpunkt, en fullt självständig plats i det sällskapsliv, där hon var en livande och ledande makt. Man kan få höra henne yttra lika starka ord som sonen om die gute Gesellschaft: människor, som kräla omkring henne men ej leva, eftersom det hos dem ej finnes »den allra lilla minsta gnista med vilken man skulle kunna tända så mycket som en svavelsticka — människor, som uppspärra sina gap över var tanke, som ej står i a-b-c-boken!»

Man önskar nästan att Goethe endast haft denna härliga mor och inte någon far alls. Ty från modern har Goethe allt det evigt tillbedjansvärda i sin natur, medan han däremot från faderns borgerligt ämbetsmannamässiga skaplynne fick det stoff varav sedan

den yttersida av Geheimerath und Kunstgreis danades, som dolde hans verkliga, stora jag. En yttersida, som man visserligen lätt kommer igenom, men som — innan man gjort det — isynnerhet i ungdomen lätt leder blicken från den verklige Goethe. Det ligger en sanning i hans eget ord: att i den gestalt, man lämnar människorna, fortlever ens minne ibland dem. Den åttioårige Goethes stillnade puls och stelnade värdighet ha sålunda kommit människorna att glömma ynglingen Goethe, ja, även att förbise huru ung den gamle Goethe alltjämt var under den stelnade ytan.

Huru livligt ser man ej här i Goethehaus bilden av hans mor under det livsskede då sonen börjat lämna hemmet för kortare eller längre tider: huru hon lever i tankarna på honom under hans bortovaro, huru hon längtar att åter se honom träda in i den stora förstugan för att göra hemmet strålande genom uppenbarelsen av alla ungdomens och alla geniets naturliga härligheter. För var gång han återkom, fann hon att dessa härligheter erhållit en ny utveckling.

Genom föräldrarnas förenade vishet, var det med en sällsynt harmonisk, av verkligheter mättad bildning, som den unge Goethe redan första gången — 1765 — lämnade hemmet för högskolan i Leipzig.

II.

Volk und Knecht und Überwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Ist nur die Persönlichkeit.

Jedes Leben sei zu führen
Wenn man nicht sich selbst vermisst
Alles könne man verlieren
Wenn man bliebe, was man ist.

Goethe.

I Leipzig möttes Goethe av samma lycka, som ofta förr och ofta senare i sitt liv: att just i rätta ögonblicket erhålla vad han då bäst behövde. Eller

kanske lycka endast är ett annat ord för hans underbara förmåga att taga vara på allt, att bruka allt för sin utveckling? Nu studerade han Lessing och Winckelman; fick genom Oesers ledning och genom dennes samlingar, liksom genom Dresdenergalleriet, ögonen öppna för den stora konsten, isynnerhet antikens, i vilken den cymbalspelande faunen blev hans första invigning. Ungdomens älskling Gellert var mycket sträng mot Goethes poesi likaväl som mot hans prosa. Och under de därav väckta tvivlen på sin diktarkallelse kom första impulsen till de naturvetenskapliga studier, som förblevo ett av Goethes livsintressen. Han återkom till föräldrahemmet efter en blodstörtning, som ett stormigt studentliv och en oförnuftig härdning — en beredelse för att återgå till det av Rousseau anbefallda naturtillståndet — ådragit honom. Modern hade nu svåra dagar mellan den missnöjde fadern och den retlige och sönderslitne sonen.

Sjuk till själ och kropp, full av oro, otålighet, Streben, Forchen, Suchen, Sinnen und Schwanken genomlever Goethe nu i hemmet det skede under vilket moderns vän, fräulein von Klettenberg — skildrad i Bekenntnisse einer schönen Seele — på honom ägde så stort inflytande. Hon riktar honom åt herrnhutismen och dessutom fördjupar han sig i Svedenborg, kabbalism, alkemi och dylika studier under vilka hans vindsrum äga stor likhet med doktor Fausts studerkammare. Denna kristligt-mystiska stämning avtog emellertid i samma mån som krafterna tilltogo. Fröken Klettenberg visade »det milda sinne, det sköna lugn, den vida fördragsamhet och det sunda förstånd», som Goethe hos henne beundrade genom att — längre fram — icke blott medge att hennes omvändelseförsök strandat, utan även att Goethe som hedning var henne kärare än när han brukade en kristlig terminologi, som alls inte passade honom. Ja hon förlät honom till och med när han tog de hedniska vildarnas parti mot de

kristna missionärerna, då han för henne läste högt ur någon av hennes missionsberättelser!

Huru allvarligt Goethes inre arbete under detta och de närmaste åren var, förstår man bäst genom hans eget yttrande: att han avlägsnar sig alltmer från kristendomen just emedan han med så djupt allvar försökt att bli kristen. Det är i högsta grad betecknande att läran om syndafördärvet blev utgångspunkten för Goethes tvivel på kristendomen. Han var full av tro på sin egen kraft, av visshet att denna kraft räckte till ej blott för människans egen moraliska utveckling utan ock för ett liv till andras gagn; full av den ansvarsfullt stolta känslan att människan alltid — ytterst och innerst — är hänvisad på sig själv. Ur denna självkänsla framgår sedan följdriktigt hela Goethes evolutionära och individualistiska livsåskådning. Naturen och människolivet äro fulla av sin egen härlighet och behöva icke frälsas eller helgas genom kristendomen — detta är den jublande visshet, som från denna tid gör Goethe till ein decidirter Nicht-Christ i fråga om alla lärosatser. Han upphör att gå i kyrkan och till nattvarden, ty han kan ej ljuga. Men hans okristlighet hindrar honom ej att alltjämt med fullaste uppskattning ösa ur bibelns poesi och vishet; att med djup vördnad tala om Kristi person och om symbolerna för den kärlekslära, vars förverkligande i människornas sinnelag och handlingar förblev Goethes, som alla djupa humanisters, förhoppning. Denna relativa syn på kristendomen ansåg han ej blott under hela sitt liv som den rätta utan som den enda, genom vilken man som människa känner sig stor och fri.

*

När Goethe med förnyade kropps- och själskrafter åter lämnade fädernehemmet och sin mors hängivna omsorger, var det för att 1770 fara till Strassburg. Där upplever han Herder, Münstern, Sesenheimer-

idyllen, de engelska romanförfattarna, Ossian, Homer men framför allt Shakespeare, inflytanden, som på det djupaste ingrepo i hans utveckling. Herder — som denna tid fann Goethe vara ein guter Junge, aber etwas zu leicht und spatzenhaft — förde honom till folkpoesien och blev dessutom i många andra fall en väckare av Goethes slumrande krafter. Men Shakespeare uppenbarade för honom en ny poesiens värld: de höga verklighetернas.

Han börjar dessutom på allvar studera naturvetenskapen — vilken han redan då framför alla andra fann i stånd att leda människan till »hennes egentliga uppgift: das Staunen» — och slutligen får han genom gipsavgjutningar nya inblickar i antikens konst. När han nu kommer hem, börjar han göra sina vindsrum till ett litet museum för gipsavgjutningar och i jämförelse med den skönhetsvärld, om vilken han nu drömmer, finner han Frankfurt vara en ledsam håla ur vilken han flyr för att i dess omgivningar hänge sig åt diktarplanerna. Stundom kommer han hem till fru Aja med besvärligare ting än gipsavgjutningar. En dag har han sålunda åtagit sig en vacker, harpspelande gosse, vilken hans mor — den ständiga medlarinnan mellan sonens oberäkneliga och mannens regelrätta natur — hastigt fick anbragt på annat håll, innan fadern ens hann märka den nye familjemedlemmen. Ett ständigt omhändertagande av alla yngre var ett påfallande drag hos Goethe, som redan från spädaste år yttrade sig bland annat i ömma omsorger om den femton månader yngre systern. Under ungdomsåren var han allas förtrogne, men ville ogärna besvära andra med sina angelägenheter, ty redan nu var hans högsta levnadsregel att »visa den största oegennytta i kärlek som i vänskap». Redan i tidiga år framträdde sålunda den egenart, vilken till och med Schiller först uppfattade som egoistisk självtillräcklighet.

Från Strassburg hade Goethe hemfört juris-

doktorsgraden, och nu ligga de juridiska handlingarna bredvid hans manuskript på hans arbetsbord i vindsrummet. Modern har många brydsamma stunder för att intala fadern, att det är med de förra sonen sysslar eller för att avvända faderns missnöje över sonens växande håg att spela violoncell och växande olust att spela rättslärd.

Under dessa år bevittnade Goethes lilla vindsvåning många stunder av allvarlig självprövning. Han litade ju till sin egen kraft att besegra sina fel — men därför gjorde dessa honom ytterligt otålig när de, trots all möda, ändå stannade kvar. Han ville »kunnat upprycka dem med ett tag som ett ogräs», och det var först senare han insåg att »just medan vi utbilda våra dygder bygga vi även på våra fel... ty de förra vila på de senare som på sin rot. I vårt väsens hemliga djup äro de sammansatta och förgrenade».

Men det är icke blott självprövningens nedslående utan även självkänslans jublande erfarenhet, som de gamla vindsrummen bevittna. Här avhandlar han sina diktarplaner med sin bästa vän, systern Cornelia; här är det hon först hör honom läsa Götz och genom sina tvivel på hans uthållighet eggar honom att fullborda den.

Det behöves nu blott några timmar för att från Frankfurt komma till det gamla Wetzlar, som ännu ligger med sina höga torn och mörka korsverkshus i den breda, leende dalen, där åkrar, ängar och fruktträd bilda ett landskap, vars skaplynne liknar den kvinnas, Goethe älskade under sommaren 1772, som han kallat en av de gladaste i sitt liv. Lotte Buff hade det sunda väsen, Goethe redan hos sin mor lärt sig älska, det som gjorde »luften fröjdefull i hennes närhet». Goethe lekte med Lottes syskon och berättade sagor för dem, medan han med henne själv vandrade omkring i hennes trädgård eller i den vackra nejden, ostörd av all svartsjuka från hennes fästman. Ty Goethes känsla för den verkliga Lotte

ägde ej mycket av det djup, som sedan Werthers i dikten. Det var många olika upplevelser och själstillstånd — således bland annat hans nya känsla för Maximiliane Brentano — som slutligen utformades till Werther.

Intet av vad Goethe senare diktat är i och för sig så underbart som att han vid tjugutre år erövrade världen med Werther — vilken ensamt den, nästan berättigar Taines omdöme: att Goethe är le père et le promoteur de toutes les idées modernes. Det är en ny människas själ, den moderna människans, som här uppenbaras, starkare — emedan mer enkelt och helt — än i La Nouvelle Heloïse. Den moderna människans grunddrag äro den starka självkänslan och den fördjupade känsligheten, ytterligare fördjupade genom den reflekterande medvetenheten. I Werther är tragiken ej, som hos många dess efterföljare, att känsligheten blivit sentimentalitet — d. v. s. en sjuklig omvandling av tillvarons verkligheter — och medvetenheten analyseringslust, d. v. s. ett sjukligt undergrävande av tillvarons värden. Werthers tragik är helt enkelt den nödvändiga följden av en olycklig kärlek — det vill säga för en född erotiker, som tillika är en enhetlig karaktär, eftersom en sådan människas öde avgöres i och med hennes kärleks. Werther är fullt frisk, fullt äkta i sitt helt moderna sätt att försjunka i naturens liv och i sitt eget själsliv, att betrakta individen och dess känslor som självändamål, suveräna gent emot samhället och dess vedertagna moral. Han är fullt frisk, fullt äkta i sin helt moderna förnimmelse av den stora kärleken, såsom på en gång den demoniskt starka lidelsen och den religiösa tillbedjan, den alla sinnen genomträngande och den hela personligheten förädlande känslan. Den fysiskt-psykiska valfrändskapen, den individuella sympatien tillerkännas en betydelse, sådan de förut endast undantagsvis ägt inom erotiken och erotiken själv en betydelse, sådan den aldrig före Rousseau och Goethe fått sig till-

erkänd vare sig i livet eller i litteraturen. Det är själva hälsan — den harmoniska fullheten i hans känsla — som gör att Werther brister sönder genom den yttre disharmoni i vilken denna känsla nödgas leva.

Werther blev det mäktiga vårliga genombrottet för den moderna andens individualism, emedan Goethes mäktiga unga själ helt levde i boken. Och emedan han själv med realistisk vakenhet och vibrerande stämningsrikedom uppfattade tillvaron, hade han i Werther gjort ännu en annan av den moderna människans upptäckter: den att vardagslivets enklaste småting, dess stillaste stunder för en levande själ bli bräddfulla av innehåll, omflutna av darrande stämning.

Det finnes för det rätta förståendet av Goethes ställning till självmordsproblemet i Werther ingen dyrbarare anekdot än hans egen berättelse: att han sökte självmörda sig en smula, det vill säga endast helt lätt sticka sig med en dolk. Men då han ej ens kunde förmå sig till detta, insåg han hela ytligheten i sin egen livsleda och diktade sig frisk genom att dikta Werther, i vilka andra — mot hans avsikt — sedan läste sig sjuka!

Efter utgivandet av Götz och Werther — 1773 och 1774 — är det som patricierhuset i Frankfurt med ens blir ryktbart genom sonens rykte.

Medan Werther-inflytandet utbredde sig över livet och litteraturen började dess unge upphovsman »åter ta livlig del i alla naturliga ting» och även under sina ensamma strövtåg i Rhenlandet var han numera alltid gegen die offene Welt und freie Natur gerichtet. Han var en lidelsefull ryttare och älskade även att i solglansen eller i månskenet fara fram på skridskor över frusna vatten och ängar. Förgäves söker man nu vid Main den rätta omgivningen till den av fru Aja skildrade tavlan, då den unge Goethe, just under tiden för Werthers tillblivelse, nere på den frusna floden flög fram och åter med Maximiliane Brentano som åskådarinna, den

stackars Maxe, som hennes högst romantiska mamma högst oromantiskt gift med den gamle Brentano.

Lika förgäves skulle man nu i Frankfurts omnejd söka efter vingården, där Goethe — då förlovad med Lili — en gång tillbragte hela natten under stjärnorna och kände sig så saligt glad att väckas av solen till tanken på henne, som ännu sov där nere i staden. Ingen vet nu med visshet vilka de lantliga omgivningar voro dit han, tillsammans med sin trolovade — den firade sextonåriga skönheten från ett rikt patricierhem — och annan glad ungdom gjorde de utflykter, under vilka han kände sig både lycklig och olycklig genom den växande vissheten att han, trots sin djupa förtrollning av Lili, ej ägde någon själens sympati med henne. Framför allt erfor han en allt djupare olust att genom giftermål binda sig i fädernestaden och vid ett ämbetsmannaliv i dess borgerliga kretsar.

Men från en senare tid i Goethes liv finnes — ehuru nu till stor del förstört — ett minne kvar i Frankfurt, nämligen Die Gerbermühle, som Hans Thoma bevarat i en tavla, jag i München sett i enskild ägo, en tavla fylld av den finaste stämning: ett enkelt vitt lanthus i en äng vid floden, omgivet av några popplar och träddungar, en mild idyll, i vilken Goethe älskat och diktat. Stället ägdes 1815 av det rika Frankfurter-geheimerådet von Willemer, som gjort en vacker och själfull ung skådespelerska till sin andra hustru och sina barns nästan jämnåriga styvmor. Denna Marianne, som Goethe här besjöng som Zuleika, som han älskade och var älskad av, gav honom en lyckokänsla så fullkomlig, att han motsett möjligheten av en »ny sådan upplevelse endast så som man väntar ett gott vinår: in Hoffnung und Demuth». Goethe var då ej längre den vid Mains stränder drömmande ynglingen, som beredde sig för livet. Han var sextiofem år, när han mötte den livfulla och sköna kvinna, som var själfull nog att hos honom älska geniets eviga ungdom och

att under sin kärleks ingivelse själv dikta härliga sånger, dem världen länge ansett vara Goethes, inflätade som de — med hennes tillstånd — blevo i hans Divan.

Sedan kärleken övergått i vänskap underhölls den genom en förtrolig brevväxling, vars sista brev å Goethes sida var det, med vilket han en månad före sin död återsände alla hennes brev med uppmaningen att hon borde gömma dem. Ty de skulle ge henne — liksom de givit honom — »den glada känslan av att vi levat».

Endast ett par timmar från Frankfurt har man Heidelberg, dit den unge Goethe flydde under vinskördetiden, samma år som hans fantasi var fylld av Egmont och hans sinne av misstämningarna mellan sig och Lili, men där han senare med Marianne upplevde de lyckligaste dagar. När jag vandrade omkring i sommarsolen mellan de röda murarna av den gamla härliga renässansbyggnaden — som ligger på höjden inbäddad i parkens och botaniska trädgårdens lövmassor och genom dem blickar ned över Neckardalens mjuka flodlinjer och höjder — mindes jag att just i den trädgården Bilobaträdet var deras förtrogne i en känsla, vars hela historia inneslutes i den enda raden

Hier war ich glücklich, liebend und geliebt...

III.

Wie sehn' ich mich, Natur, nach dir,
Dich treu und lieb zu fühlen!
Ein lustiger Springbrunn, wirst du mir
Aus tausend Röhren spielen!
Wirst alle meine Kräfte mir
In meinem Sinn erheitern
Und dieses enge Dasein hier
Zu Ewigkeit erweitern.

Goethe.

I själva Rhendalen äro Goethe-minnena många. Särskilt tänkte jag, medan ångaren gled mot Koblenz, på Goethes fotvandring längs högra Rhenstranden,

då han drog lott om han borde bli målare eller icke genom att slunga sin pennkniv! Nådde den floden, då hade ödet avgjort saken i jakande riktning, men om den stannade bland videbuskarna i nekande. Men den slutliga utgången kunde han ej fullt utröna, och tveksamheten fortfor således ända tills han kom till Italien. I Koblenz har man bland annat minnet av hans besök hos familjen de la Roche i dess hem invid Ehrenbreitstein och hans vaknande känsla för den unga Maximiliane — då ännu ej bortgift med Brentano — en känsla, av vilken Goethe njöt dubbelt, emedan kärleken till Lotte Buff ännu inte upphört. Ty, försäkrar han, »en döende och en gryende känsla tillsammans bereda samma njutning, som när man ser månen gå upp under solnedgången». Men framför allt har man ett livligt intryck av Goethes betydelsefulla Rhenresa med Lavater och Basedow, den resa han beskrivit så:

> Profete rechts, Profete links
> das Weltkind in der Mitte...

Under denna resa är det han med Jacobi samtala om Spinoza. Av alla de livsintryck, Goethe skildrat är det knappt något, som livligare inpräglat sig hos mig än den betydelsefulla afton under dessa Spinozadagar, då månskenet lade sin dallrande silverbro över den breda Rhen och Goethe stod vid fönstret, hänryckt försjunken i stillheten utom och inom sig, medan han kände att hans sjudande, sökande ande nu börjat finna ro i en egen värld.

Spinozas Etik blev Goethes uppenbarelse. Den åldrade Goethe betonar, att hans lärjungaskap till Spinoza — som varje äkta lärjungaskap — var ett villkorligt, ett genom personlighetens egenart begränsat, eftersom den ena människan av ett och samma ord får en helt annan bild, ett alldeles annat begrepp än den andra. Spinozas pantheism utvecklades av Goethe till en livsglad, klar, fri, alltfamnande naturåskådning. Men medan Goethe påminner om det be-

tingade i sin anslutning till Spinoza, framhåller han tillika med eftertryck, att denne för honom öppnat de vidaste syner över den sinnliga och den sedliga världen och att från denna tid för Goethe »det personliga gudsbegreppet blev en barnahjärnas fantasi».

Spinozas grundtanke: att naturen verkar genom eviga, nödvändiga, lagar i vilka gudomen uppenbarar sig och i vilka den intet kan ändra; att människan är en del av denna natur och således även hennes fel och hennes dygder lika nödvändiga — den tanken behärskar sedan hela Goethes liv och diktning. Ingen kan omprägla sig själv, ingen undgå sitt öde — den vissheten ger Goethe den stillhet, som sedan fåvitskt kallats kyla. Vis superbæ formæ är vad han tillbeder; livet — det evigt nyskapande och evigt samma — är för honom det högsta heliga; uppgiften »att överallt främja livet» blir hans outrotliga lidelse. Ögonblicket blir för honom allt och »konsten att leva är den, att skapa det största möjliga antal av lyckliga och förnuftiga ögonblick». Att väcka höga själsrörelser hos andra var, säger han, min mest oemotståndliga drift; att iakttaga dem hos mig själv och andra min största glädje.

Ty — i motsats till den vanliga ytliga uppfattningen av nödvändighetens begrepp — innebar detta för Goethe, liksom för alla verkliga tänkare över evolutionens idé, den högsta möjliga utveckling av den med nödvändighet bestämda naturgrunden. En utveckling, varvid det först och främst gäller att med allvar studera naturens egna drifter för att giva dem den enda kultur, som kan bära verkliga frukter, den individuella. Denna förädlande omvandling sker så som utvecklingen i naturen, långsamt och lugnt, med en så att säga omedveten avsiktlighet.

Inom naturen som inom människolivet hänryckes Goethe av den lagbundna ordningen, den organiska utvecklingen.

Utvecklingen — detta enda ord — utsäger den

tanke, som skiljer vårt århundrade från alla föregående. Icke sålunda att tanken skulle vara ny. Redan före Lucretius uttalades den ju av den helleniska filosofien, men med kristendomen stöttes denna tanke — liksom hela den antika kulturen — tillbaka i mörkret. Och om den än glimmade i en och annan medeltidshjärna, kunde den dock ej arbeta sig fram emot undertron, som avgjorde medeltidens åskådning. Med den nya tiden har den gamla tanken vuxit. Den var redan under 1700-talet mer än anad, framför allt av Diderots framsynta snille; för Goethe blev den full visshet, långt innan vetenskapen bevisat den. Redan nu, i sin tidiga ungdom, insåg Goethe att panteismen icke kunde förenas med den kristna världsförklaringen. Han fullföljde därför den bestämda skilsmässan dem emellan och fortsatte uppbyggandet av sin livsåskådning på samma grund som hela århundradet efter honom. Han var som ung och som gammal likgiltig för metafysiken, vars begrepp syntes honom som tomma ord... »endast faten men alls icke maten»... Livet, erfarenheten, naturen, säger han, äro mina kunskapskällor. Och ur dessa hämtade han en, med varje nytt skede i sin bildningsgång, allt mer genomförd panteistiskt-vetenskaplig, evolutionärt-monistisk världsförklaring.

Den Gud, vars namn man ofta möter i Goethes verk — i unga som i gamla dagar — är det immanenta, icke det transcendenta gudsbegreppets uttryck, den för människan ofattbara världsviljans beteckning, uppenbarande sig i det vardande liksom i det varande. Goethe trodde ej att människans förstånd kunde utgrunda vad han kallade universums handlingar, men han hoppades att människan alltjämt skulle kunna lösa allt fler av dessa gåtor. Det var denna strävan efter det högsta, denna hänvändning mot det stora okända, Goethe kallade fromhet. Nil admirari var för honom synden mot den heliga anda; den undrande vördnaden däremot det godas och skönas ursprung. Ur vördnaden härledde han senare mänskligheten

tre religioner: hedendomens, som lärt oss vörda oss själva; filosofiens, som lärt den högt stående att vörda sina likar och kristendomens, som lärt oss vörda även det, som står under oss. Goethe uppdrog mänsklighetens framtidsväg med de orden: av dessa tre religioner tillsammans skall den verkliga religionen slutligen bildas. Han är genomträngd av den egna naturkraftens, av egoismens betydelse — ty »den enskildes fullföljande av sina syften kan ej stå i strid med utan måste främja det helas» — och han är genomträngd av självuppfostrans betydelse: »det vi nära i oss, det växer i oss». Det är sin, redan i ungdomen började, oavlåtliga strävan uppåt, som han slutligen i Faust gör till utvecklings- eller »frälsnings»-principen.

För denna strävan ansåg Goethe den kristliga syndasorgen som ett hinder. Var dag borde behandlas som ett helt för sig och själen var morgon känna sig befriad från ånger över den föregående dagens fel. Den sjukliga samvetsoron hindrar den sunda verksamhet genom vilken vi bäst visa vår fromhet och vilken inom sig bär odödlighetsprincipen. Ty Goethe ansåg odödlighetstanken väl förenlig med utvecklingsläran och som en förnuftig följd av att verkningarna av varje verksamhet redan här fortgå i det oändliga. Men han trodde ej på odödlighet för alla människor, endast för de själfulla. Och dem han helst ville slippa råka i ett annat liv voro alla de, som här varit förvissade om detsamma. Ty han skulle ej kunna utstå triumfen av deras rätthaveri gentemot honom och alla de andra, som i detta ämne intet velat påstå!

Emedan han var djupt övertygad att man i dessa ting ej kunde komma längre än till tro, ansåg han att man lugnt borde lämna dem öppna och samla all sin kraft på att verka i detta liv, vårt enda vissa.

Goethe säger om sig själv det djupa ord, som gäller för alla djupa människor: Jag har ej nog av ett tänkesätt, jag behöver flera. I

samband härmed förklarar han sig vara polyteist som diktare och konstnär, men panteist som naturforskare — ett yttrande, över vilket ensamt en hel bok kunde skrivas. Men visst är att utvecklingstanken, ehuru icke i den omfattning vi nu kunna ge den, förblir den för Goethes tänkande centrala.

Denna tanke är vårt århundrades stora idé. Alla andra idéers värde avgöras ytterst genom deras ställning till denna. Men till dess anhängare räknar jag ej dem, som söka bevisa evolutionslärans och kristendomens överensstämmelse. Det verkliga tänkandet och den verkliga tron — båda fria från den lutherska eller den reformerta halv-förnuftigheten — inse att världsstriden, som under detta århundrade pågått och under det nästa måste avgöras, gäller denna fråga: Antingen är människan i denna tillvarelseform sig själv nog eller är hon det icke.

Är hon det — som evolutionismen lär, så snart den blir följdriktigt förstådd — då är människan färdig med tron på alla andra uppenbarelser än dem, hon under sin egen utveckling givit sig själv och alltjämt kommer att giva sig angående livets ursprung och mål.

Är hon det däremot icke — som den katolska kyrkan följdriktigt lär, utan några bibelkritiska och evolutionära kompromisser — då bör hon åter giva sitt förnuft under trons lydnad. Ett tredje duger lika litet för tanken som för tron.

Det var detta antingen—eller inför vilket man stod i århundradets början under den katolska reaktion, mot vilken Goethe med hela sin natur och hela sin övertygelse kände sig fientlig. Det är inför samma antingen—eller som de två stora andliga världsmakterna — evolutionismen och katolicismen — i nya former under tjugonde århundradet komma att utkämpa samma strid. Nu som då finnes en möjlighet av katolicismens tillfälliga seger under en »makternas skymning». Men en gång skall den helt nödgas vika från en ny och fagrare jord, där mänskligheten för

alltid skall återfinna sina — i tidernas morgon med dualismens inträde — förlorade guldtavlor, på vilka enhetsmedvetandet var inristat, innan fiendskapen mellan »köttet» och »anden» drev henne ur det eden, hon nu i högre mening måste återvinna. Under varje sådan strid mellan evolutionen och kristendomen, monismen och dualismen blir Goethe — den unge Goethe som den gamle Goethe — den lösen kring vilken de samla sig, som erfarit något av vad han erfor den där underbara månskensnatten vid Rhen: vissheten att hans själ genom de nya tankarna vunnit en oändlig, ljusbadad rymd, vars frid och frihet han icke velat byta mot tryggheten i någon slags bekännelse.

IV.

Zum Sehen geboren
Zum Schauen bestellt
Dem Thurme geschworen
Gefällt mir die Welt.
Ich blick' in die Ferne
Ich seh' in der Näh'
Den Mond und die Sterne,
Den Wald und das Reh.
So seh' ich in allen
Die ewige Zier,
Und wie mir's gefallen,
Gefall' ich auch mir.

Goethe.

Under dessa år, då tillvarons anlete för honom förnyas, vandrar den unge Goethe omkring såsom en av livet drucken, med en lycksalig känsla av äganderätt till hela världen. I hans väsen stegras nästan dag från dag denna sorglösa gratie, denna naiva naturlighet, denna tindrande friskhet, denna sunda samvetsro, denna fulla sanningskärlek, denna själfulla sinnlighet denna sköna berusning, denna tacksamma hänryckning, som göra honom till det enastående fenomenet: den unge Goethe, om vilken en annan betydande personlighet vid denna tid skrev: att till den, som ej själv sett Goethe, är det omöjligt

att säga något begripligt om denna, den underbaraste av alla Guds skapade varelser!

Goethe berättar själv att han i ungdomen led av en feberaktig melankoli, som drev honom in i förströelser — en art av melankoli, som man finner hos de flesta världserövrare före segrarna. Men mycket mer än förströelser hjälpte honom det vänskapliga utbytet. Sedan han helt och hållet blivit befriad från det kristliga syndighetsmedvetandet — och endast fasthöll den personliga fullkomningstanken — hade han vunnit en självkänsla, som nu ingav honom en snabb, tveklös handlingskraft och förmåga av överströmmande självmeddelelse inom en sympatisk krets: ett av de drag, hans samtida alltid framhålla men eftervärlden alltid förbiser vid talet om Goethes kyla. Ett tal, man till och med kan få höra av personer, som aldrig i sitt hela liv haft så mycken värme som Goethe förbrukade på ett enda aftonsamkväm med sina vänner. Dessa skildra honom ej blott som full av sorglös glädje, genialitet och kvickhet, men även i hög grad »öppen och besjälad av oändlig kärlek». »Under umgänget med Goethe,» utbrister just en av bröderna Jacobi, »var det som om jag fått en ny själ... han har givit en levande kraft, en oövervinnlig visshet åt mina bästa idéer, mina ensammaste, hemligaste tankar.» Och medan Goethe av vännerna uppfattas som den oändligt givande, uppfattar han sig själv lika mycket som den mottagande: »Vilken kraft känner jag ej inom mig, då jag i en annan omfamnar allt vad jag saknar och därtill skänker honom allt vad jag äger!» Han betonar härvid all kärleks egenart: att vardera tror sig undfå mer av den andra än han ger. Men på samma gång som hos Goethe förmågan ökas att försjunka i en stämning och i ett förhållande, bevarar han sin naturs starka instinkt att värna sin egen, individuella utveckling — en självbevarelsedrift, som kortsyntheten alltid kallar självviskhet — och sin ålders ömtåliga självständighetskänsla. Därtill kom

en ytterligt stark, såväl sympatisk som antipatisk instinkt. Han var lika beroende av sina intryck från människor som från den yttre naturen. Han behövde ljus och värme och hatade därför motsatsen, särskilt december månad. Liksom han senare under några dystra decemberveckor avundades Herder — som »då blev begraven och slapp ifrån den gråkulna världen» — sökte han bildlikt begrava sig för en honom osympatisk personlighet. Han blev mulen vid varje obehagligt intryck. Han beklagar dessutom redan som ung att han saknar ett öppet, lätt sätt att möta människor och intet språk ägde för dem, när han ej fick vara längre samman med dem. Till denna oförmåga av sällskaplig banalitet kom ett annat drag: att han, även som ung, icke försökte övertyga, när han kände sig oförstådd. Och han fann snart att människor ytterst sällan förstå varandra. Han tystnade då eller avbröt ämnet, försjönk i sig själv eller gick sin egen väg — ungdomliga egenheter som, bibehållna hos den äldre mannen, hos denne tolkades som förnäm och avvisande stolthet. Detta drag ägde det djupaste samband med hela Goethes livsåskådning: hans känsla av nödvändigheten i varje människas personlighet. Han försökte lika litet göra om människor och deras meningar, som han själv tålde att av dem bli bearbetad. Ty redan i ungdomen visste han att ensamheten, i djupare mening, är det oundgängliga villkoret för en stark produktion och en personlig utveckling.

Under denna ungdomstid är det Goethe diktar, vaken om dagen och om natten i drömmen. Dityrambisk strömmar sången över hans läppar i vänkretsen vid vinet och han känner sig i stånd att »lik en annan Prometheus ur sin verkstad befolka en hel värld».

I denna verkstad — vars väggar voro fyllda av teckningar med svartkrita på gråpapper — inträdde en dag Knebel och senare, i Knebels sällskap, Karl August. Och följden av samtalen i vindsvåningen i

Goethehaus, liksom nere hos föräldrarna i festvåningen, blev att Goethe på hösten 1775 lämnar Frankfurt för Weimar. I fädernehemmet såg man honom sedan endast på kortare besök. Vid dessa förde han åter med sig all livets fullhet till modern, som annars levde samman med honom genom den flitiga brevväxling där, som Goethe säger, hennes karaktär talar ur var rad. Med det levande livets hela makt tjusar detta kraftiga, kärnfulla och dock mjuka temperament, som — alldeles oberoende av att fru Aja var Goethes mor — alltid skulle gjort henne betydande. Man möter det glada livsmod, den varma, fromma tro på Guds faderskärlek, den lugna livsnjutning, det fulla, friska, frimodiga gemüth, den strålande godhet, den naiva humor och skälmska självironi, som överflöda hos den ljusa, milda själ, vars enda önskan var att ha kunnat göra alla människor lika glada och lyckliga som hon själv. Med sonens rykte växte Frau Raths självkänsla som »Goethes mor». Med en drottnings trygga värdighet mottog hon den hyllning, man ägnade henne emedan hon givit världen den son, om vilken det i djupare mening gäller vad hon själv yttrade om Napoleon: »Er ist doch einmal derjenige, der der ganzen Welt den Traum vorzaubert, und dafür können sich die Menschen bedanken, denn wenn sie nicht träumten, so hätten sie auch nichts davon und schliefen wie die Säck»... Ett genialt ord, ensamt nog att visa hur naturligt det var att just hon fött Goethe!

Sonens vänner och beundrare uppsökte henne i Casa Santa, som Wieland kallade hemmet i Frankfurt. De njöto kring det runda bordet — jämte det härliga rhenvinet och de goda rätterna på frankenthalerservisen — fru Ajas färgrika och konstnärliga berättargåva. Denna hennes konst, som redan hänryckt sonen på pallen vid hennes fötter, fortfor att tjusa den ungdom, som växte upp vid hans verk. Fru Aja säger själv, att så fort hon började berätta blevo alla nöjda och hon vet att hon är mästare, ej

i att skriva men i att berätta böcker. Och om hennes »anlete alltid var glatt», hennes »berättartalent alltid briljant» som hon själv säger — helt visst voro både blickar och ord mest strålande, när hon för de lyssnande skildrade Sohn Wolfs barndom och ungdom. Hon njöt av att sålunda ofta ha »huset fullt av vittra andar från ovan till nedan». Men dessa kära gäster kunna dock ej ersätta den saknade sonen, med vilken hon nu sällan talade annat än genom breven, i vilka den djupa, ehuru ordknappa, längtan efter hans personliga närvaro är genomgående. Det är en underlig oföretagsamhet att hon aldrig besöker Weimar liksom att han, efter sin flyttning dit, endast tre gånger kommer till Frankfurt. Första gången var det 1779, i sällskap med Karl August. I fem dagar fröjdade han sin mors hjärta genom att »vara friskare och manligare men, trots hovlivet, till karaktären lika präktig som förut», som hon glad berättar. När fru Aja 1782 blivit änka uppstod tanken att sälja det nu alltför stora huset, men detta skedde dock först 1795. Sedan var det i den vackra bostaden Am goldenen Brunnen vid Rossmarkt, hon mottog sin sons besök. Dit kom han med sin Christiane. Intet visar bättre vilken stor, sund och sann natur Goethes mor ägde, än förhållandet till Goethes älskarinna. Medan denna av Weimars, långt ifrån tadelfria, fina värld möttes med förakt, var Frau Rath — som själv tillhörde sin stads förnämsta krets och som levat ett liv, på vilket ej fallit en skugga — strax färdig att behandla Christiane som en dotter. Då Goethe höll på att tillföra modern en sonhustru från der guten Gesellschaft,

... welche zum kleinsten Gedicht keine Gelegenheit giebt,

såg hon det med oro. Men däremot kände fru Aja sig dragen till Christianes varma och äkta natur. Och ehuru hon senare med glädje mottog underrättelsen om förhållandets legalisering, sökte hon aldrig med ett ord ingripa i sonens fria kärlek, genom vilket

modern såg att han erhöll mer lycka än »i ett fatalt äktenskap». Om man besinnar huru den dag i dag de flesta mödrar i Frau Raths ställning i ett liknande fall skulle bete sig, då erhåller man ett mått på den undantagskvinna, som var Goethes mor. Det uppstod efter sammanträffandet mellan fru Aja och hennes »kära dotter» Christiane ett hjärtligt tillgivenhetsförhållande, som ledde till ett flitigt utbyte mellan Goethes gamla och nya hem. Christiane skickar fru Aja litterära meddelanden — som visa att brevskrivarinnan var långt ifrån obildad — och intressanta böcker: gute und geniessbare Speisen für meine Geistesarmuth, skriver fru Aja. Och från Frankfurt komma, bland alla stora gåvor, även många slags godsaker till Goethe. Ty hans mor mindes troget hans svagheter i den vägen, framför allt för druvor och ett slags konfekt, Frankfurter Brendl, som ännu i dag utgöra en specialitet för staden. I utbyte mot dessa erhåller fru Aja den »konfekt, hon gömmer för helgdagsstunderna»: sonens verk. Hon bär dem med sig överallt »som en katta sin unge» och samlar sina »lördagsflickor» omkring sig för att med rollfördelning läsa dessa eller andra stora diktverk. Hon fann ej behag i vad hon kallade »den upplysta tiden, i vilken all sorg och fröjd, all känsla av smärta och glädje tvingas i system, och passionerna, om de vilja uppträda i honette compagnie, måste vara iklädda styva snörliv». Hon förblev t. ex. själv hela livet en barnsligt betagen åskådare av teaterns livsbilder. Det var hennes yppersta gaudium att darrande av stolthet och rörelse, på teatern njuta sonens verk och sedan sända honom sina träffsäkra, humoristiska omdömen om spelet och publiken. Hon var i sin teaterlidelse som i allt annat samma oförbrännliga natur med det känsliga skämtlynnet, den snabbt vibrerande stämningen, de ursprungliga omdömena, »självständig ända till slutet» enligt sonens vittnesbörd. Hennes ungdomlighet gjorde henne under hela livet alltid jämnårig med de unga. En av dessa

yttrar: »hennes egendomliga väsen, hennes sjudande livsström, allt rycker en med sig och ger ingen möjlighet till nyktert bedömande. Varken kroppsligt eller andligt märker man hennes ålder. Var hon visar sig, framspringa liv och glädje.»

Sonens vänner ej blott älska henne men förtro sig åt henne. De unga kvinnorna komma till henne med sina fröjder och sorger och hon är lika tystlåten som full av förståelse gent emot de förtroenden, hon mottar. Kärast bland sonens jämnåriga är henne Maxe Brentano, som alltjämt bevarar ungdomskänslan för Goethe. Fru Aja njuter av att ungdomen roar sig hos henne eller skämtar med henne. Hon vill som Cæsar se glada människor omkring sig; hon hatar själva orden död och melankoli och tackar Gud för den gåvan att ännu aldrig någon gått missbelåten ifrån henne. Men hon vet också orsaken till denna sin lycka, nämligen att hon »höll hjärtligt av alla, unga som gamla, aldrig moraliserade någon, alltid framletade allas bästa sidor och själv gick sin väg fram utan några som helst anspråk».

Utom fru Ajas mest älskade nöjen — teatern och böckerna — voro även hennes klaver, hennes knyppeldyna och hennes schackspel »kära käpphästar», genom vilka dagarna raskt galopperade undan. De sista åren av hennes liv tillföra henne en stor rikedom. Till det nya hemmet vid Rossmarkt kommer Maxes dotter, Bettina, en eldsjäl, bräddfylld av den möderneärvda dyrkan för Goethe. Här sitter den unga på sin egen lilla låga stol vid den gamlas fötter och lockar ur henne alla de anekdoter från Goethes barndom, dem han sedan inflätar i Dichtung und Wahrheit. Hit ilar Bettina, efter sitt besök 1807 i Weimar, för att hänrycka den gamla genom sina skildringar av sonen och dennes för modern okända värld. Huru levande ser man ej denna tavla: den unga flickan, fin, snabb, behagfull som ett rådjur, med sina svarta ögon drickande orden från fru Ajas läppar, när denna skildrar gudabarnet och guda-

ynglingen, och den ståtliga fru Aja, med sina brunblå blickar hängande vid Bettinas glödande anlete, medan denna i sin ordning berättar sina upplevelser! T. ex. huru vid första mötet Goethe smekt Bettinas kind med ett löv, han brutit av vinrankan kring sitt fönster och sagt de enkla ord, vilka — med allt skäl — grepo henne mer än den snillrikaste tanke kunde gjort: »Jag är icke mycket klok, man kan lätt bedra mig, så därav skulle du ej ha någon ära!» En karaktäristik, i lika hög grad tillämplig på hans mor, vilken som rena Guds ord upptog allt, Bettina berättade henne — denna förtjusande Bettina, som dock tyvärr hade en alltför livlig fantasi! Detta har förringat det faktiska värdet i hennes betagande bok, Goethes Briefwechsel mit einem Kinde, där man ej obetingat kan tro hennes meddelanden om vare sig Goethe eller hans mor. Så t. ex. är fallet med den gudomligt roliga skildringen av fru Ajas möte med m:me Staël. Men dessa skildringar äro dock så geniala, så individuellt levande, att man svär på deras inre sanning, även när forskningen berövat oss tron på deras objektiva verklighet.

Fru Aja behöll sitt glada livsmod ännu då »femte akten» — som hon kallar det — var inne. Trots smärre krämpor är hennes »lynne alltjämt allegro». Vill hon knota ger hon sig själv en läxa i tacksamhet, för »alla de goda dagar livet givit henne — och därtill hennes Wolfgang!» Med fullt medvetande och det största lugn mötte hon den 13 september 1808 döden, som stilla och plågfritt släckte hennes sköna liv.

Från sonens födelse — då hennes svärmors rop: »Elisabeth, han lever!» väckt hennes modershjärta till liv — hade detta »klappat i stigande hänryckning». Sonen hade för henne varit livets stora innehåll: »Det liv, som den gången berodde på en fläkt, och som sedan befäst sig i tusentals hjärtan, hade i hennes blivit det enda i världen.»

Så skulle det även ha varit för mången annan

mor. Men det, som gör äretiteln Goethes Mutter till den högsta en kvinna burit, det är att denna mor ej blott födde sonen till världen men att hon med livet gav honom sitt egnaste väsen; att hon därför alltjämt lever i hans personlighet och i hans verk och sålunda medelbart blivit till evinnerlig näring för mänskligheten.

Det hus, vari hon njöt sin moderslyckas fullhet, blev 1863 av en kulturell stiftelse återköpt ur enskild ägo. Sedan 1884 har man ivrigt samlat tillbaka husets forna tillhörigheter och genom en pietetsfull restaurering givit rummen den möjligast trogna likhet med deras utseende under Goethes barndoms- och ungdomstid.

Till denna kunde jag således vid mitt besök verkligen drömma mig tillbaka — under en avundsam och vördnadsfull känsla mot de röda väggar och de vackra rokokomöbler mellan vilka den unge Goethe och hans mor rört sig i levande livet.

När jag åter befann mig ute i storstadens vimmel, syntes mig hela dess rörelse — av stundens varelser för stundens syften — i jämförelse med det liv, som börjat där inne i Goethehaus, såsom en myggdans inför solen.

Vid Frankfurt — den gamla riksstaden och handelsstaden — är ju även andra stora personligheters minne fästat. Här till exempel såg Börne dagen; här älskade Hölderlin; här levde Schopenhauer. Men Frankfurt blir dock aldrig heligare än det redan är, endast genom de tre orden: Här föddes Goethe!

Gartenhaus-tiden.

O Weimar! dir fiel ein besonders Loos
Wie Bethlehem in Juda klein und gross...
Goethe.

En Goethebekännare, som ögnar på Thüringens karta, ser där ortnamnen stråla, liksom stjärnbildernas synas göra på en himmelsglob. Här skrev Goethe en dikt, där ett kärleksbrev; detta landskap besjöng, detta avtecknade han. Kring Weimar tätna konstellationerna, och den stilla lilla staden blir alltid en vallfartsort för de troende av den kult, vars omedvetne stiftare Goethe är.

Några glimtar av det minnenas skimmer, som vilar över Weimar och dess omnejd, vill jag här söka fasthålla.

I.

Alla veta, att den nyss tjugusexårige Goethe »gick upp som en stjärna i Weimar» den 7 november 1775, året efter att han utgivit Werther. Då börjar den så kallade geniperioden, vilken han själv betecknat som sagolik. Han jämför sin själ under dessa år med ett evigt fyrverkeri. Från morgon till afton gnistrar detta över de olika sysslor och nöjen, mellan vilka han jagar. Till allt medför han den lätthet, han senare kallat den äkta begåvningens kännetecken, och det övermått av styrka, som kom honom att synas demoniskt wüthig, gudalikt oförbrännelig, att vara »snille och styrka från huvud till fot med ett hjärta fullt av känsla, en ande full av eld». »Detta är Goethe eller

fan själv,» utbrister Gleim, när en för honom obekant ung man i grön jaktrock under ett par timmar låtit en ström av hexameter, jamber och knittelvers, av vilda fantasier och stora tankar, flöda över sällskapet, och Wieland svarar: Båda delarna!

Patriciersonen från Frankfurt uppträdde vid hovet med den lugna känsla av inre förnämhet, som ej väntade på adelsdiplomet för att veta sig mer än h o f f ä h i g. Wieland skildrar, huru alla i deras krets strax kände att han stod

> ... herrlich und hehr,
> ein echter Geisterkönig, daher,
> und Niemand fragte: Wer ist denn der?
> Wir fühlten beim ersten Blick: »'s w a r E r!»
> Wir fühlten's mit allen unsern Sinnen
> durch alle unsere Adern rinnen,
> so hat sich nie in Gottes Welt
> ein Menschensohn uns dargestellt.
> Was macht' er nicht aus unsern Seelen?
> Wer schmelzt vie er die Lust in Schmerz?
> Wer kann so lieblich ängsten und quälen,
> in süssen Träumen zerschmelzen das Herz?
> Wer an der Seelen innersten Tiefen,
> mit solch' entzückendem Ungestüm,
> gefühle wecken, die ohne ihn
> uns selbst verborgen im Dunkel schliefen ...

Den av Goethe muntert hånade Wieland blir snart så betagen i den »älskvärdaste av människor», att han kallade sin själ »full av Goethe, som en blomkalk av en daggdroppe». Med samma förälskade förtjusning, som hans egen mor beskådat honom — då han med hennes röda päls över skuldrorna och det bruna håret fladdrande i vinden ilade fram på isen i Frankfurt — blev han betraktad av änkehertiginnan Amalia, när han, med upplöst hår, dansade vilda solodanser i hennes salong. Samtida skildrare finna ej ord för att beskriva den stolta, smidiga gestalten, den breda

ljusstrålande pannan, den fina, rörliga munnen, men framför allt de stora, ljusfyllda, svarta ögonen, »zaubernde Augen mit Götterblicken», sjunger Wieland, blickar flammande av snille, strålande av löjen, smältande av känsla. Under dessa livsberusningens år, dem Goethe återframkallat i en enda rad:

Jugend ist Trunkenheit ohne Wein,

ödslade han sitt snille och sitt hjärta vid Weimars lilla hov, så som Buckingham ödslade vid det franska, när han vid vart steg lät diamanter falla från sin dräkt, ett gnistrande regn, som kvinnorna trängdes kring honom för att uppfånga. Goethe hade samma sorglösa lycka av sina krafters blomstring, som den vårliga jorden av sina otaliga sippor och lika liten tanke som den att spara till ett nästa år. Man kände i Goethes närhet, »att han icke kunde vara annorlunda; att han måste utveckla sin natur ur sig själv, som blomman växer, som säden mognar, som trädet rundar sin krona». Man stod överväldigad inför måtten hos denna naturkraft, och Klinger gav helt visst ord åt mångas känslor, när han utbrast: »O was von Goethe ist zu sagen! Ich wollte eher Sonne und Meer verschlingen!»

Men huru outtömligt ung och stark Goethe än syntes andra, själv bar han inom sig minnet av att redan hava gelebt, geliebt und sehr viel gelitten, medvetandet av att djupt behöva såväl fäste som förnyelse. En för honom ny erfarenhet av kärleken och hans trädgård bli de rottrådar genom vilka han får båda delarna.

Goethe erhöll sitt Gartenhaus av Karl August, som störtat mot ägaren med orden: »Jag måste ha er trädgård; den passar Goethe; får han den inte, stannar han inte här; det är enda sättet att behålla honom.» Saken ordnades till ägarens fördel, och Goethe flyttade in i sitt hus, som han bebodde från april 1776 till juni 1782. Byggnaden var då helt liten och knappt beboelig om vintern. Men Goethe lät

den emellertid vara tills vidare, och började i stället strax plantera häckar, buskar och träd. Först i mars 1777 företog han den ombyggnad, om vilken han skriver: »Jag var nöjd under mitt halvruttna tak, men nu har ödet lyft både tak och trångmål från mitt huvud, som man lyfter av en nattmössa.»

Om man i Weimar från slottet går över Sternbrücke kommer man till den äldsta delen av parken, Stern, en rundel från vilken gångar utgå åt alla håll. En mer än en kvarts mil lång allé av jättekastanjer leder till Belvedere, det sommarslott, dit Karl August eller hovets nöjen ofta kallade Goethe. Andra vägar föra fram till den chaussé, vilken leder från Weimar förbi Goethes trädgård, som skiljes från vägen endast genom en häck. På andra sidan vägen ligger en stor, av Ilm genomfluten äng med rika trädgrupper; denna äng var det stycke natur, Goethe såg från sin åt söder och väster vettande trädgård. Ehuru staden låg endast tio minuter från Gartenhaus, var den därifrån då som nu fullkomligt dold av de stora, lummiga träden. Men nu ligga flera andra hus med trädgårdar längs den mot ängen sluttande åsen, som sakta höjer sig bakom Gartenhaus. Detta låg däremot på Goethes tid alldeles för sig självt i utkanten av parken, som Goethe småningom med en utsökt smak förstorade, genom att anlägga gångar i de naturliga skogsdungarna kring Gartenhaus, samt genom att låta plantera en mängd olika barr- och lövträd. Deras gruppering och mångfald av former och färgskiftningar göra Weimars park till en av de naturligast vackra och på samma gång mest konstnärliga i Nord-Tyskland. Den övergår omedelbart i åkerfält, ängsmarker och skogsdungar, av vilka en, Webicht, sträcker sig fram till Tiefurt, hertiginnan Amalias lilla sommarslott och park — där Goethe en gång fann ett mjukt, ljusgrått sandstensblock av vilket en bildhuggare gjorde hans idealbyst till fru von Stein. Ungefär en mil från Weimar ligger mellan skogiga kullar Ettersburgs slott och park. Åt alla håll, utom Weimar-sidan,

hade Goethe således i sitt Gartenhaus naturen i omedelbar närhet och kunde njuta den på samma gång som ensamheten, för hans varelse ett lika befallande krav, som dessemellan behovet av nya intryck. För att trygga sin ro låste han ofta grindarna till broarna, som över Ilm ledde från staden in i parken. Den ende, han aldrig kunde vara säker för, var Karl August, som dock lyckligtvis delade sin väns naturlidelse. I Weimars park, på andra sidan av Ilm, där några låga, mossiga kalkstensklippor giva naturen den anstrykning av allvar, som enligt den tidens parkstil borde vara bakgrund för ett »eremitage», ligger en hydda av trä, täckt med bark. I detta Borkenhaus, med sitt enda rum, bodde Karl August i veckotal och signalerade till det på andra sidan Ilm liggande Gartenhaus, när han ville tala med sitt »råd» eller tumla om med honom i Ilm, då säkert klarare än nu. Dessemellan tog Karl August Goethe med sig på sina resor; särskilt hörde sommarfärderna i Thüringen till de årliga vanorna. När Goethe rider bort från sitt »älskade näste», undrar han vad som skall ha gått genom hans själ, innan han »ser det enkla taket igen»? Var han är, längtar han tillbaka dit och hans dyraste försäkran är: »jag kunde ge min trädgård för det!» Han känner tanken att förlora den »värre än döden» och ehuru han, efter inflyttningen till staden, nästan dagligen går ut till sin trädgård, kan han på åratal ej besegra känslan av att ha gjort en oersättlig förlust, när han ej längre bebor den. En gång hade han gått dit ut, med tanken att anta ett köpeanbud. Men när alla rosorna förebrående frågade: »vill du skiljas från oss?» kom någon försäljning varken då eller framdeles i fråga.

Det lilla vita huset, sådant det blev efter Goethes ombyggnad, ligger nu inbäddat i av honom planterade granar, ekar, lindar och andra lövträd, vilka å ömse sidor om huset bilda en lummig, av smala sandgångar genomslingrad park. Marken stiger sakta uppåt och slutar i en gräsmatta, på vilken några

päron- och äppelträd stå som kvarlevor av den frukt-, bär- och grönsakskrädgård, där Goethe arbetade så ivrigt under Gartenhaus-tiden. I spaliern på husets framsida fläta sig ännu klängrosorna, om vilka han skrev till fru von Stein, att, så länge de blommade invid hans tak, trädde ingen kärare gäst än hon in under detsamma.

Ingen vanhelgande restaurering har tagit bort den omedelbara samtidighetens doft från Gartenhaus. Det enligt nutidens begrepp tarvliga huset, men som Goethe efter ombyggnaden fann »utstofferat långt över sin önskan», är verkligen ännu Goethes »älskade näste».

På nedre botten låg kök, skafferi och en sal, som är alldeles bibehållen med några enkla vita trädgårdsbänkar och bord. Då man ej åt i själva trädgården, var det här Goethe hade sina små fester, vid vilka han undfägnade Karl August, Knebel, Herder eller någon annan med sin trädgårds alster jämte en stek eller dylika solida saker från fru von Steins kök. På golvet i denna sal bäddade Goethe åt de Steinska gossarna, som blivit överraskade av åska, när de en påsk letat ägg i hans trädgård. Goethe, som hela sitt liv älskade barn och blev »ung och lycklig» med dem, var särskilt fäst vid den yngste av dessa gossar, Fritz. Under ett av de år, han hade honom hos sig, skildrar han, i brev till gossens mor, huru Fritz planterar och bygger dammar i trädgården, och fortsätter: »Hans bönor intressera mig mer än mina träd, och jag tackar Gud att han givit mig det sinnet, att jag vördar hans akvedukter.» Också fru von Stein själv bodde någon gång — när Goethe var borta med Karl August — i Gartenhaus, och Goethe fröjdar sig, att hon i hans trädgård ser den första grönskan och hör de första näktergalarna. Om hon däremot är borta, klagar han att hon ej med honom glädes åt »doften av trädgårdens rosor, den nyslagna, efter regnet grönskande ängens friskhet och de färska jordgubbarna». Han tillägnar

henne sin älsklingsplats i trädgården, som därigenom »dubbelt blev hans». Detta skedde genom den sten, som nu, starkt vittrad, bevaras i nyssnämnda sal, medan en ny, men alldeles liknande, intar den förras plats. Ett par soffor och ett stenbord stå i en halvrundel av ekar, björkar och bokar, dem Goethe planterat, och bakom stenbordet ser man minnestavlan, där Goethe förtäljer att:

Hier im Stillen gedachte der Liebende seiner Geliebten;
heiter sprach er zu mir: Werde mir Zeuge, du Stein!
Doch erhebe dich nicht, du hast noch viele Gesellen:
jedem Felsen der Flur, die mich, den Glücklichen, nährt,
jedem Baume des Walds, um den ich wandernd mich schlinge,
Denkmal bleibe des Glücks! ruf' ich ihm weihend und froh.
Doch die Stimme werlieh' ich nur dir, wie unter der Menge
einen die Muse sich wählt, freundlich die Lippen ihm küsst.

Under dystra höstdagar fann Goethe, att denna sten var »den enda ljuspunkten» i hans trädgård; under varma dagar sökte han där svalkan; i sommarmiddagens stillhet älskade han ännu åttioårig att här i tystnaden höra huru »den store Pan sov». Ingen annan fläck av trädgården känner den besökande så omstrålad av glöden från de dagar, då Goethe skrev, att träden ledo av att trädgårdsmästaren var både poet och älskare, en poet, som besjöng sina träd i strofer som dessa:

Sag ich's euch, geliebte Bäume,
die ich ahndevoll gepflanzt.
Als die wunderbarsten Träume
morgonröthlich mich umtanzt?

Ach, ihr wisst es, wie ich liebe
die so schön mich wieder liebt,
die den reinsten meiner Triebe
mir noch reiner wiedergiebt.

Wachset, wie aus meinem Herzen,
treibet in die Luft hinein!
Denn ich grub viel Freud' und Schmerzen
unter eure Wurzeln ein...

När man genom den åt trädgården vettande ingången träder in i förstugan, har man salen mitt för. Går man uppför en kort, smal trappa, kommer man till fyra små rum, av vilka endast två ha eldstad; i alla äro fönstren helt små, med fyra rutor, och det är så lågt till taket, att man räcker det med handen; trösklarna äro sneda och golven sluttande. Det rum, man först träder in i, kallades »det gröna»; efter färgen på väggarna; i detta som alla rummen äro dessa enfärgade, med enkla, smala bårder. Stolar och bord, i tidens vardagsstil, äro i alla rummen av betsat eller målat trä med sitsöverdrag.

Här i det gröna rummet lät Goethe några medlemmar av hovkapellet göra musik, när han kände sig ur stånd att på annat sätt stämma sin själ att fullborda Iphigenia. Misstämningen hade många orsaker, bland dem nöden hos arbetarna i en närbelägen ort: Goethe fann det svårt att »låta kungen av Tauris tala som om inga strumpstickare i Apolda svälte».

Från det gröna rummet kommer man in i hörnrummet, där Goethe från sin skrivplats såg träden och ängen genom ett fönster åt gaveln och ett åt framsidan. I detta lilla arbetsrum var det som, utom Iphigenia, också Faust, Egmont, Tasso, Wilhelm Meister delvis togo form; här diktade Goethe lyriska skönhetsunder, lika naturligt lätt som rosorna knoppades vid hans fönsterkarm eller som fåglarna sjunga i boen bland samma klängrosor.

Och här var det som Goethe under sitt glänsande och upprörda ungdomsliv alltid fann tid att strö omkring sig de brev, genom vilka han med den mest oegennyttiga iver verkade för andra diktares bästa eller med den mest långmodiga, finkänsliga godhet

under åratal tröstade, på samma gång som han med sina små medel understödde, obetydliga, förolyckade stackare. Här nedskrev han, från mars 1776 till mars 1782, sina korta dagboksanteckningar och de tusentals, ofta dagliga biljetterna till fru von Stein. Genom såväl de senare som de förra kan man under Gartenhaus-tiden dag från dag följa Goethes stämningar och vanor i och genom ögonblicksbilder av ofta betagande skönhet. De visa, att den unge Goethe drack lika djupt vid naturens bröst, som den späde Herakles vid Heras. Och Goethe, som Herakles, såg strålen, vilken nyss stillat hans törst, breda sig över himlen som en via lactea, en väg av eviga stjärnbilder.

Goethe prisar sin lycka att här kunna tillfredsställa sina lidelser: att plantera och rita, till vilka kan läggas den att bada. Än tecknar han i aftonsolen på ängen eller i månskenet i trädgården; en annan dag heter det: »I ån tidigt på morgonen; arbetade i trädgården hela dagen; badade omigen på afton.» Eller: »Månskenet var så gudomligt, att jag sprang från ängen omigen i vattnet.» Det är ej undantag utan vanor han skildrar i raderna

> Tauche mich in die Sonne früh
> bad' ab im Monde des Tages Müh...

Slutligen fick vattnets oemotståndliga lockelse form, och Der Fischer blev det odödliga barnet av Goethes kärlek till Ilm. Goethe lärde sig nu simma och en kväll, när han sålunda »dränkte den gamle Adams fantasier», skrämde han en bonde till vild flykt genom att spela vattengast. Först när Ilm var isbelagd, upphörde baden, men då gick han i stället skridsko på ån eller än hellre på Schwansee. Skridskogång blev raseri under Goethes första vintrar i Weimar, och den fina världen beundrade, helst om kvällarna vid hornmusik och bloss, hans vackra löpning. Ej blott på isen utan även dansande, ridande, simmande och fäktande var Goethe nästan alltid den ypperste.

Från hans njutning av vattnet följa vi honom till hans fröjd av ljuset och luften:

»Vårväder; alla träd i min trädgård stå fulla av blom och doft i månskenet... Planterade ekar; härligt månsken efter den skönaste dag... Stormigt väder; stillhet i själen: solblinkar däremellan. Oväntat vårväder; på ett par dagar grönt. Har blott vegeterat i ro och renhet... Våraningar. Tiden flyter klar, ren, glad som vatten...» En majnatt sover Goethe på sin altan i sin blå kappa under storm, regn och åska; sov så gott, att sängen sedan smakade illa. En annan majnatt njöt han på samma altan — som nu är nedblåst — sovande i månskenet, »alla himlens härligheter», var gång han vaknade; ofta talar han om, att han sov i trädgården. Ensamt dessa vanor voro nog, för att Goethe skulle anses omoralisk av filistrarna, för vilka ett par söndagspromenader om året inneslöto all naturnjutning, medan Goethe, som en biograf yttrar, »hängav sig åt vatten och luft, som om de varit laster». Köld eller hetta gjorde för honom ingen skillnad. Att sitta hela dagen till häst, sedan hela natten ligga i skogen eller bevista ett dryckeslag, bekom honom intet och vid alla jakter, baler eller eldsvådor var han bland de uthålligaste.

I regeln var emellertid Goethes sovrum inte i fria luften utan i det bortersta av de fyra små kamrarna i övre våningen av hans Gartenhaus. Under den vackra årstiden var det Goethe en plåga, att hans sunda natur som regel krävde mycken sömn; han ville helst gått omkring hela natten på skogsvägarna och ängarna omkring Gartenhaus, där han, medan människorna sovo, såg älvorna

> ...vandeln und singen
> und tanzen einen Traum.

II.

Ins Dämmerlicht der fernen, schönen Zeit
Zur Gegenwart wird die Vergangenheit.
Goethe.

Året om gör Goethe långa rid- eller fotturer i Weimars omgivningar, umgås förtroligt med folket och lägger deras önskningar eller nöd på Karl Augusts hjärta. Ena dagen finner man honom i Apolda, där han i flera timmar blir »stekt» av en eldsvåda, vid vars släckning han så hejdlöst blottställer sig, att han sveder fötter och ögonbryn; en annan dag se vi honom i storm och regn bestiga en bergtopp och dikta Rastlose Liebe. Från Kaltnordheim sänder han fru von Stein Meine Göttin, och på Ettersburgs höjder sjunger han Wanderers Nachtlied. Kring Ilmenau ställa Karl August och Goethe till vilda nattliga ritter och jakter, eller dansa i bergsmansdräkt med bondflickorna. Dessemellan »regera» de: t. ex. bese gruvorna eller förhöra brottslingar, efter vilket Goethe »badar av sig orenligheten» genom att läsa en grekisk skald. Det kan till och med hända honom och Karl August att väcka de goda undersåtarna genom — pisksmällar på torget i Weimar! Ingen under att hela Tyskland förfasas över livet där; att den gode Klopstock skriver sedliga förmaningsbrev; att man beklagar att Goethe förför den unge hertigen till utsvävningar — medan Goethe i själva verket gjorde först en kraftig yngling och sedan en människa av Karl August — en mycket ovanlig lycka för en furste!

På Kickelhahns höjd i Ilmenauerskogarna uppfördes en liten hydda lik Borkenhaus, där man ofta tog nattkvarter. Från denna höjd, ser man ned på ett grönt hav av barrskogsbevuxna kullars våglinjer. Och en kväll, när Goethe såg ut över de i septemberkvällen tigande skogarnas toppar diktades där

Ueber allen Gipfeln
ist Ruh ...

Han läste sista gången dessa av honom på hyddans vägg nedskrivna rader, då han 1831 flytt undan festligheterna i Weimar vid sin sista födelsedag. Han upplevde aldrig någon 28:e augusti efter denna, då han med minnestungt vemod upprepat

... balde
ruhest du auch.

Det några mil från Weimar liggande Wartburg och trakten däromkring äro fulla av minnen om Goethe. I den sägenrika gamla borgen är det många syner från det förflutna, man skulle vilja frambesvärja: det omstridda sångarkriget i Sångarsalen, nu mycket mer restaurerad än stämningen kan tåla; den heliga Elisabeths väna bild, i det galleri, där Moritz v. Schwinds ljuvligt naiva fresker nästan försona en med sin på denna plats olämpliga tillvaro; Luther vid sitt arbete i det lilla rummet, med de blyinfattade rutorna, den gamla gröna kakelugnen, det omålade träbordet och de kala väggarna, nu täckta av spåren från turisthjordens framfötter. En musikus skulle nog helst vilja framtrolla den Bachska släktens årliga familj- och musikfester här uppe på Wartburg; politikern de tyska studenternas möte 1817 i den väldiga riddarsalen, där burscharna skulle gjort ofrivilliga kullerbyttor, ifall golvet då varit spegelblankt som nu, och där ej en tum av de där i guld och färger prunkande väggytorna då mötte deras ögon. För min del hade jag helst velat framkalla den kväll på Wartburg, då den unge Goethe där ställde till — flickbjudning, för en hel skara »Misels» från Eisenach, en bjudning, som han sedan beskriver sålunda för fru von Stein: die Misels sade mig alla att de älskade mig: jag sade dem att de alla voro förtjusande!

Det är betecknande för Goethe att icke minnenas utan det närvarandes makt griper honom, när han från sitt rum på Wartburg njuter utsikten över Thüringens skogiga höjder och grönskande kullar, frossar

av dess härliga linjer i solsken och månljus, i åska och dimma, under »luft- och molnskådespel» sådana han säger sig aldrig förr ha bevittnat.

Mycket tidigt under dessa färder börja även de naturvetenskapliga iakttagelser, den strävan att lära »läsa rent i naturens bok», som hos Goethe blir en allt ivrigare lidelse.

Om emellertid någon av sägnerna satte den unge Goethes fantasi i rörelse, var det väl den om Hörselberget, vars gröna, mjukt stigande höjd synes mitt för Wartburg, detta Hörsel, där en saga låter Tannhäuser träda in till fru Venus. Den unge Goethe anade då knappast, att han själv, en ny Tannhäuser, skulle träda in i Venus' berg, men ej för att stanna där som fånge, utan för att leda skönhetsgudinnan bort från det underjordiska liv, där medeltidstron gjort henne till T e u f e l i n n e, upp i solglansen att dyrkas av fria andar. Ej heller att han skulle låta tyska sången ljuda i toner, där Wolframs djupsinne och Gottfrieds sinnesfröjd smält samman till aldrig förr hörda harmonier; allra minst att han skulle lösa själarna ur ett hårdare tryck, än det Luther avlyfte.

Var man går i trakten kring Wartburg, har Goethe gått före. Han vandrade ofta genom Landgrafenloch och Annathal, trånga dalgångar, där stundom endast själva den smala stigen tränger sig mellan de av fuktig mossa och ormbunkar täckta, fantastiska svartbruna och röda kalkstensklipporna, men där stundom klipporna skilja sig så mycket isär, att saftigt gröna lövträdsdungar få rum mellan dem och vägen. På det ålderdomliga lilla värdshuset H o h e S o n n e — förr ett slott med en sol på taket, varav namnet — ville jag råda alla besökare av Wartburg, som sätta stämning före hotellyx, att ta in. Här låg Goethe allt emellanåt under sina vandringar; härifrån kommer man genom Annathal på skogsvägen till Wartburg, som man ser i blå dis från värdshusets trädgård, genom en uthuggning i de höga träden, vilka som en ram infatta slottet, där det ligger på sitt trånga

klipputsprång, omgivet av grönskande stup åt alla håll. Beger man sig över höjden, bakom Hohe Sonne, kommer man på några minuter till Hirschstein, en mellan 4—500 meter hög platå, från vilken man genom de skogklädda sluttningarna stiger ned i Wilhelmsthal, där Karl August och Goethe ofta vistades.

Inga ord kunna återge den fullständiga illusionen att vara flyttad till Goethes århundrade, som grep mig den stilla, soliga söndagsmorgon, jag första gången såg ned i Wilhelmsthal, där några vita byggnader, i samma stil som Goethes Gartenhaus, endast större, ligga inbäddade i lummiga lundar på mjuka ängar invid en liten sjö. Runt om dalen stå bakom varandra de skogbevuxna kullarna — här och där med gula sädesfält på sina sluttningar — och slå en trollring om dalens ro. De fyra, fem slottsbyggnaderna likna idylliska lantgårdar för hundra år sedan, innan industri, järnvägar och telefoner mördat stilla bygders sömn. Dessa vitrappade byggnader, med gråstrukna knutar och fönsterkarmar och många små rutor i fönstren, samt höga tegeltak, liknande avskurna pyramider, äga den stil, som förblir idealet av ett lanthem, det ideal, från vilket nutidens villor äro så fjärran. Det enda moderna — och naturligtvis stillösa — huset i dalen, skylde lyckligtvis sin blygsel i en talldunge, men bekräftade Ruskins sats: att det är genom takens försvinnande, våra moderna hus förlorat såväl stil som hemprägel. Nej, dessa gamla räta och släta hus, där proportionernas harmoni är den enda arkitektoniska utsmyckningen, och där taken ha mer än husets egen höjd samt äro mossiga och brutna och bilda vindskupor, sådana ens mormorsmor gömde sig i för att gråta över Lotte — de ha den lantliga boningens äkta stil, de hälsa oss som ett enda stort: välkommen hem!

Invid de gamla, delvis murgrönsklädda husen i Wilhelmsthal stodo stora slokande »sorggranar», sådana 1700-talets ungmör sydde i silke på tavlorna,

där Lottes tårar synbart rinna vid Werthers urna! Invid dem står en gammal stenbassin med en mossbelupen triton; i de röda klippstupen kring dalen finnas grottor med stenbänkar; vägar slingra sig i alla riktningar uppför de skogiga bergsluttningarna och genom ängsmarkerna, över vilka nu morgonsolen lekte. Den fulla sommarstämningen förde mig i minnet Goethes innehållstunga ord, när han en sådan härlig sommardag låg sjuk och, full av otålighet, kände dess timmar glida från sig för att aldrig mer kunna njutas: »Till slut lugnade jag mig med tanken, att sommardagar och sommarsol också skola komma, när jag ligger i min grav och aldrig mer kan njuta dem.» Och inför nödvändigheten av den resignationen syntes honom en förlorad dag till slut ringa. I denna dal och denna stämning kändes Goethe ännu i den grad närvarande, att man blivit föga överraskad om man mött honom i full Werther-Montirung, med blå frack, gul väst och höga stövlar. Ja, jag nästan väntade denna syn, när jag hörde steg störa stillhetens förtrollning och vände mig om för att upptäcka — en blek nutidsstudent med de av Gothe hatade glasögonen, den största yttre motsats således till Goethe själv.

Det är Wilhelmsthals idyll som Goethe, drag för drag, flyttat in i Wahlverwandschaften; varje anläggning, romanen talar om, återfinner man här i verkligheten. Goethe åsyftade troligen denna starka motsats mellan naturens frid och människornas tragik i den bok, där han inneslutit så mycket av sitt eget liv, där varje drag var upplevat, ehuru ej så, som romanen skildrar det. Han säger själv att envar i denna bok bör kunna se ett djupt sår, som ej vill sluta sig, ett hjärta, som fruktar att helas. Goethe hade i Jena 1807 lärt älska Minna Herzlieb, året efter att han genom vigseln gjort bandet med sin sons mor ännu fastare än förut. Och ehuru omkring fyrtio år äldre än den unga flickan, väckte också han hos henne en så hänförd beundran, att gemensamma vän-

ners omsorg skilde dem åt. Med kärlekens intuition hade Goethe blickat in i den liksom beslöjade, sjukligt känsliga själ, han sedan drag för drag återger i och med Ottilies. Minna Herzliebs öde — efter några, genom hennes obeslutsamhet brutna, förbindelser ingick hon ett äktenskap, där hennes antipati för mannen ledde till det svåra tungsinne i vilket hon förblev till sin död 1865 — bekräftar den geniala psykologien i skildringen av Ottilie.

Boken är för vårt århundrades litteratur vad fransmännen kalla une oeuvre mère, det första försöket att skildra erotikens naturlagar och den — som jordskalv eller liknande fenomen nödvändiga — tragik, som dessa naturlagar kunna framkalla. Eros betraktades av Goethe som en av livets starkaste demoniska företeelser, varmed han menade dem, som »icke av förnuftet kunna upplösas eller klargöras». Han hade redan som ung erfarit makten av de mystiska — magnetiska och elektriska — krafter, han ansåg innebära okända framtidsmöjligheter för människan. Men det var ej blott denna mystik, han menade med det demoniska, utan den egenart hos vissa människor, genom vilken de verka som en naturmakt och på ett särskilt sätt behärska naturmakterna liksom människorna. »Själv äger jag ej, säger han, en demonisk natur, men jag är underkastad sådana naturers inflytanden.»

III.

Mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen
Wind und Wellen nicht mit seinem Herzen.
Herrschend blickt er auf die grimme Tiefe
Und vertrauet, scheiternd oder landend
Seinen Göttern.

Goethe.

Dessa erotiskt demoniska inflytelser voro kanske under intet förhållande så ingripande i Goethes liv som under Gartenhaus-åren. Charlotte von Stein är icke den enda kvinnliga gestalt, minnet möter i varje

rum där, på var stig i trädgården: Goethe drages också av en annan makt »som en komet ur sin vanliga bana». I maj 1777 synas dessa stridande krafter jämnstarka. Från denna tid meddela dagboksanteckningarna ena dagen: Corona var hela dagen hos mig i trädgården; den andra: ☉: (det är med solens tecken fru von Stein nämnes i dagboken) åt kväll hos mig i trädgården. Eller: jag var till middag hos Crone... På aftonen hos ☉. Ena dagen vandrar han med Crone till Belvedere, den andra med fru von Stein i Stern; ena gången gör han ridfärder med den förra, den andra går han månskensturer med den senare. Än ser man den nye Apollo jaga den nya Daphne-Corona genom trädgården i det glittrande majregnet, eller sluta en »gudomlig dag» med att höra henne sjunga visor till sin guitarr i månskenet; än gör han bot för dessa fröjder hos fru von Stein. Under sådana förhållanden är det icke underligt, att man mellan dylika meddelanden läser i dagboken: »Fieberhafte Wemuth... Leiden und Träumen... Dunkel und Stille...» eller att han känner sig »upprörd av tankar på ödet och förhållandena»; av sin »själs omkastningar»; av vissheten att »livet är invecklat, ödet oundvikligt, allt underbart».

När Goethe kom till Weimar, hade han just slitit sig från den sista av de unga flickor, som varit från hans himmel snart bortblåsta, lätta sommarskyar, dem han med sin egen glöd rosenfärgat. Och han hade redan sett bilden av en kvinna, som i den grad gripit honom, att hon var målet för hans ivriga längtan till Weimar. Den vakne fysionomisten hade av hennes silhuett, bland mycket annat, även anat »en själ, vilken såg världen som den var, men genom kärlekens medium»; en natur, kännetecknad genom »eftergivande fasthet», det drag, Goethe ansåg vara den kvinnliga erotikens grundelement. Också förälskade han sig genast vid ankomsten till Weimar i originalet — Charlotte von Stein — och gav henne alla fullkomligheter hos sitt drömda kvinnoideal, detta som han på ålder-

domen säger sig aldrig i verkligheten ha funnit: han kallar då kvinnorna »silverskålar, i vilka han lagt sin medfödda ideala åskådnings gyllene äpplen».

En — utan reflexion eller pliktregler — spontant handlande, sund och livsduglig, enhetlig och ren natur, ur vars outtömliga djup omedelbart framvälla verksam godhet, känslig styrka, naiv enkelhet, behagfull kraft och en innerlig, icke hetsig värme; en ofelbar adel i instinkten, en substantiell verklighetskänsla, en vibrerande självfullhet, en äkta arbetsglädje, ett fast grepp om det vardagligt nödvändiga, en klar blick på yttervärlden, klokhet utan möda, bildning genom få böcker — alla dessa drag, dem Goethe själv uppräknat, har han hos nästan alla sina käraste kvinnogestalter, från och med den brödutdelande Lotte, förhärligat. Och så helt har Goethe med sina diktade kvinnor nått konstens högsta triumf: intrycket av nödvändighet, av att de ej k u n n a vara annorlunda; i den grad förnimmas de som organiska, levande, outtömligt innehållsrika varelser, att hans kommentatorer på nytt förälska sig än i den ena, än i den andra av de kvinnor, som varit hans diktnings urbilder. Ivrigt sträva de att göra vardera sin förälskelses särskilda föremål också till Goethes stora kärlek, medan de nedsätta de andras betydelse! Ingen har blivit mer upphöjd eller mer nedsatt än fru von Stein; med vad rätt är ej här platsen att utreda. Mest vittnesgill torde dock fortfarande Goethe själv vara, som under tio år i tusentals kärleksbrev på tusentals sätt säger om henne:

»Kanntest jeden Zug in meinem Wesen,
spähtest, wie die reinste Nerve klingt,
konntest mich mit einem Blicke lesen,
den so schwer ein sterblich Aug' durchdringt.
Tropftest Mässigung dem heissen Blute,
richtetest den wilden, irren Lauf,
und in deinen Engelsarmen ruhte
die zerstörte Brust sich wieder auf.
— — — — —

Fühlt sein Herz an deinem Herzen schwellen,
fühlte sich in deinem Auge gut.
Alle seine Sinnen sich erhellen
und beruhigen sein brausend Blut!»

Men de lidanden hans hemliga, hemlösa kärlek tillika beredde Goethe, voro så stora att han, ehuru villig att av fru von Stein låta föra sig från das Miseln — Goethes ord för flirt — dock står tvekande att binda sitt liv vid en kvinnas, som, gift och mor till tre söner, såväl av världsklokhet som pliktkänsla aldrig vill ge honom ett hems lycka, medan han i ett par andra kvinnoögon läser rika löften om denna lycka, för vilken han var så danad och så känslig.

Redan som student i Leipzig hade Goethe beundrat Corona Schroeter och hjälpt andra beundrare att göra vers till henne. När hertiginnan Amalia önskade en primadonna till sin, av hennes familj och hov bestående amatörteater, reste Goethe till Leipzig och engagerade Corona, vilken i november 1776 sjöng första gången i Weimar och erövrade alla — utom fru von Stein. Corona, dotter av en musikus, hade själv utmärkta musikaliska färdigheter: hon var artist på piano och gitarr, komponerade och sjöng med behag. Hon var framstående som skådespelerska och en målarinna med talang; därtill hade hon omfattande språkkunskaper och stor beläsenhet. Konstnär på områden, där fru von Stein blott var dilettant, hade Corona dock icke den tidens lätta artistseder. Hennes ädla, kvinnliga värdighet skaffade henne tvärtom i Weimar allmän aktning, isynnerhet när det blev känt, att den genast förälskade Karl August fann henne »lika marmorkall som marmorskön».

Goethe skrev strax från Leipzig till fru von Stein, att Corona var en ängel, och att han önskade till Gud, han kunde få en sådan hustru, »men», tillägger han, »hon är icke nog lik dig». Corona, som var något mer än ett år yngre än Goethe, hade mycket

av vad han själv till överflöd ägde. Men den sju år äldre fru von Stein hade däremot vad han aldrig förr mött hos de unga flickor, han ägnat sin kärlek: den utvecklade kvinnans sammansatta och rika själsliv. Hon besatt därjämte, vad Goethe kände sig behöva, den måttfulla, visa självbehärskningen. Här gav Goethe ej blott, han var även i andligt avseende mottagande. Och när Goethe i prinsessan Leonora tecknar Charlotte von Steins personlighet — han skriver ofta: i dag har jag varit samman med dig hela dagen, ty jag har arbetat på Tasso — är det icke blott älskarens vittnesbörd, man har för likheten. Också Goethes besinningsfulle vän Knebel, liksom andra samtida, vitsordar fru von Steins klara förstånd, visserligen utan entusiasm men med värme för andliga ting; hennes lättrörda känslighet, hennes livliga uppfattning, hennes vakna vetgirighet, hennes fina takt, hennes rättframma, enkla, måttfulla behag, där intet var »för lätt, för tungt eller för fritt».

Men dock blev i början den yngre, skönare och rikare begåvade Corona en farlig medtävlerska. Och en, som därtill ständigt sammanföres med Goethe genom teatern, där de mot varandra spela huvudrollerna i hans dramer, som uppfördes

> Auf Höhen Ettersburgs, in Tiefurts Thal,
> im leichten Zelt, auf Teppichen der Pracht,
> und unter dem Gewölb' der hohen Nacht...

Gladare dagar upplevde Goethe ej i Weimar, än när amatörtruppen, med matsäck och vin gav sig ut om sommarmorgnarna till dessa repetitioner och representationer, mellan vilka man åt frukost och middag i fria luften — vid Ettersburg lär ännu den bok stå, under vars lövvalv man slog sig ned och i vars bark »truppen» ristat sina namn — och där man sedan spelade, antingen inomhus eller på den av bokskogen bildade teatern, där kulisserna voro klippta träd, skogskullar voro fonder och ett ihåligt träd sufflörlucka. Eller också spelade man vid Tiefurt, på

stranden av Ilm, mellan dess alar och på dess gräsmattor. Denna »natur-teaters» skönaste minne var en juliafton, då die Fischerin uppfördes, och Erlkönig ljöd för första gången, sjungen av Corona till en av henne komponerad melodi, och där, i slutscenen, en mängd facklor speglades i Ilm, medan stjärnorna tändes på sommarhimlen. Ej blott på teatern, även vid alla de baler, redutter, konserter och slädfärder med bloss, som om vintrarna avlöste varandra, var Corona alltid näst Goethe själv, den främsta, genom sin konst och sin skönhet. Det ögonblick, då hänryckningens varma svallvåg lyfte båda till samma höjd, var när Iphigenia — den 6 april 1779 — första gången uppfördes med Goethe som Orestes och Corona i titelrollen. Intrycket var så utomordentligt, att den generation, som då såg dramat i dess prosaredaktion, saknade detta första outplånliga intryck, när senare Iphigenia framträdde i bunden form. Samtiden tröttnade aldrig att skildra Goethe och Corona i deras grekiska dräkter, såsom de fullkomligaste uppenbarelser av det manliga och kvinnliga människoidealet. Corona föreställde ej, hon var Iphigenia genom antik skönhet och plastik, genom deklamationens konst, genom majestätisk gratie i varje sin rörelse, hög adel i varje sitt uttryck. Och i skalden-Orestes såg man en »levandegjord Apollo, den fullaste jordiska uppenbarelse av kroppslig och andlig skönhet och fullkomlighet».

När Goethe kommer hem på aftonen till Gartenhaus, efter detta sin ungdomsskönhets och sitt snilles mest strålande ögonblick, tar han fram sin dagbok och antecknar: »Iphigenia spelad. God verkan, isynnerhet på rena människor.»

Det är i sådana obevakade ögonblick, människan visar sitt innersta jag. Och det jag, som uppenbaras genom denna enkla rad på en sådan kväll, kommer oss att förstå hur även den mot Goethe svale Herder kunde yttra, att människan Goethe var värd ändå

mycket mer kärlek än diktaren, liksom Wielands ord att han ville Goethe aus Liebe essen!

Om man hade valet mellan att äga kvar ovan anförda dagboksrad eller det under av rosigt levande, organiskt växande marmorskönhet, som heter Iphigenia — då bleve valet svårt! Lyckligtvis behöver man icke välja.

Från denna tid var det Corona även utom scenen gärna gav det »helleniska» intryck, samtiden ofta antyder, genom att bära grekiska dräkter. När Wieland träffar henne och Goethe vid grottorna i parken, synes hon honom sålunda genom sin »ädla attiska elegans» vara traktens framskymtande nymf.

Under dessa år i Gartenhaus, då

Mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen,

blir det fru von Stein, som kommer Goethes farkost att flyga förbi den fagra vik, där hans förkroppsligade Iphigenia kunde blivit prästinna, ej hos Diana, men vid härden i ett hem. Omkring 1781 är striden slut, och Goethes kärlek till fru von Stein icke endast »en oavlåtlig resignation». Hans dikter — där man överallt har att läsa Lotte för Lida — glöda av hans stora lycka. Denna lycka berodde därav att fru von Stein nu ej längre sökte hålla Goethe inom vänskapens gräns utan både besvarade och mottog hans kärlek. Men såväl enligt alla deras vänners övertygelse som enligt de flesta Goetheforskares, blev hon aldrig hans älskarinna i ordets vanliga mening.*

* Fru v. Steins skaplynne var ovanligt ärligt, plikttroget, klart och svalt. Såväl denna hennes egen karaktär som den fullkomliga aktning, med vilken deras förtroliga förhållande av alla samtida omtalas, äro vittnesbörd för att deras förhållande ägde samma karaktär som senare t. ex. Sophie Löwenthals och Lenaus. Vare sig man menar att dessa gifta kvinnors halva hängivenhet var mer sedlig eller mindre sedlig än en hel hängivenhet skulle varit, så ändrar detta ej det sakförhållande för vilket man har — vad Goethe angår — ett medelbart bevis i hans brev och beteenden vid brytningen med fru v. Stein. Dessa voro psykologiskt oförklarliga, om hon i hemlighet varit vad Christiane öppet blev.

Halvheten i deras förhållande — som kan jämföras med en lång förlovningstid — var en av orsakerna till den längtan efter förnyelse, som senare drev Goethe bort från Weimar och till Italien.

*

I ännu högre grad än dikterna bära Goethes brev vittne om innerligheten i deras samliv under de fem åren före den italienska resan. Breven visa, huru han år från år till den älskade bär ej blott de skördar, som växa på hans själs marker — dem han säger henne »plöja och så» — utan även skördarna från sin trädgård. Med morgonbiljetterna följa vårens crocus, snödroppar och sparris, sommarens rosor och jordgubbar, höstens frukter. Goethe, som var vegetarian till sin smak, unnar sig aldrig att njuta vad han kan sända henne; ja, när han på en resa skickat henne tjugutre apelsiner men glömt en, förargar detta honom, oaktat apelsinen kom väl till pass att läska honom själv. Ofta söker han få komma och samman med henne äta de sparris eller meloner han sänder; är han av arbete kvarhållen i Gartenhaus, ber han att med budet få en korv eller något annat till middag, ty hans ungkarlshushåll förestås av en betjänt, vars yppersta prestation är Eierkuchen. För övrigt ordnas genom dessa morgonbiljetter samvaron under dagen: promenader i parken eller läsning i fru von Steins hem eller musik i Goethes trädgård eller te där samman med Knebel, Herders och andra.

I de flesta breven lämnar naturens stämning Goethe bilder för att uttrycka sin kärlek och sitt behov av kärlek, till exempel: »I dag är det mulet — giv mig en solglimt genom ett ord av kärlek... I dag skiner solen — gör dagen dubbelt solig för mig genom en rad av ömhet... Min själ sluter sig som blommorna, när min sol vänder sig bort... med morgon- och aftonmolnen flyger min själ till dig... Kärleken är min afton- och morgonstjärna: den går ned efter

solen och upp före den...» Genom breven till fru von Stein följer man ej blott Goethes yttre utan även hans innersta liv under tio år. Någon har kallat dem »die liebenswürdigsten Liebesbriefe», som någonsin skrivits. De glöda av oavlåtlig, öm omtanke, av omedelbar, allt omfattande hängivenhet, av full väsensgemenskap, av den jublande och ödmjuka tacksamhet, som följer all äkta och lycklig kärlek. De visa, att ej en skymt av sentimentalitet fanns kvar hos d e n n a Lottes älskare: frihet och friskhet, enkelhet och sanning kännetecknа var rörelse hos den underbara själ, som i dem speglas.

Breven sträcka sig mellan 8 januari 1776 till 8 juni 1789 och deras ton växlar naturligtvis under denna tid med de växlande förhållandena. De börja med klagan över hans vanliga öde: att älska utan att bli älskad tillbaka; med försäkran att hon är den enda kvinna, som ingivit honom en kärlek, vilken gjort honom lycklig, ehuru han ser henne oåtkomlig som stjärnan och lider av sitt ständiga behov av samvaro med henne, ett behov, som dock sällan tillfredsställes. Han önskar att han kunde låta bli att älska, »men utan kärleken är jag intet; kärleken ger mig allt och när jag ej älskar, tröskar jag endast halm»... »allt blir ofruktbart, som ej kärleken inger mig».

Det är tragiken i Goethes erotiska tillvaro att nu, då den själfulla, sympatiska, djupt individuella kärleken gick upp för honom, han ej var lycklig nog att likt Browning möta en honom jämnbördig kvinna, som helt kunde bliva hans. Men trots all den halvhet och hemlöshet, som förhållandet till fru von Stein medför, behärskar det honom dock i tio år och under ett klart medvetande om att känslans oavlåtliga fördjupande gav den fulla skönheten och betydelsen åt deras erotiska förhållande.

Redan 1776 skrev han: »Det förblir evigt sant: att begränsa sig, att helt behöva blott ett föremål eller några; att djupt älska dem, hänga vid dem, från alla sidor tillägna sig dem, helt förenas med dem,

detta gör diktaren, konstnären och — människan... Att leva skild från sin älskade är icke att leva»... Han lider av denna aldrig stillade längtan efter ett helt samliv. Och alla de världsliga hinder, hon lägger i vägen för den glädje han kunde äga, alla hennes tvivel skulle, skriver han, för länge sedan ha jagat bort honom, om hans känsla varit mindre djup... När hon är borta säger han »inte ett enda ord ur sitt innersta, men talar och berättar hela dagen i tankarna med och för henne»... »Du lär mitt fordom slösande hjärta att spara sig... Allt hos dig binder mig ständigt fastare med vänskapens, kärlekens, nödvändighetens, lidelsens, vanans band... Vi äro oskiljaktiga: låtom oss alltid tro det och alltid säga varandra det... Varken djup eller höjd kan skilja oss. Jag önskar att det funnes ett löfte eller sakrament, som även synligt, lagligt kunde göra mig till din!... Du är min andakt... Giv mig av din godhet, din vishet, din måtta och ditt tålamod! Fullborda ditt verk, gör mig helt god. Du kan det, ej blott genom att älska mig: din makt blir oändligt större, om du även tror att jag älskar dig... Jag ville ge mitt liv för att åter mottaga det ur dina händer! Till en del sker det ju redan så, och denna del är det, jag tycker bäst om hos mig själv... Himlen är mulen, men hos dig är allt klart. I morgonens stillhet har jag hållit ett lovtal över dig och över kvinnorna. Edra känslor äro alltid levande och verksamma. Ni kunna ej älska och vårdslösa. Den hjärtats öppenhet och ro, som du återgivit mig, äro för dig ensam och allt gott, som för mig och andra uppstår därur, är även ditt... Du har återgivit mig mig håg att göra andra gott och med den har mitt livs glädje återkommit»... Åskvädret är honom kärt, ty det för hennes oroliga tanke till honom och han välkomnar Mars' röda stjärna, emedan han vet att hon ser den stå över hans trädgård och därvid minnes honom. Allt, som tillhör henne — ej blott hennes barn, nej, även hennes man — önskar han visa sin välvilja. »Jag är,» skriver han, »mer din livegen än

du anar... vid din själ är jag alltid bunden; din kärlek är mina dagars ljus, ditt bifall är mitt rykte.» När han skickar henne ett sitt drama säger han: »Här finner du ett arbete av en viss Goethe, som fått ett stort rykte genom sina skrifter... Han föddes 1749 för att älska dig i år och hela sitt liv.» Han har svårt att slita sig från papperet, som han skriver på till henne — isynnerhet första dagen efter en skilsmässa — då var fiber i hans väsen drar honom till henne... »Hela mitt liv har jag haft en idealisk önskan om det sätt på vilket jag ville bli älskad... Hos dig har jag funnit det, du, dig alltid lika, alltid oförlikneliga»... Allt det i hans väsen tillslutna utvecklar hon. Han kan nu lättare umgås med människor, ty »den, som har ro och lycka i kärleken, kan vara sann mot alla och fri, emedan han intet vill av någon»... När Goethe på natten gråtit av fruktan att förlora henne skriver han: »Mot allt annat har jag en jämnvikt inom mig själv, mot detta icke... Vi två äga skatter, dem kungar skulle vilja vinna — låt oss i stillhet njuta denna vår lycka... Säg mig att du älskar mig, så att min själ har ett fäste... Det är en outsäglig lycka, när tankar och känslor utbytas mellan två väsen, utan att någonsin stöta emot, hållas tillbaka eller skrämmas bort»... Men när hennes misstro sårat honom klagar han... »Jag är bedövad. Detta är som döden... Lika djupt som kärleken inträngt i mitt inre har smärtan funnit väg dit... Jag sitter blott och stirrar framför mig; i hela mitt väsen råder tomhet; jag är lam, som en av blixten berörd... Varje tvivel från dig uppväcker en jordbävning i mitt hjärtas djup... Blott en fläkt, ett ljud, som kommer till mig från dig under en misstämning, förvandlar hela atmosfären omkring mig»... När allt åter blivit gott utbrister han:

»Du är mitt enda nödvändiga. Liksom en ljuv melodi lyfter oss upp i höjden och bäddar med ett mjukt moln under våra sorger och smärtor, så är för mig din kärlek, ditt väsen. Jag går omkring bland

främmande och bekanta som om jag sökte dig; jag finner dig icke och vänder åter till ensamheten... Jag är transsubstantierad i dig... Jag kommer i afton och klappar på din dörr blott för att höra din röst... Hur tomt och kallt är allt i världen utanför, hur fullt och varmt hos dig»... En annan gång: »Jag bär i dag min middagsmat över till dig, för att bli dubbelt mätt i din närhet»... »Hur underbart,» utbrister han en gång, »att en människas hela, innehållstunga lycka hänger på en enda tråd!» Han njuter intet fullt utan henne och har blott den önskan att kunna »stegra sitt eget väsen, så att hon ständigt skall finna mer att hos honom älska». Då han ej får vara med henne, tillbringar han helst aftnarna ensam; han har ej håg för andra hjärteplikter, till exempel att skriva brev: ty ingen har för honom »de förståelsens toner och halvtoner», som hon hänrycker honom med. Han undrar om ej denna fullkomliga sympati beror på att hon i en föregående tillvaro varit hans maka? Åtminstone hoppas han att i nästa tillvaro endast behöva älska en gång och då henne, med vilken en så fullkomlig valfrändskap förenar honom.

Han känner sig ej ens som »ett helt, självständigt väsen utan henne»... Han får aldrig nog långa brev av henne; han tigger om att också få läsa hennes dagbok; han hungrar efter allt av henne — också hushållsdetaljer, vilka visa honom hennes »innerlich thätige und köstliche Seele»... Och själv kan han ej förmå sig att skicka en tom sida i ett brev, ty hans »kärleksfullhet skulle då ej i brevet äga ett adekvat uttryck»... Men när hon åter och åter bedrar honom på samvaron utbrister han: »Mor och fosterland har jag satt tillbaka för dig — och du lämnar mig ensam!»

Ingen — som över huvud har en aning om kärlek — kan vid läsningen av dessa utdrag ur Goethes brev till fru von Stein undgå att finna att icke hans flyktighet men pinande försakelser och yttre förhållanden slita ut denna stora känsla, som i dagern och fullheten skulle ägt så många möjligheter att bestå

årens prov. Omkring 1784 känner han sitt beroende såsom rent sjukligt, — ehuru »en sjukdom, som är mig kärare än hälsan», skriver han, »och från vilken jag ej ville tillfriskna».

Men av sådana sjukdomar antingen dör eller tillfrisknar man. Goethe säger med sanning om kärleken att »den är det enklaste och nyckfullaste i den nyckfulla sammansättning, som kallas människa... än en stjärna, vars bana man på pricken kan uträkna, än en komet, som förvirrar iakttagaren». Goethes förhållande till fru von Stein tillhör ej det senare slaget av erotiska fenomen. Det var tvärtom en — ur de givna förutsättningarna framgående — nödvändighet att denna kärlek måste upphöra just på grund av det helhetskrävande djupet i densamma, det djup, som, under andra förhållanden, troligen kommit den att alltid fortleva.

*

Men dessa förtroliga brev spegla även Goethes natur i många andra förhållanden. Man ser huru han, som senare hans Faust, »grep in i fulla människolivet»; ser honom njuta sina framgångar, sin kraftkänsla, utan en skymt av fåfänga eller självspegling, av förhävelse eller flärd, liksom man ser honom bära sina vedervärdigheter — av Karl August, av hovlivet, av sitt hämmade arbete — med lugnt jämnmod. »Min Tasso ligger på min pulpet och ser så vänligt på mig,» skriver han, »men huru räcka till? Jag måste ju baka kommissbröd av allt mitt vete.» Utan jämmer ser han sin tid — Goethes tid! — splittras på obetydligheter, dem han dock söker göra innehållsrika, genom att bruka dem till övning, till kraftutveckling, till vinnande av en lyckosam, skicklig hand med alla livets uppgifter. Han lär sig hemligheten av »att aldrig ha ledsamt: att alltid gå helt upp i vad man gör». Medan hans själs böljor sålunda »driva kvarnar», ser han dem dock dessemellan »höja sig i luften som springbrunnar» och »passgångarens vardagslunk för-

vandlas till vingehästens flykt». »Ty jag är nog egentligen ämnad till skriftställare,» tillägger han — Goethe! — med full naivitet.

När han senare talade om denna tid, säger han att han ofta hade svårigheter över vilka han i sin ensamhet grubblade så, att hans hela varelse samlas in den Augenknochen — tills han slutligen fann att med lugn och rättframhet skulle han reda sig. »Jag har kunnat vänta i ett halvår, tålig som en hund, men sedan med en så absolut våldsamhet trängt mot mitt mål att jag nått det,» säger han själv. En konst, vilken behövde läras av sådana ungdomar, som tro att de gå under på grund av sin genialitet, medan de i stället gå under av brist på genialitet och överflöd på karaktärslöshet!

Under plågan av att ej »i frid få utbilda sin egenart», jämför Goethe en gång sitt öde med Dürers, vilken »tafatt bytte bort sina härligheter mot ett ringa vederlag». Ett öde, som djupt rörde Goethe, vilken ju ej heller ostörd får leva samman med den Geistern, ehuru han dock anser sig själv i stånd »att reda sig en smula bättre än Dürer förmådde». Ty Goethe hade i hög grad den starka personlighetens makt att sig till godo bruka även vidriga omständigheter; att just genom det yttre trycket eggas till inre frigörelse, medan den svaga personligheten — som blir omständigheternas kastspole — kallar sig deras offer, när tillvaron ej skänker dem just den apparat, som anses oumbärlig för utförandet av drömda kraftprov.

Goethes kärlek till Gartenhaus är endast ett av de många uttrycken för hans visshet att

> Wir wenden uns, wie auch die Welt entzücke,
> der Enge zu, die uns allein beglücke...

Det är ett alla breven genomgående drag att han lidelsefullt längtar efter »den rena ensamheten» med sin älskade och frihet från andra människor; efter

»stillhet och bestämdhet, sanning och enhet i sitt levnadssätt». En gång utbrister han: »Ingen vet, med huru många fiender jag måste kämpa för att åstadkomma det lilla, jag frambringar.» Och han fortsätter:

»Jag ber er, ni åskådande gudar, att icke utskratta min strävan, min strid, mina bemödanden — men le, det må ni gärna göra och hjälpa mig!» Stundom utbryter han i ord som dessa: »Att människan kan göra så mycket för sig själv och så litet för andra! Att man aldrig helt kan stilla sin önskan att gagna andra människor!... Jag arbetar ut mig för andra och bryr mig knappt om att röra ett finger för mig själv.» Detta drag i Goethes natur förbise alla de, som på grund av hans växande självkoncentration, bedömt honom som egoist. Han ger nyckeln till sin utveckling när han utbrister: »Må jag dagligen bli allt mer hushållsam, för att sålunda kunna bli allt givmildare, vare sig med gods och guld eller med liv och död...»

Goethes brevväxling med fru von Stein är oumbärlig för envar, som vill iakttaga hans självuppfostran. Han inser att han, mot sina självförslösande tendenser, måste sätta flit, ordning och plan i sina företag och i gången av sin bildning. Man ser huru han brukar hela sin energi för att samla, att stilla och begränsa sig, men tillika gränslöst tillgodogöra sig det han omfattar.

Sålunda skriver han — för att välja några citat bland hundra: »Huru litet människan behöver och huru kärt detta lilla blir henne, när hon känner huru mycket hon behöver det!... Helt stilla har jag varit hemma; läst, sysslat, tänkt på dig. Jag är helt och hållet skapad till privatmänniska och förstår ej huru ödet kunnat stoppa in mig i en statsförvaltning och en furstefamilj...» Ständigt uttalar han sin känsla av deras lycka, som leva i helt äkta, enkla, naturliga förhållanden, in den reinen Kreis sittlicher und sinnlicher Reize.

Man känner att inga små motiv, endast kärleken

och vänskapen, kvarhålla honom i Weimar så länge tills det blir för sent att annorlunda gestalta livet. Eller med hans egna ord:

> ... Gewiss ich wäre schon so ferne, ferne
> soweit die Weit nur offen liegt, gegangen,
> bezwängen mich nicht übermächt'ge Sterne,
> die mein Geschick an deines angehangen.
>
> Dass ich in dir nur erst mich kennen lerne,
> mein Dichten, Trachten, Hoffen und Verlangen,
> allein nach dir und deinem Wesen drängt
> mein Leben und an deinem Leben hängt.

Under dessa år, då han kallar sig »en fågel vecklad i garn, som hindra honom ej att känna, men att bruka sina vingar», är fru von Stein framför allt av betydelse, emedan hon lägger sin styrka till hans egen, när det gäller att göra det bästa av vad som är. Han har i början plågats av den andliga fattigdomen i Weimars hov- och sällskapsliv, men fru von Stein råder honom att bruka umgänget med »den nation som kallas stora världen» till övning i självbehärskning och snabbfyndighet. Han blir allt säkrare i fråga om formen och därigenom frigjord i sitt inre; han lär att »inrätta sig för världen utan att ge efter något av det, som i inre mening uppehåller och gör honom lycklig». Fru von Stein blir under detta den allt mer oumbärliga, som ersätter honom »syster, mor och fädernesland». Ett »band starkare än naturens» förenar dem, och när Goethe flyttat in till Weimar, är han isynnerhet glad åt att han ser hennes fönster från sitt nya hus.

Vid samma tid som Gartenhaus-perioden slutar också den så kallade geniperioden, vars nöjen Goethe 1782 skildrade i dikten Auf Miedings Tod. Amatörteatern upplöses året efter, då Goethe även med poemet Ilmenau reser ett dikteriskt minnesmärke åt det glada jägarlivet i dess skogar. Ungdomsyran hos Karl August och hans krets började vid denna tid stillna, och Karl August, vilken trots

all sin besvärlighet intresserar Goethe, emedan han ensam »är stadd i vardande, medan alla de andra är färdiga som svarvade dockor», blir mindre kaotisk. Det börjar gå upp för honom, att »fyrverkerier ej göra effekt på ljusa dagen». Detta hade längesedan blivit klart för Goethe själv — ehuru han aldrig ångrade denna yra ungdomstid, utan tvärtom högt uppe i ålderdomen ivrigt försvarar »ungdomens rätt att göra galenskaper för att sedan ha stoff att leva av», att bygga upp sin livserfarenhet med.

När Goethe i mars 1782 avslutar den dagbok, som så rent och omedelbart visar hans ungdomsliv och självuppfostran, är detta vårbrytningens skede i hans eget liv slut. Det är som man, han lämnar Gartenhaus, vilket bevittnat hans ungdoms svagheter och fröjder, strider och segrar. Men ännu i hans sista år såg man den gamle i sin blå kappa — lik den i vilken han som ung sov på balkongen — i sin trädgård vårda sina planteringar, under dessa njuta nuet och leva om ungdomen, vars fagraste tider kommo honom till mötes under dessa träds gröna skuggor och med dessa rosors doft, de tider om vilka minnet här viskade med morgonvinden och brann i aftonstjärnan.

Aldrig har väl en vrå av jorden så blivit blod av en diktares blod, som Goethes trädgård. Och när man dröjande lämnar dess klassiska mark, ljuder inom en Goethes sista »kärleksdikt», den till hans Gartenhaus, i vilken han sammanfattar sitt liv där:

Der's gebaut vor fünfzig Jahren
sieht es noch am Wege stehn,
Liebespaar vorübergehn,
wie wir andern damals waren,
als die Büsche lieblich kühlten,
Lichter in dem Schatten spielten;
— — — — —
Uebermüthig sieht's nicht aus,
hohes Dach und niedres Haus;

Allen, die daselbst verkehrt,
ward ein guter Muth bescheert.
Schlanker Bäume grüner Flor,
selbstgepflantzer, wuchs empor;
geistig ging zugleich alldort
Schaffen, Hegen, Wachsen fort.

Goethe i Italien.

Ich träumt und liebte sonnenklar,
Dass ich lebte ward ich gewahr.
Goethe.

Då Goethe på ålderdomen slutade skildringen av sitt liv intill den stund, när han anträdde färden till Weimar, anför han sina egna ord i Egmont:

»Wie von unsichtbaren Geistern gepeitscht, gehen die Sonnenpferde der Zeit mit unsers Schicksals leichtem Wagen durch; und uns bleibt nichts, als, muthig gefasst, die Zügel festzuhalten und bald rechts, bald links, vom Steine hier, vom Sturze da, die Räder abzulenken. Wohin es geht, wer weiss es? Erinnert er sich doch kaum, woher er kam!»

Och i sanning: varthän än den unge Goethe väntat att solspannet skulle länka färden — icke hade det varit till den plats, dit det i och genom novemberresan till Weimar 1775 förde honom: som en regerande furstes främste rådgivare. Men en gång kommen på denna plats, ville Goethe motsvara den avundade utmärkelsen genom ivrig verksamhet på alla de mångfaldiga områden, som så småningom lades under hans överinseende.

Goethe fann under denna, alltjämt ökade, arbetsbörda olägenheten av att bo utanför staden men kunde dock ej förmå sig att lämna Gartenhaus förrän efter långt besinnande. Slutligen meddelar dock hertiginnan Amalia Goethes mor, att dennas älskade Hätschelhanz äntligen i nåder beslutat sig att hyra ett hus i staden; att hon, hertiginnan, ämnar skaffa honom

nya möbler, emedan han är så hübsch, fein und gut, och att fru Aja skall vara så vänlig att skicka prov på möbelsitser för detta ändamål.

Huset vid Frauenplan, nu Goetheplatz, vilket Goethe först som hyresgäst och sedan som ägare bebodde — från juni 1782 till sin död 1832, således nära femtio år — hade vid inflyttningen ej sitt nuvarande utseende. Karl August lät bygga om det, medan Goethe var borta under den franska kampanjen, och det var endast småningom Goethe hade råd att skaffa de samlingar och ge huset den utstyrsel, som syntes dåtidens Weimar »palatslik».

Elden hade förstört slottet i Weimar, innan Goethe kom hit, men det reste sig på nytt under hans överinseende. Endast några minuters väg från detta ligger Goethehaus, så att efter Goethes inflyttning till staden hade Karl August honom lika nära, som när de bodde mitt emot varandra på ömse sidor om Ilm.

Karl Augusts ovan nämnda ombyggnad gör att man saknar en bild av Goethes miljö under tiden omedelbart före och efter den italienska resan, medan man i Gartenhaus äger den yttre värld, över vilken Goethes ande göt sitt klaraste morgonljus och i det nuvarande Goethehaus den omgivning, över vilken middagens solflöde och aftonens glöd strömmade rikast.

Under de resan närmast föregående åren saknar Goethe dagligen och djupt sin fridfulla bostad i Gartenhaus. Med förlusten av denna, säger han, har en av de båda trådar brustit, som hållit honom fast i Weimar.

Allt mer täres han av den »själens hemsjuka» till Italien, som slutligen gjorde honom ur stånd att se på en gravyr från detta land eller att öppna en latinsk bok — utom sin livsbok, Spinozas Etik — en hemsjuka, som fick uttryck i Mignons sång, diktad innan Goethe sett Italien. Allt starkare kände han att han skulle gå under, om hans trånad nu ej tillfredsställdes. Men jämte hans sugande längtan medverkade

flera andra orsaker till att resan 1786 — nästan lik en flykt — slutligen blev av. Främst bland dessa orsaker torde varit, att han nu kände sin känsla för fru von Stein som en sjukdom, en själens stelkramp, och sökte frigöra sig från densamma genom nya intryck. Till Italien kom han — som andra furstar, när de önska vinna kärlek för sin egen skull — inkognito: Goethe ville, ostörd av sitt rykte, äga Italien för sig själv.

Jag har — delvis fotvandrande — följt samma väg som Goethe till Italien. Från München genom den vida slätten förbi det forna klostret Benediktbäuern och uppför de plötsligt stigande, branta höjderna in i alpvärlden; längs den härliga Walchensee över Mittelwald — som ännu har kvar sina freskomålade hus och fiolverkstäder — över Scharnitz och Zirl ned i Inndalen. Alltjämt den gamla romarvägen, som sedan över Brennerpasset och Bozen för ned till Gardasjön — en färd under vilken Goethe framför allt var upptagen av sina geologiska och botaniska iakttagelser, som här mycket mer än landskapsskönheten fängslade honom. Vid Gardasjön går Italien upp för honom: han känner nu inför den ultramarinblå sjön, fjordlikt inklämd mellan höga berg — vilka endast här och där draga sig tillbaka för att lämna rum åt en stor citronplantering, en av cypresser och rosenlagrar omgiven by — att han befinner sig i ett nytt land. I det pittoreska, högst på en klippa uppflugna Malchecini var han, medan han ritade av det lilla kastellet, nära att bli tagen som spion, men slapp lös och kom lyckligt till Verona, vars amfiteater blir det första betydelsefulla antika minnesmärke, som möter hans törstiga ögon. Sedan gick hans väg över Vicenza och Padua, där han strax upptäcker Mantegna — om vilken han fäller det äkta Goetheska uttrycket, att Mantegna förvånar genom s c h a r f e, s i c h e r e G e g e n w a r t — och kommer så till Venedig i slutet av september 1786. Med den förmåga, Goethe ägde att »se världen med de målares ögon, vilka han studerar», inser han med

ens hela den venetianska skolans nödvändighet: »Ögat bildas av de föremål, det dagligen omgives av... och venetianerna måste således se tillvaron klarare och gladare än vi nordbor, vilka i vår ömsom smutsfärgade, ömsom färglösa omgivning och under vårt instängda kammarliv aldrig förmå einen solchen Frohblick aus uns selbst zu entwickeln.» Men det var dock först i Rom — dit hans längtan kom honom att skynda och där han inträffade i slutet av oktober 1786 — som Goethe kände sig nyfödas, då han äntligen med levande ögon såg allt, som han sedan barndomen älskat på hemmets väggar: »allt, så som han tänkt sig det och allt dock nytt.»

En gång hade han redan sett Italien framför sig — från toppen av Sankt Gotthard — och varit nära att följa sin längtan dit. Men då hade tanken på Lili återfört honom till Frankfurt. Kanske var detta lyckligt. Möjligen var det just i rätta ögonblicket, han kom till Italien och förblev där, mycket längre än han först ämnat, därvidlag helt förstådd nästan blott av sin mor, som uppmanar honom att till sista droppen njuta den salighet i vilken han lever. Ty slutar hon: »En hungrande, som kommer till ett rikligt bord, han äter tills hungern är stillad och tänker varken på far eller mor, vän eller käresta och ingen borde ondgöras däröver...»

Vad Goethe framför allt — först och främst och sist — i Italien njöt, det var, »den moraliska hälsa, man vinner genom att leva med ett helt sinnligt folk» och den personliga jämvikt i vilken han försattes genom att i fulla drag »njuta ensamhetens salighet».

I Rom kände han att allt måste läras om och oändligt mycket glömmas av vad han redan lärt. Han blygdes över att här tala om konst. Ty konsten, det kände han nu, var till för att upplevas, icke talas om — åtminstone icke förr än man genom ein Schauen in stille, wache Seligkeit lärt sig se, se endast vad som är; låtit ögat vara sin enda ledning och ingen hjälp sökt hos inlärda kunskaper.

Han litar på att han för detta slags seende i sin natur har sundhet och vidd, nog: »Jag är skapad att se rätt; jag får ömma fötter endast i för trånga skor och det är blott ställd framför en mur, som jag intet upptäcker.» Han går omkring »i stillhet lycklig, fylld av klarhet och ro». Därunder finner han sig bli allt mer andligt solid och dugande; vinner allvar utan torrhet; känner att hans väsen blir mer samlat och dock fullt av glädje; lär sig arbeta på allvar, tillägnar sig hantverket i sin konst, i vilken han förut — emedan han aldrig arbetat nog — känt sig osäker. Nu, då han slutligen för alltid blev fri från målartankarna och i den antika konstens — i mäktig ro och i fullkomlig form uppenbarade — skönhet såg sitt eget ideal, »fann han sig själv, blev överensstämmande med sig själv: blev lycklig och förnuftig». Han skrev här föga nytt, men är upptagen av Faust, Tasso, Wilhelm Meister och omarbetar Iphigenia. Det samklingar med det ofta framhållna germanska draget i hennes personlighet att Goethe blivit betagen av »den sunda och säkra jungfruligheten» hos en Sankta Agatha — på en tavla — och föresatt sig att ej låta sin Iphigenia säga ett enda ord, som icke också denna heliga Agatha kunde ha uttalat!

Han känner vid genomseendet av sina egna skrifter i Rom — där »under månskensnätterna en enklare, större värld gått upp för honom» — med ödmjukhet hur få spår, som bli kvar efter ett människoliv. Han fylles då av andakt inför denna forntidsvärld, som lämnat så många spår efter sig, att det behöves ett helt människoliv att tillägna sig dem. »Även sol och måne,» skriver han, »ha mycket mer att göra i Italien, där så oerhörda och dock så utformade massor möta deras blick.»

Från denna tid förlorar Goethe den smak, som Strassburgerdomen och andra intryck givit honom för medeltidens konst. Men ej heller av quattrocento förstår han mycket. Det är endast antiken och cinquecento, som bräddfylla honom av lycka.

Som han känner att blott när konstnären får ett äkta föremål kan han skapa något äkta, finner han ej okväden nog för den kalla religiösa konst en Guido Reni, Domenichino, Carraccierna och deras likar frambragt. I den katolska kulten märker han intet spår av den verkliga kristendomen, endast »en barock hedendom, av vilken Kristus skulle korsfästas ånyo, ifall han kom för att se efter vilka frukter hans lära burit». Men inför den, av en äkta känsla ingivna, religiösa konsten, stannar Goethe med hänförd beundran. »Helgon, vilka ej det minsta angå oss, stå där så fullkomliga, att man önskar dem evigt liv, medan man själv vore nöjd att bli upplöst till stoft... Man frågar ej huru eller varför de kommit dit: man endast låter det ske och beundrar...» Ord som dessa äro en hel konstlära. Det sinnligt fulla och fast formade, som växer fram ur en väsendets inre kraft och egenart; det enhetliga och lugna, det måttfulla och starka; det verkliga, äkta, naturdjupa, det ur sin egen trygga outtömlighet framvällande — det är allt detta, Goethe älskar både i människors konst och hos människan som konstverk. Var han fann detta tillbad han i hänryckning. Ingen kristen har till exempel med sannare känsla sagt djupare ord om Leonardos Nattvard än Goethe. Ingen har starkare upplevat Sixtinska kapellet. »Utan att hava sett detta,» skrev han, »anar man ej vad en människa förmår.» Efter Michel Angelo — ein einziger und ganzer Mensch — smakar mig ej ens naturen, skriver han, eftersom jag ej kan se den med lika stora ögon! Och han känner sina egna ögon så vidgade av Michel Angelos stora former, att han ej kunde se på Rafaël strax efter. Det är här i Rom — och framför allt genom Michel Angelo — Goethe upptäcker »att de högsta konstverk, liksom naturens egna verk, äro bildade efter naturliga lagar; i det stora konstverket är nödvändighet, är Gud — och inför detta faller allt godtyckligt, allt som endast är einebildet samman till ett intet... Inför Michel Angelo,

liksom inför vissa antikens verk — såsom Medusa Rondanini — känner man att man blivit dubbelt människa endast av att ha sett något sådant».

Att Goethe just nämner denna Medusa samman med Michel Angelo, är en av de många blixtar, som belysa djupet av hans förståelse. Ty om någonsin antikens konst närmat sig de själens höjder, Michel Angelo nådde, så är det just med detta Medusahuvud, i vilket livsångesten fått ett uttryck, som om under denna ormomvridna panna, ur dessa ögonhålor, ej blott alla flydda, men alla kommande seklers ve vilade; som om alla ännu ofödda släktens klagan över livsgåtan utginge från dessa stelt öppnade läppar.

Det är genom sådana blixtar Goethe visar sig större än vår Ehrensvärd i sin syn på konsten, ehuru det annars är med stolthet en svensk ofta tänker: Ehrensvärd! när han läser Goethes italienska resa. Deras synpunkter på antiken äro ofta rent identiska, vilket beror på vissa likheter i deras väsensart.

Den antika byggnadskonsten hänrycker Goethe genom samma känsla av nödvändighet, som han på alla områden fann vara den stora konstens kännetecken. Han kallar de gamlas byggnader »en andra natur, verksam för medborgerliga ändamål». Det är detta senare vilket för honom, som för Ehrensvärd, gör dem fullkomliga. Goethe vill »se en stor avsikt i allt»; han hatar det tillfälliga — ein nichts um nichts — i arkitekturen som annorstädes. »Det meningslösa är dödfött,» säger han, »ty det, som icke har en sann inre existens, har heller intet liv, kan ej vara stort och ej bli stort.»

Det är emedan Homers liknelser och skildringar äro så outsägligt »naturliga och innerliga», som de överträffa allt annat. »När Homer framställer existensen själv, framställa vi effekten,» säger Goethe. Han härleder därur allt det överdrivna och oäkta i de nyares konst. Antiken ägde just denna nyss nämnda sichere Gegenwart, denna vila i styrkan av sitt eget innehåll, som Goethe framför allt älskade hos en

människa eller en sjöstjärna, en monumental byggnad eller en skogshydda, medan han avskydde allt och alla, som saknade verklig existens, det vill säga ej ägde något befryndat med naturens, på verkligheter riktade, skaparkraft.

Det är i Neapel söderns natur i dess fulla hänryckning går upp för honom. Här förstod han »huru människan kunnat få den tanken att bruka jorden», och hans ögon tåras av sympati när en pojke utbrister först i sång, så i glädjetjut, så i gråt, vid åsynen av Neapels omgivning och slutligen ursäktar sig sålunda: »Förlåt mig, men detta är mitt fädernesland!» Goethe får nu även i dess fulla härlighet se havet och inser att »man icke har en aning om världen och sitt förhållande till denna förrän man varit omgiven av havet».

Först på Sicilien blev Odysséen för Goethe »ett levande ord». Han ville nu dikta en Nausikaa — och Homer har med denna gestalt just uppdragit grundlinjerna till Goethes kvinnoideal. Goethe ämnade låta henne »i sin fulla, fria, rena jungfrulighet» öppet visa sin kärlek för Odysseus. Men Goethe glömde snart Alcinous' trädgård för naturens och började söka urplantan, fylld av vissheten att växtvärlden måste följa samma lag som allt annat levande, den att man »där finner ett i allt och allt i ett». Några år senare bygger han — föranledd av ett vid Venedig hittat ben — vidare på sin utvecklingslära, varvid han har mycket gagn av de osteologiska och anatomiska studier, han idkat i Rom. Han gripes här genom några frutti di mare av samma djupa vördnad inför livets mångfald och livets enhet som konstens högsta skapelser ingiva honom.

Redan innan han kom till Italien utbrast han i sin hänryckning över utvecklingstanken: »Detta är ingen dröm, ingen fantasi; det är en förnimmelse av urformen, med vilken naturen liksom leker och lekande frambringar hela livets mångfald. Hade jag tid inom ett livs korta utrymme, skulle jag kunna utsträcka min

iakttagelse från växtvärlden till alla naturens riken.» Det var ej endast det vetenskapliga utan även det konstnärliga sinnet, som lett honom att söka den för karaktären betecknande, typiska formen. Och det är alltjämt skönhetssinnet, som tilltalas av tanken att finna en idealtyp, som »konstnärligt skulle utjämna alla olikheter».

Även i detta avseende — den evolutionärt vetenskapliga livsåskådningens — ger den italienska resan Goethe full mognad och klarhet, han, som blott behövde »se en fingerspets av verkligheten för att tänka sig hela handen».

Det finnes bland mänsklighetens största andar endast en — Leonardo da Vinci — som, i en med Goethe jämförlig, grad ägde denna lidelse för konsten och vetenskapen tillika; denna allfamnande universalitet jämte denna intensivt individuella tillvaro; detta oavlåtliga forskande i de stora lagarna för livet och denna omedelbara, jublande livskärlek. Den ena som den andra erbjöd — genom en allt rikare facettering av sitt grundväsen — tillvaron ständigt nya sidor att avspegla sig i, medan båda genom en fruktbar inbillning funno förklaringar till de fenomen, dem de uppfattade med konstnärsögats omedelbara fröjd, men undersökte med vetenskapsmannens begär att tränga så djupt som möjligt in i det vetbara. Liksom Leonardo var den härligaste syntes av sitt stora tidevarv och fjärrskådande såg långt förbi detta, var Goethe ensam en hel renässans, skaparen av ett nytt tidevarv. Men detta kommer icke förrän människorna varda G o e t h e - r e i f, varmed jag ej blott menar mogna att förstå Goethe, utan även att förverkliga hans tankar.

Det var med ett ord först i Italien Goethe blev helt Goethe. Och det förvånar att han alls kunde slita sig från detta land, där han var dag kände sina krafter växa.

Jag nödgas erkänna att han i detta synes mig en smula mindre än han kunde varit. Hade han helt upp-

nått sin egen höjd, då skulle han helt enkelt skrivit till Karl August: »Käre hertig, skicka hädanefter min ministerlön till Italien, där jag ämnar stanna — varom icke, stannar jag i alla fall!» Karl August var nog spirituell för att kanske ha gjort det? I vad fall som helst kunde Goethe vunnit ännu en odödlighet till den han redan äger, om han varit lika många år som nu månader i Italien.

Nu återkom han till Weimar försommaren 1788, riktad med många av de konstskatter, som gjorde det nya hemmet inne i staden mer kärt för honom än det före den italienska resan varit.

Goethehaus i Weimar.

I.

Und wäre dir auch was verloren
Muss immer thun wie neugeboren.
Goethe.

I Rom hade Goethes vänner fröjdats över hans »andes milda flamma», över hans lycka att där leva och där lära. Vid hemkomsten finna däremot hans vänner i Weimar honom med en viss missräkning ha blivit en annan. Framför allt var detta fallet med fru von Stein. Goethes känsla för henne var icke, för honom själv medvetet, slocknad när han reste till Italien. Tvärtom skrev han till en början att han »kände sig henne närmare, när han levde närmare den jord, av vilken vi äro komna»; han önskar att kunna sända henne en fläkt av den lätta tillvaro genom vilken han förnyas, samt hoppas att de, som redan levat tio år samman, på samma sätt förenade skola sluta sina dagar. Men just hans förnyelse — som en skön milanesiska fullbordade — kommer honom att så småningom inse förändringen i sin känsla för fru von Stein och lättnaden av att vara fri från den långa, tunga överansträngningen i deras halva förhållande.

Fru von Stein led ej blott i sin kärlek, utan även i sin berättigade stolthet. Ty hon hade satt in denna på den, efter många tvivel slutligen vunna, visheten: att hon ej var en bland många, utan den enastående, den sista kvinnan i Goethes liv. I denna

tro hade hon givit honom sin kärlek och kände med dess upphörande jorden vackla under sina fötter.

Förhållandet tedde sig för henne — med rätt, men även, som förut är framhållet, med orätt — som ett av många vittnesbörd om att kärleken växer, ju mer den ger, men tynar, ju mer den mottager. Fru von Stein, som med varje år allt mer gått upp i förhållandet till Goethe, återfinner nu i honom icke älskaren, endast vännen. Att hon, vars känsla icke undergått någon metamorfos, ej genast antog Goethes vänskapsförslag — den insolventa kärlekens vanliga tioprocentsackord — var naturligt. Men onaturlig och oskön är hennes bitterhet, som till och med ger sig luft i ett, som handskrift i vänkretsen läst smädedrama Dido. Hon hade bort minnas att hon, den äldre, bundna kvinnan, varit den främsta anledningen att Goethe ej i rätt tid erhöll en honom värdig hustru eller det hem, som nu en annan, av fru von Stein djupt föraktad, varelse beredde honom. Att Goethe ej förstod fru von Steins lidande är visst, men han förblev alltid tacksam för vad hon varit honom och ansåg med full rätt att det enda, dem båda värdiga, slutet på deras kärlek var en fortsatt, vacker vänskap. Denna bjuder han henne upprepade gånger, men hon tillbakavisar den och först på ålderdomen blev förhållandet åter vänligt. Fru von Steins ofta sträva klander hade bränt bort vissa svagheter hos den unge Goethe. Men det var endast den samvetsgranne ämbetsmannen och korrekte hovmannen, hon hos honom hade bildat. Diktaren, som under allt detta levde ett halvliv och först i Italien blev sig själv, hade hon endast medelbart gagnat såsom hans starka ingivelse. Att hon egentligen älskat Goethes kärlek utan att själv djupt älska hans innersta väsen, framgår av hennes hårda domar över hela Goethes personlighet efter brytningen: domar, som visa ej endast brist på psykologi i allmänhet, utan på kärlekens förståelse isynnerhet.

*

En sommarmorgon 1788, kort efter Goethes hemkomst från Italien, mötte han i parken, på väg till Gartenhaus, Christiane Vulpius, som räckte honom en böneskrift.

Han skildrar henne som ... »ein bräunliches Mädchen, die Haare fielen ihr dunkel und reich über die Stirne herab», en sund, yppig gestalt, ett varmt, soligt väsen, i vilket diktaren såg en återglans av det italienska folk, han nyss med djup saknad lämnat. Snart knyter han med henne det samvetsäktenskap, som gjorde henne till den i hans hus ordnande »lilla väninnan», som hans mor kallar henne i sina hjärtliga brev. Sedan Christiane 1789 blir mor till en son, flyttar hon helt in i Goethes hem och intar där en husmors och hustrus plats. Under Goethes dåvarande utvecklingsskede — fylld som han var av söderns och antikens naiva naturlighet och friska sinnlighet, vilka i hans eget väsen ägde så full motsvarighet — synes Christiane och det fria förhållandet till henne bäst ha motsvarat hans erotiska krav. Även när de ej längre gjorde det, hämtar Goethe ur förhållandet till Christiane, som ur alla andra, vad det kunde ge av positiv livshjälp. Hennes energi och klokhet, hennes naiva enkelhet och anspråkslösa glättighet, hennes verksamma strävan för hemmets trevnad och lyckliga hand med alla därtill hörande sysslor, var just det kvinnliga element, han i sitt vardagsliv saknat. Christiane hade därjämte ett naturligt gott förstånd, en stor vördnad och ett visst intresse för Goethes verksamhet, särskilt den naturvetenskapliga. Hon hade varit arbeterska på en blomfabrik, innan hon lärde känna Goethe, och kanske har hon särskilt för blomstren haft det sinne, som kom Goethe att åt henne dikta P l a n t o r n a s m e t a m o r f o s. Såväl för hans vetenskapliga som för hans vittra arbeten bereddes honom nu den ro, han i saknad av ett hem hittills icke ägt. Men intill 1806, då han legitimerar sitt fria förhållande till Christiane, fanns denna — i trots av att Karl August stod fadder åt Goethes första barn — officiellt icke till för Goethes

krets i Weimar, och hans hus saknar en värdinna, då han där samlar sina vänner. Goethe lät viga sig vid Christiane sedan hon — då huset efter slaget vid Jena fylldes av plundrande fransmän — ej blott räddat Goethes liv genom att kasta sig emellan honom och soldaterna utan även var en hjälp och tröst för många andra under denna svåra tid. Hon visade sig då i sin innersta natur mer äkta kvinnlig än många av de fina damer, som föraktat »Goethes mätress». Det fanns dock många goda skäl att beklaga Goethes förbindelse med denna, småningom allt tarvligare, Clärchen. Men Goethe själv har — under de tjuguåtta år den varar — endast gott att säga om henne och sörjer sin »kära lilla hustru», då han förlorar henne.

Efter denna hastiga blick på den kvinna, som gjorde Goethes hus i Weimar till vad Gartenhaus aldrig blev, ett hem, träda vi in i detsamma.

Fasaden av Goethehaus vetter åt den lilla Goetheplatz.* Den övre fönsterraden är praktvåningens. Bygg-

* Efter Goethes död hade hans sonsöner den svåra uppgiften att med otillräckliga medel hålla huset vid makt, och de levde därinom i skygg tillbakadragenhet, som korsdragare av ett stort namn. Först sedan 1887 är Goethes hem — genom arvingarnas och den storhertigliga familjens dispositioner samt Goethe-föreningens nit — förvandlat till ett nationalmuseum, som ger en trogen bild av Goethes hem under hans längsta livsskede. Det förfall, tiden sedan 1832 medfört, har med varsamhet blivit avhjälpt; en del för Goethes liv belysande porträtt och kuriosa ha blivit införlivade med samlingarna, men detta har föga rubbat äktheten av helhetsintrycket. Här som på de minnesrika platser, jag förut skildrat, ha ej blott en levande pietet utan även lyckliga tillfälligheter medverkat att bevara samtidighetsintrycket. De platser där minnena om Goethe äro rikast, ha blivit skonade såväl från eldens som nydaningarnas ödeläggelse. Endast den lilla hyddan på Kickelhahn brann upp, och det är således en eftergjord, icke en äkta hydda, till vilken man där vallfärdar.

Nu (1913) planlägges en sidobyggnad till Goethes hus, i vilken a l l a hans samlingar, som till stor del äro gömda i skåp o. d., skola uppställas. Ungefär 2,000 handteckningar av Goethe själv; över 3,000 kopparstick, träsnitt m. m. av stort värde; en stor samling silhuetter; många tavlor; 4,000

naden bildar en avlång figur omkring en smal gård; den inre långsidan är lägre än den mot Goetheplatz vettande och har sina fönster mot en stor trädgård. Från praktvåningen föra några trappsteg omedelbart till två smårum, som utgöra sammanbindningen mellan husets högre och lägre långsida; från det sista av dessa smårum kommer man genom ett par glasdörrar och en yttre trappa omedelbart ned i trädgården. Några andra trappsteg, på sidan om praktvåningen, leda till Goethes enskilda rum, belägna i den nämnda, låga delen av byggnaden. I vindskuporna åt framsidan hade Goethes sonhustru sin bostad; där äro nu en del av Goethes samlingar — t. ex. porsliner, porträtt av hans samtida samt hans egna teckningar — ordnade.

Alla Goethe-kännare veta att han var särskilt glad åt sin breda, luftiga trappuppgång, som — delad i ett par, av antika bronser prydda, avsatser — leder upp från nedre förstugan till praktvåningen. Trappans lugna, ljusa värdighet väcker också genast den stämning, rummens anordningar fördjupa. Från övre förstugan — liksom den nedre dekorerad med gipsavgjutningar — kommer man in i ett mindre rum,

mynt och medaljer, över 100 italienska plaketter; massor av avtryck av dylika, liksom av gemmer m. m. äro nu alla otillgängliga. Sak samma med herbarier, frösamlingar, snäckor; antropologiska, osteologiska och etnografiska samlingar och den stora mineraliesamlingen, de fysikaliske instrumenten för studierna i optik, elektricitet, meteorologi och färglära. Goethe tillmätte med rätta sina samlingar en stor betydelse som studiematerial för dåtidens Tyskland. Nu ha ju många andra samlingar uppstått, som tillgodose det ändamålet. Detta planlagda nya Goethe-museum blir framför allt värdefullt för Goethe-studiet. Det kommer att bevisa Goethes ord i hans testamente:

Ich habe nicht nach Laune oder Willkür, sondern jedesmal mit Plan und Absicht zu meiner eigenen folgerechten Bildung gesammelt und an jedem Stück meines Besitzes etwas gelernt. In diesem Sinne möchte ich diese meine Sammlungen gern conservirt sehen.

sedan i det större, som Goethe kallade Juno Ludovisi-rummet. Dessa två rum bilda en enhet: i båda äro väggarna blå och enfärgade som i alla rummen. Över vardera rummets dörrar ser man, i vitt på svart, »allsegraren» Eros som barn i fyra olika bilder efter antika motiv. Kring väggarnas fält och kring taket gå dekorativa målningar, med från antiken och Rafaëls loggier hämtade motiv. Möblerna äro alla i Louis XVI eller empire-stil; de finaste av mahogny; de övriga av enkla träslag och betsade eller målade i träfärg. Soffa och stolar i Juno-rummet äro klädda med grönblått ylle; här som i alla rummen göra möblerna det minsta möjliga väsen av sig. Den besökande får, som Goethe själv avsåg det, allt sitt intresse riktat på de — till stor del från Italien hemförda — konstverk i original eller kopior, som här äro samlade.

Av de antika avgjutningar, Goethe ägde, älskade han Juno-huvudet mest. Det blev i Rom hans första kärlek och verkade alltid på honom »som en sång av Homer». När han hade sina enkla tesällskap — vid vilka han utan att vara musikalisk dock gärna hörde musik — brukade han gå fram och åter med händerna på ryggen, men alltid stanna framför Juno-huvudet, vilket i hans själ bredde samma harmoniska ro som musiken. På flygeln här spelade Hummel och det elvaåriga underbarnet Felix Mendelssohn, vid den sjöngo Sontag och Catalani. Över soffan ser man Aldobrandiniska bröllopet, en av de många kopior, Goethes vän från Rom, målaren H. Meyer, åt honom utförde. Men i detta rum finnes intet konstverk, som i den grad fängslar intresset, som det porträtt av Goethe, som 1829 målades av Stieler, sänd av kung Ludwig i Bayern till Weimar för detta ändamål. Och aldrig gjorde Ludwig eftervärlden en större tjänst.

Om någon känt sig tvivelaktig, när han hört talas om de erotiska känslor, Goethe mellan 60—70 år väckte hos unga kvinnor, upphöra dessa tvivel inför Stielers porträtt, i vilket hans samtida endast funno

en blek avglans av den levande Goethe, sådan han ännu gick bland dem vid åttio år. Trots det dåtida målningssättets glatthet, ger Stielers porträtt en aning om det mäktiga, ädelformade huvudet, den höga, ljusmättade pannan, den fina näsan med de ytterst känsliga näsvingarna, men framför allt om de sällsamma ögonen, under de starka, skönt bågiga ögonbrynen. Ögon, vilka — liksom Jesusbarnets hos sixtinska madonnan — voro nästan endast stora, svarta pupiller och därigenom gåvo samma intryck av outgrundliga, sig inåt vidgande andedjup, av outtömliga, flammande ljuskällor. Den brunlätta, hälsofulla huden, där tanke och lidande tecknat fina fåror men ej lämnat en enda oskön rynka; håret, som i lätta, mjuka silverkrusor omger anletet; munnens uttryck av besegrad smärta, det stilla majestät, den kraft i vila, som äro utbredda över gestalten — allt detta motsvarar till fullo samtidens yttranden om den åldrade Goethe.

Av ungdomsporträtten är det intressantaste Angelika Kaufmanns, i Rom målade. Goethe talar i breven därifrån om det otroligt innerliga och fint kvinnliga förstående, hon ägnar hans diktning och det stora gagn han har av hennes konstsinne och konstförstånd. Men om sitt porträtt av henne säger han att »det är en vacker gosse men ej ett spår lik mig». Ty Goethe själv har Angelika troligen förstått så, som den tidens »sentimentala», sköna kvinnosjälar förstodo sitt ideal, Werthers diktare. Och därför har hon målat honom med blomlikt lutande huvud, med av ömhet och vemod smältande ögon och ett inåtvänt, svärmiskt uttryck. Hade Goethe verkligen varit sådan, då skulle han varken ha lämnat Friederike eller låtit bli att skjuta sig för Lotte eller skrivit Faust!

Ett annat idealiserat Goetheporträtt utfördes också i Rom, nämligen originalbysten av Trippel, som stiliserade Goethe enligt den belvederiske Apollos typ. Om bysten skriver Goethe, att den alls ej liknar honom, men att han är glad att bevaras i minnet som ein so hübscher Bursch! Den är dock ej mer

idealiserad, än att man genast känner igen likheten genom övriga Goethebyster. Den står bredvid en byst av Fredrik II, så ypperlig i sin starka realism, att man antagit den vara av Houdon. Tillsammans göra de båda bysterna ett oförgätligt intryck av den klyfta, som skiljer en stor intelligens från en stor genius.

Det mest betydande av de tre i Rom utförda Goethe-porträtten är det, som nu finnes i Frankfurt am Main, där Tischbein målat Goethe i fria luften insvept i vit mantel, halvliggande på en kullfallen obelisk, med Via Appia, Tusculum och Sabinerbergen i bakgrunden. Det hela är ett vackert, ehuru i tidens glatta stil utfört, verk.

Vid alla de andra många Goetheporträtten (i olja, pastell, miniatyr, i marmor och gips m. m.) skall jag ej uppehålla mig. På gamla dagar skämtar Goethe själv över att i hans ungdom brydde sig icke målarna utan flickorna om hans ansikte; nu däremot

> Zu haben bin ich, wie der alte Fritz,
> auf Pfeifenköpfen und Tassen,
> doch die schönen Kinder, die bleiben fern.

Med anledning härav kan nämnas att Gebbers lilla konstverk, som framställer den gamle Goethe i nattrock på en kopp av sachsiskt porslin, av samtida förklarades vara det likaste av alla porträtt, ett omdöme, som vittnar för likheten även hos Stielers. Ty den fina porslinsminiatyren har samma typ som oljemålningen, men är mer livfull i uttrycket.

Från Junorummet ser man en följd av rum öppna sig. Först kommer man in i helgdagsmatsalen, med gula väggar till bakgrund för en mängd intressanta porträtt. Där ser man Karl August, vars lilla korpulenta kropp inneslöt själ nog för att åt Goethe bereda en större inre frihet och en lugnare tillvaro, än han under denna tid kunnat njuta någon annanstädes i Tyskland. Där finnes ett porträtt av Christiane och

hennes son. Ansiktets kraftiga, antika typ, de rika, på skuldrorna nedfallande lockarna, motsvara ett samtida uttryck om henne: att hon liknade en ung Dionysos. Dionysostypen finner man ock på det porträtt av Christiane, som Goethe ritat. Ej blott av Christiane utan också av fru von Stein och Corona Schroeter har Goethe gjort blyertsteckningar.

Efter matsalen komma i följd tre mindre rum, alla med grå väggar och nästan utan andra möbler än de enkla skåp och montrer, som innesluta en del kuriosa, men framför allt en del av de bronser, kaméer, medaljer, vaser, majolikatallrikar, plaketter m. m., som beredde Goethe dagliga fröjder. Och dessa voro icke blott samlarens. Tacksamhet är ett adelsmärke, som Goethe ägde redan av naturen men dessutom hela sitt liv odlade och sökte förbinda med allt han ägde. Var gång han besåg sina skatter nämnde han t. ex. med tacksamhet deras givare. »Sålunda,» säger han, »erhåller det, som omger oss, ett liv. Vi se det i andlig, kärleksfull, genetisk förbindelse och genom att göra föregående tillstånd närvarande blir även det nuvarande ögonblicket högre och rikare.»

Kring väggarna sitta de handteckningar, etsningar, gouacher, sepia- eller rödkritsbilder av tyska, franska och italienska konstnärer, som föranledde många av de innehållsrika samtalen över konst med Eckermann. Det var som sagt i Italien, Goethe fick klart för sig, att hans djupa kärlek till och fina förstående av konst icke inneburo en motsvarande framställningsförmåga. Han envisades nu ej längre att spilla sin tid på ritning och målning, sedan han slutligen kommit på det klara med att han dock var ämnad till diktare!

Goethes passion att rita hängde samman med hans behov att klart fasthålla dragen av de landskap, de ansikten han älskade. När han ej längre tecknar själv, låter han därför andra på papperet fästa de anleten, som intressera honom. Ingen skulle mera skattat den fotografiska konsten än Goethe: hade han ägt en fotografiapparat, torde vi fått minst ett band till av skrifter,

som nu förblevo färdiga emedan hans ritstift så länge tävlade med hans penna.

I de nämnda smårummen möta bilder av de flesta bland de kvinnor, som under olika livsskeden voro betydelsefulla för Goethe. Här strålar Marianne von Willemer: »voll Locken kraus ein Kopf so rund», ett mjukt anlete med skälmska skrattgropar i kinderna och solvarma blickar. Här möter man bilden av den unga Bettina, en luftig, blankögd, svartlockig, trolsk tingest, halvt Peri, halvt ekorre. Man fattar, då man ser henne, varifrån hon vid sitt första möte med Goethe, hennes »gud och universum», tog modet att hoppa upp i hans knä, där gråta, le och, utmattad av själsrörelse, slutligen — somna!

Här ser man Corona Schroeters bild, men ingen sådan lär ens tillnärmelsevis göra rättvisa åt hennes utomordentliga, sydländska skönhet, de strålande bruna ögonen under fint penslade ögonbryn, det svallande mörkbruna håret kring det ovala anletet med den ädelt mjuka munnen. Mest hänryckte hon dock samtiden genom sin majestätiska växt med dess fullkomliga harmoni och gratie i var linje och rörelse. Ett vittnesbörd om denna fullkomlighet finnes i Goethe-museet, en gipsavgjutning av hennes hand, vilken, om det ej vore för det obeskrivliga något, som röjer naturen, skulle kunna anses bruten från en antikens Venusstod. Denna fina hand är den kvinnliga motbilden till en avgjutning av Goethes manligt ädla hand, med de ytterst känsliga fingerspetsarna, som komma en att förstå, när han säger sig »fühlen mit sehender Hand».

Ett annat porträtt visar Corona sysselsatt med målning, en talang, hon allt mer utbildade, då hon efter amatörteaterns upplösning stannade i Weimar. Hon förblev där en rik insats i dess bästa sällskapsliv samt utdanade yngre krafter för scenen. Corona dog ogift 1802. Han förblev till det sista en trofast vän av Goethe, som — i bådas ungdom — målade hennes mest oförgängliga bild:

Als eine Blume zeigt sie sich der Welt:
Zum Muster wuchs das schöne Bild empor,
vollendet nun, sie ist's und stellt es vor.
Es gönnten ihr die Musen jede Gunst,
und die Natur erschuf in ihr die Kunst.
So häuft sich willig jeder Reiz auf sich
und selbst dein Name ziert, Corona, dich.
Sie tritt herbei. Seht sie gefällig stehn!
Nur absichtslos, doch wie mit Absicht schön.
Und hocherstaunt, seht Ihr in ihr vereint
ein Ideal, das Künstlern nur erscheint.

Av alla muséets kvinnliga porträtt fängslar dock mest en liten miniatyr av fru von Stein. Den kommer en att tro Goethes uppgift att han var sömnlös i tre nätter, sedan han sett endast hennes silhuett. Man förstår att denna kvinna i högsta grad varit kvinna; att hon ägt den, all skönhet överträffande, mäktiga charme, vilken hon brukade för att göra Goethe utom sig, först genom sin köld och sedan genom sin kärlek. På miniatyren är håret icke yvigt men faller i några mjuka vågor ned på skuldran; de själfulla ögonen äro glänsande svarta, över pannan vilar en ljus och klok frimodighet; näsan stiger en smula uppåt med den täckaste lilla sväng. Detta ger den övre delen av hennes ansikte det uttryck av ovanlig öppenhet, som flera samtida betona, medan munnen åter har en yppig fasthet, en fin slutenhet, som verka betagande. När man därtill vet, att växten var smärt och smidig, hållningen stillsamt behagfull och värdig, att klädseln utmärkte sig genom smak och enkel elegans — då anar man, vari fru von Steins »pikanta, intressanta och egendomliga» tjusningsmakt bestod, en makt, om vilken hennes samtid är enig.

Bland relikerna i Goethe-muséet finnes en liten vissnad bukett, och bredvid den en pappersremsa, daterad 1894, på vilken en gummas darrande hand skrivit: »Detta är sista återstoden av alla de buketter, Goethe bar till mig från sina morgonpromenader i Marienbad och Karlsbad 1823.»

Ännu i sena ålderdomen såg Goethe »kärleken som livets högsta vinning» och »lutade sig helst ned för att plocka blommor åt sin älskade!» I hela Goethehaus fanns intet, som i sådan grad gav mig intryck av den levande Goethe, som dessa eklövsblad och darrgräs, vilka varit friska i hans händer, då han en sommarmorgon bröt dem åt sin sista kärlek, Ulrike von Levetzow, som avled först 1900 på sitt gods Triblitz invid Teplitz. Bredvid buketten står det Karlsbaderglas, hon gav Goethe på hans födelsedag, och som man — med ett hennes brev och handskar i — fann bland Goethes reliker efter hans död.

Muséet har några porträtt av denna blåögda, blonda Ulrike, som har alldeles den slags blida fägring, man tänker sig hos Goethes ungdomskärlek, Friederike. Och Ulrike lär även hava ägt samma naiva, naturliga, milda väsen, samma alla tjänande hjärtlighet och stilla glättighet, som Goethe skildrar hos Friederike. Karl August lär för Goethes räkning ha friat till Ulrike hos hennes mor, som ej var obenägen, men hos sin nittonåriga dotter icke fann någon motsvarande känsla för Goethe. Emellertid förblev Ulrike ogift, ehuru troligen ej av samma skäl som Frederike: att för den, som älskat Goethe, finnes sedan ingen annan man. Goethes egen känsla var så djup, att resignationen vållade honom en svår sjukdom.

När man ser bilderna av alla dessa kvinnor, som haft den stora lyckan att få »sina hjärtan krossade» av Goethe, förstår man hans utrop: »Om jag återkommer till jorden, vill jag be gudarna om den ynnesten att endast behöva älska en gång!» Man minnes tillika att d e n n a kärlek gav livet åt Werther, denna åt Tasso och Iphigenia; denna jublar i Römische Elegien, denna i Westöstlicher Divan, denna klagar i Trilogie der Leidenschaft. Och hur många förälskelser ge sig ej uttryck i de lyriska dikterna!

Gent emot dem, som för Goethes erotik bruka den gängse etiska mätstickan — så otillräcklig, när det gäller djup — må anföras ett ord om Goethe av en

hans samtida: »Vi böra avhålla oss från att mästra de stora andarna! Ty saknades ett enda drag i vad de gjort, skulle vi tillika sakna allt det stora, vi hos dem beundra.»

Vad åter de kvinnor angår, dem Goethe älskat, så ha de för det första icke — som fabeln lyder — varit av Goethe med bedrägliga löften förförda och övergivna älskarinnor. De ha varit kvinnor, dem han stundom lyckligt, oftare olyckligt älskat — så som de flesta män älskat åtskilliga gånger i sitt liv, ehuru de i allmänhet aktat sig för Goethes oförsiktighet: att skriva odödliga dikter om sin känsla! Endast med avseende å Friederike, som han lämnat mitt i lyckan i Sesenheim, förebrår sig Goethe med skäl den smärta han vållat. Alla dessa andra kvinnor ha, trots sina krossade hjärtan, gift sig och alla nått en hög ålder. Under hela sitt långa liv ha de sålunda haft det medvetande — som för deras altruism bort varit i hög grad glädjande — att ha varit anledning till dikter, vilka förbli en ständig glädje för människorna. Men även ur deras rent egoistiska synpunkt är icke det ödet beklagansvärt, att av Goethe lyftas ur sin obemärkthet och att — till gengäld för de år av sorg, som följt på deras undantagslycka — erhålla en evig ungdom i diktens värld. Skulle det icke vara på tid att, som en enkel rättvisa, medge att Goethe åt sina unsterblichen Geliebten gav mycket mer än han mottog och att det sätt, på vilket dessa blevo »offrade», onekligen är ett bland de lättare?!

II.

Hast du es so lange wie ich getrieben,
Versuche wie ich das Leben zu lieben!
Goethe.

Det är ej endast kvinnobilder ur Goethes liv, som fylla husets väggar. Man ser där nästan varje stor personlighet, som gick ut och in i Goethehaus, eller

mer eller mindre genom Goethes inflytande fästes vid Weimar, och som där, i förra århundradets slut eller dettas början, bidrog att göra den tyska småstaden till Athens like inom andens värld.

Wieland och Herder, Voss och Humboldtarne, men framför allt Schiller, och så många, många andra gestalter, framkallas i dessa rum av minnet. Här bytte de idéer med Goethe, hörde honom läsa högt med sin klangfulla, rika stämma eller sågo honom fröjdas som ett barn och en konstnär åt den helleniska linjefinheten i en kamé eller åt renässansens skönhetsglädje i en handteckning eller över en naturens utvecklingslag, uppdagad i kristallen eller plantan, färgbrytningen eller kraniet. Dessemellan sågo de honom rasa över den katolskt-romantiska reaktionen, som ej begrep att konstens uppgift är s i n n l i c h z u ü b e r z e u g e n! Alla de yppersta i Tyskland, alla de där på genomresa stadda ryktbarheterna, trädde någon gång under de femtio åren in i detta Juno-rum, där man väntat att »möta en gubbe och fann en Zevs». Här blev efter Schillers död, Zelter den helst sedde gästvännen; hit kom Jean Paul, beredd att finna Goethe »vara ett isberg», men såg snart, att isskorpan var mycket tunn och glöden under den mycket stark; hit kom den unge Grillparzer och kunde endast brista i hejdlös gråt; hit kom den fräcke unge Heine — och kunde i sin betagenhet endast stamma något om »plommonen, som växte på vägen mellan Jena och Weimar»! Här sökte Madame Staël förgäves göra Goethe meddelsam. Allra minst lyckades hon få veta hans tankar om evighetens gåtor, ett ämne han »ansåg lämpligt endast för kvinnors grubbel, medan denna tillvaro är nog för en mans forskningar»; ja, »att den vilken i dessa ämnen med insikt förklarar sig inskränkt, är fullkomligheten närmast!»

Envar, som under den Goethes mognadstid, vilken följde på den italienska resan, trädde inför honom, erhöll det intryck, Napoleon med ett ord sammanfattade: Se där en m a n! Samtiden vittnar om, att

Goethes känsla nu var lika djup och äkta som hans ande klar och universell; att hans renhjärtenhet var ungdomsstrålande: att egennytta, avund, svek, låga beräkningar, små motiv och lumpna handlingar i hela hans liv voro honom omöjliga. Han såg dumheten och lågsinnet och tog lugnt avstånd från deras närhet. Men hans syn på individen var ädelmodig och mild, ehuru han brukade starka ord om släktets och samtidens andliga svagheter.

Frasen var ända från ungdomen Goethe förhatlig. Jag har redan anfört att han beklagar att han är stel, emedan han aldrig kan finna tomma ord, det drag, som senare gav upphov till dogmen om hans högmod. Hans stelhet ökades ju mer han blev beskådad som kuriosum — vilket han hatade — i stället för att bli sökt som människa.

Envar, som kom honom nära, fann honom alltjämt lika enkel, livfull och älskvärd, som de tidigare hört honom skildras. Hans kyla för vissa företeelser kom av hans energiska hat till allt oäkta, i konst, i diktning och alla andra andliga strävanden. Man tadlade hans förnäma tillbakadragenhet från tidens rörelser och frågor, medan han lugnt tog klandret, besluten att icke begå det sveket mot sin personlighet, att »skriva krigssånger bakom spiselvrån». Han, som aldrig diktat annat än vad han levat, »som sjungit kärlekssånger endast när han älskat» och som »tjuguårig, skulle sjungit stridssånger och kämpat», krävde nu som åldrad man för sig rätten att icke hysa nationalismens trånga men världsborgarens universella känslor.

Goethe kännetecknade själv den patriotiska, uppgift, vilken han insett som sin, när han säger att, liksom Blücher befriat Tyskland ur fransmännens våld, har han befriat det von Philisternetzen. Men för honom — vilken för sin del redan nått den universalitet, som den övriga mänskligheten ännu knappt anar — voro den tidens nationella strävanden små eller åtminstone underordnade. »Tro icke,»

säger han, »att de stora idéerna, frihet, folk, fosterland äro mig likgiltiga. Dessa idéer äro i oss, de äro en del av vårt väsen och ingen kan kasta dem från sig. Också Tyskland ligger mig om hjärtat.» Detta yttrande upplyser blixtlikt djupet av Goethes känsloliv. Folk och fosterland voro för honom mycket större men även innerligare begrepp än Tyskland. En patriotism av den då — och nu — vanliga dimensionen var honom däremot ofattlig. Men ofattligare än allt annat var för Goethe — vilken »som gammal och ung aldrig frågat efter gammal eller ung» — att någon mot sin innersta känsla följde en tidsströmning. Goethe trodde icke på frigjorda folk eller klasser, innan individerna, som utgöra folken och klasserna, äro andligt frigjorda. Och till detta mål, det att slutligen i denna mening

Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn

syftar hela hans livsverk.

Hos Goethe var den patriotiska indifferentismen således icke ett uttryck av köld men av värme för en idé, större än den trångt patriotiska. Kriget ansåg han »som en sjukdom, där organismens safter förbrukas till för organismen främmande ändamål». Till krigssånger, säger han, fordras hat, om de skola vara äkta. »Men jag kunde inte hata, således ej heller dikta.» Man ville att han skulle hata Napoleon — men han beundrade honom tvärtom som en i högsta grad »demonisk företeelse, vilken liksom en naturkraft alldeles trädde utom moralens gränser». »Man ville att jag — för vilken kulturen var det framför allt viktiga — skulle hata det franska folket, den mest kultiverade nationen och den, där jag haft några av mina främsta lärare!... Nationalhatet tillhör den lägsta kulturgraden och jag befann mig på ett utvecklingsstadium, där nationalhatet försvinner.» Så motiverar Goethe sin patriotiska »indifferentism». Och så uppenbarar han sig som en urtyp för framtidens människa. Han är själv medveten om att hans idéer

tillhöra ej nuet men framtiden. Han säger annorstädes att han mest av allt lidit för sin sanningskärlek, sin oförmåga att låtsa — till exempel ödmjukhet — ty när han ärligt medgav att han hade de egenskaper, man hos honom lovordade, då blev han kallad stolt! Intet, säger han, ha människorna nämligen svårare att uppskatta än att man är sig själv. Men denna erfarenhet hindrade honom ej att förbli det. Han säger sig älska legenden om Kristus gående på havet, emedan den var den skönaste symbol för vad människan förmår genom en modig tro på sig själv, ett mod, vars verkan han själv prövat otaliga gånger i sitt liv. Obekymrad om att han kallades »en folkets fiende» uttalade han sin mening att »allt stort och vist endast finnes i mindretal; att det aldrig kan bli flertalsbeslut, ty förnuftet blir aldrig populärt, såsom lidelser och känslor kunna bli»... Goethes ståndpunkt var den aristokratiska: att envar bäst främjar det hela, som stegrar sin egen personlighets innehåll; ja, att »friheten egentligen intet annat är än möjligheten att under alla förhållanden kunna göra det förnuftiga». Han medgav dock att det finnes ett berättigande i en djupgående folkrörelse och ansåg att revolutioner alltid äro de maktägandes fel, emedan dessa tålt eller övat orättrådighet. Men Goethe väntar icke något av revolutioner. »Allt som sker våldsamt och språngvis är mig emot,» säger han, evolutionisten, i full enlighet med sin livsåskådning. På framsteget tror han däremot. Det är med siarblick över tjugonde århundradets nydaningsuppgifter han t. ex. säger att de nuvarande samhällsförhållandena äro alltför konstiga och komplicerade; att alla levnadsvillkor — näringar, sociala vanor, m. m. — nu sakna en rätt natur, en ren enfald; att samlivet är utan välvilja och att ingen har mod att vara sig själv. Men han hoppas på förnuftets makt att allt mer inskränka oförnuftets välde.

Goethes art av aristokratism uttryckes med orden: »en idé kan icke vara liberal: en idé måste vara fast,

kraftig, samlad. Den enda sanna liberalismen är zu anerkennen. Och denna liberalism hör samman med vårt sinnelag, vårt gemüth, men ej med våra tänkesätt...» Denna liberalism att uppskatta hade Goethe i hög grad. Att han själv tillbakasattes för andra samtida, ändrade intet i hans vänskap för dessa. Och även när han ej förstod eller gillade någon samtida, avskydde han att börja polemik framför allt en litterär. »Till och med om Rafaël målat och Shakespeare dramatiserat en pennfejd» hade den för honom varit onjutbar.

Denne själsaristokrat var i sin innersta känsla demokrat, det vill säga han ägde en djup känsla av människovärdet. Han behandlade envar, med vilken han kom i beröring, med den vänliga hänsynsfullhet, som gjorde honom avgudad av socialt underordnade. Och även mot underordnade intelligenser visade han sig genomträngd av den känsla, han en gång uttryckte: »Den, som håller på sig själv, har därigenom avsagt sig rätten att ringakta andra, och vad äro dessutom vi människor, att vi skulle förhävas över varandra?... Man får åldras endast för att bli mildare och jag ser hos andra intet fel, som jag ej själv kunde begått.»

III.

Goethe kände sig efter hemkomsten från Italien dels oförstådd, dels ogillad av många gamla vänner. Det var ur denna ensamhet, som vänskapen med Schiller löste honom. Det var i det Goethes alltid kära Jena som vänskapen, under Goethes flitiga besök därstädes, grundlades.

Jag såg Jena första gången i det ögonblick, då häggen och alla fruktträden — körsbär, päron, äpplen och plommon — stodo i blom. Jena har sin särskilda berömmelse av de sistnämnda. Ännu finnas trädgårdar

kvar i själva staden ehuru den nu börjat förlora mycket av den ålderdomliga prägel, den så länge har bevarat.

Frukt- och häggblom, lindar och kastanjer, popplar och pilar omgåvo nu staden med mjuka vågor av vitt och skärt och grönt. Bakom dessa vågor stego andra: de obesådda röda eller redan gröna åkrarna; ängarna, vinbergen, skogsdungarna, som först sluta invid de högsta, mestadels kala bergsbranterna, där kalk- och sandsten lysa i alla skiftningar från vitgrått till rödbrunt. Dessa runt om dalen stående berg äga en linjeskönhet, som voro de danade av en öm konstnärs hand, och de bjuda en från morgon till afton ständigt ny skönhet.

I Saaledalen hör dimman till de dagliga intrycken, och den gav Goethe ingivelsen till Erlkönig. Men ej ens under hösten verkar den betryckande. Över dimmorna lyser vanligen morgonsolen — Jena har fler soldagar än någon annan stad i Tyskland — och sedan ligga dimslöjorna endast som en fin dis över bergen och ge dessa »die ruhige Bläue, die unermisslich sich ausgiesst», som Schiller skriver. Mot aftonen lysa bergen av den röda glöd, han så högt älskade. I månskenet speglar Saale några av bergens fina toppar såväl som strandens fina pilar lika vackert, som när Knebel njöt denna syn från sina, mot det s. k. Paradiset vettande fönster, under vilka Goethe med en handklappning brukade kalla honom ut till deras gemensamma vandringar. Och fruktträden lyste nu i månskenet med en vit glans, som verkligen väckte paradisaningar.

I barr- och lövträdsskogarna liksom på bergens trädlösa platåer myllra nu de blommor, dem skalderna under romantiken besjöngo. Här finnes, enligt Jenaboars antagande, romantikens »blåa blomma» — vår backsippa — som vid denna tid dock nästan slutblommat. Även stora vita anemoner myllrade i bergen.

Envar, som sett de båda städerna, förstår Karl V:s utrop vid åsynen av Jena: Ecco la mia bella Firenze! Vardera staden utgör »ett vackert

sammanslutet helt, ett helt så fritt och mångfaldigt som en fri och mångsidig människa».

Kultur och natur förena sig i Jena som i Florens till en oupplöslig enhet: naturen är delvis danad av människohand, och de stora andar, som försänkt sig i denna natur, utgöra alltjämt dess själ. Jämte Weimar var Jena i samma grad medelpunkt för den andra stora renässansen som Firenze var det för den första. Ja, det finnes knappt ett stort namn från denna andra renässans, som ej lyser på någon av de minnestavlor, dem de gamla grå husen med de brutna röda tegeltaken i stilla stolthet vända mot vandrarens blick.

Det är en verklig tröst, att Schiller, som aldrig fick se Södern, åtminstone ägde Jena. Här var det, som han en majdag 1789 i en överfylld sal höll sin inträdesföreläsning. Hans första vandring hade varit genom de fruktträdsfagra ängarna till Lobedaburg, en vandring under »sköna filosofiska samspråk». I Wenigenjenas gamla vackra kyrka vigdes han året därefter. I Jena upplever han den tid, under vilken han erfar, att »ingenstädes inom ett så litet område så många ypperliga människor äro samlade».

Nu droppade häggen sin blom över det lilla stenbord i Schillers trädgård, invid vilket en marmortavla minner om Goethes ord: »An diesem alten Steintisch haben wir oft gesessen und manches gute und grosse Wort miteinander gewechselt.» I månskenet flöt den lilla Leutra som glittrande silver nedanför det gröna stupet, på vilket trädgården ligger. När sången Der Mai ist gekommen — med vilken studenterna här på Valborgsmässoafton hälsa våren — ljöd i aftonens stillhet, tycktes det mig förunderligt, att människor tala om Schillers och Goethes tid såsom förfluten! Ty vem lever verkligare i dessa Jenas månljusa majnätter än just de?

I Jena kände Goethe sig alltid lycklig; ja, han påstår sig »ingenstädes ha ägt så många produktiva ögonblick». Kanske berodde detta på Jenas sol,

kanske på dess likhet med Italien? I den botaniska trädgården, liksom i värdshuset Zur Tanne, idkade han med iver botaniska och meteorologiska studier; i samma gamla värdshus, som ligger invid den vackra bron över den där stridare brusande Saale, stiftades 1815 Jenaer Burschenschaft. Och det gamla stadsportstornet vid Johannesgatan minner om, att redan långt tillbaka ordet filister uppstod i Jena, sedan en präst där brukat filisteerna och Simson som text vid en likpredikan över en bredvid den porten — i en fejd mellan ordningsmakten och bildningsmakten — fallen student!

Haeckel — vars ståtliga gestalt och vackra vita huvud ofta skymta på den väg, som bär hans namn och leder till hans arbetsplats — har kallat Jena det sedan tre århundraden »pulsierende Herz deutscher Geistesfreiheit». Ty ej endast reformationen och romantiken äro nära förbundna med Jena: dess universitet har varit »plantskolan för den tyska filosofien och den tyska naturvetenskapen».*

* I nutiden är Jena mer än någonsin tankens och forskningens värn. Ty den storartade Zeiss-stiftelsen avlönar omkring trettio professorer, men — enligt stiftarens, professor Abbe, visa förbehåll — endast så länge universitetets lärofrihet är oförkränkt!

Just denna stiftelse, det av denna skapade Volkshaus, de av Zeiss grundade och av Abbe senare ledda optiska verkstäderna, de främsta i världen, den i högsta mening samhälleliga anda, i vilken de ledas — allt detta gör det gamla Jena till en märkesplats även i vår nya tid. Även i ett annat fall blir Jena en sådan, nämligen därigenom, att — sedan redan en del av den härliga terrängen blivit missbrukad till planlösa nybyggnader — Jena först av alla Tysklands städer, antagit en fullt konstnärligt genomarbetad stadsplan. Och även i ett tredje avseende står Jena på ett vackert sätt i den nya och den gamla tidens tjänst. Där verkar nu en av Tysklands främste förläggare, Eugen Diederichs. Han utger dels de redan klassiska tänkarna och diktarna i en utstyrsel så fullkomlig, att de själva — ej ens efter en majbål — kunnat drömma sig en dylik! Dels främjar han, i original eller översättning, den samtida litteratur, som betyder så mycket, men inbringar så litet, nämligen tankeböckerna.

Jämte Knebel och Griesbach, vars hus och trädgård nu ägas av storhertigen, var det förläggaren Frommann, som i sitt hus vid Fürstengraben, där han bodde från 1800 till 1830, samlade alla de yppersta män och kvinnor, som för längre eller kortare tid vistades i Jena. När Frommann 1798 kom dit, kallade Carl August honom skämtande en ny »Engrosverderber der Lesewelt». Frommann blev ej endast förläggare till flera av tidens främste författare utan även personlig vän med dessa. Den i alla avseenden älskvärda, av hans son utgivna boken — Das Frommannsche Haus und seine Freunde — visar, att det ej endast var genom sin gästfrihet utan även genom husfaderns och husmoderns fina väsen, deras allsidiga andliga intressen, deras trofasta hjärtevärme och deras milda vishet, som deras hem blev tilldragande för tidens största andar. Frommann var ej Goethes förläggare. Men under varje sitt besök i Jena var Goethe daglig gäst i det Frommannska huset. Han lekte med barnen — som voro »du» med honom — och älskades av alla, till och med av kokerskan. Hon har roligt skildrat, huru hon med ett vattenämbar mötte honom, och han artigt öppnade dörren för henne, men huru hon krusade så länge, tills hon över Goethe hällde hela »das nasse Element», ett missöde, som endast väckte hans munterhet.

Som ännu sed är i Jena — där många föreläsare börja redan kl. 7 — satt familjen Frommann vid den timmen omkring kaffebordet. På slaget 1 åt man, då som nu, middag, och kl. 5 väntade »Madam» Frommann med surrande tékök, smörgåsar och skorpor sina gäster, som i regeln avlägsnade sig innan kl. 8, då familjen åt sin aftonmåltid. Men Goethe kom på alla tider av dagen, och under alla årstider växlades »poetiska och vegetabiliska sändningar» mellan honom och Frommanns. Under det halvår (1806—07), som han bodde i Jena, förargade det Frommannska husets fosterdotter, Minna Herzlieb sin några år yngre

fosterbror genom ett evinnerligt reciterande av stroferna:

Die Sterne, die begehrt man nicht,
man freut sich ihrer Pracht.

Det var ej endast Minna Herzlieb utan alla de unga i Frommanns hus, som fröjdades över Goethes samtal, hans berättarkonst, hans makt att adla även det obetydligaste, men framför allt över hans förståelse av och hans kärlek till ungdomen själv. När flertalet av de äldre i Wartburgfesten 1817 funno anledningar till oro, prisade Goethe det sköna i »att ungdomen kommer samman för att förena sig i det goda». Och de »unga brushuvudena» ägde alltid hans varma förståelse.

I Jenas närhet, på en i Saaledalen brant stupande platå, ligga Domburgs tre gamla slott. I det ena av dem bodde Goethe ofta; dess vackra trädgård har han förskönat och några av hans härligaste dikter äro skrivna där.

*

Schiller yttrar, mot slutet av 1700-talet, att Goethe då med otrolig lätthet inhöstat en oavlåtlig bildnings och ett väl använt livs frukter; att alla hans steg voro säkra, allt famlande slut. Goethe talar själv om den hemlighetsfulla, demoniska makt, som var verksam i att sammanföra honom med Schiller, just när denne till stor del slutat det filosoferande, som var Goethe så främmande — han, som med sanning om sig sagt, att han aldrig über das Denken gedacht — och när Goethe hade den italienska resan bakom sig, genom vilken hans skaparlust blivit pånyttfödd och han äntligen inser, att litteraturen är hans livskall.

Vid hemkomsten från Italien genomlevde Goethe en missräkningens tid även med avseende å sin diktning. Han hade funnit publiken hänryckt över Schillers ynglingadrama die Räuber och greps av

olust att diktande tala till en så omogen publik. Han kastar sig på naturvetenskapen; han följer hertigen till kriget i Schlesien och i det franska fälttåget. Han får därunder den motvilja för franska revolutionen, som just då var förklarlig och således — ehuru med knapp nöd — förlåtlig hos en man som Goethe. Eller kanske dock förlåtlig just hos honom, som i hela sitt liv »hatat all anarki», all oordning — t. o. m. under ungdomens mest brusande tid.

Nu kom Goethes andra produktiva period. Och just genom impulserna från samme Schiller, vars ungdomsdikt givit Goethe den djupa olusten att fortsätta med sin egen diktning!

Att han verkligen med kraft kastade sig in på litteraturen och icke lät de vetenskapliga intressena — som alltmer ersatt det omedelbara samlivet med naturen i Gartenhaus — ta överhand, detta tillskriver Goethe själv Schillers inflytande, hans sympati, hans eggande samtal. Schillers första intryck av Goethe var ej fullt gynnsamt. Schiller talar 1788 om hans uttrycksfulla blick, sympatiska stämma och själfulla berättarkonst, men beklagar att Goethe aldrig helt ger sig; att han fängslar genom sin förbindlighet i små och stora ting, men själv håller sig fri; att han uppenbarar sin tillvaro, likt en gud, genom välgärningar, men ej ger sig personligen. Detta drag trodde Schiller hos Goethe vara ett konsekvent och planmässigt handlingssätt. Först sex år senare förstod Schiller att Goethes varsamma, väljande väsen, just var den känsliga, impulsiva människans, som på grund av sin impulsivitet lidit djupt, men som alltjämt gav oändligt, när han en gång gav sig.

Lär man i breven till fru von Stein känna Goethe som mäktig av den rikaste, ömmaste, mest personliga och innerliga erotiska känsla, så lär man i förhållandet till Schiller känna honom som mäktig av den ärligaste, varmaste, mest osjälviska vänskap. I deras tidigare brev råder en viss stelhet, isynnerhet i början, och — trots den fullt fria ateljékritiken — en stor hänsyns-

fullhet. Ty båda menade att wahre Schätzung kann nicht ohne Schonung sein. Men sedan Schiller flyttat till Weimar och det dagliga umgänget ersatte de tillfälliga samtalen i trädgården i Jena, liksom de, enligt ömsesidig överenskommelse, framför allt litterära breven — dem de betraktat som utkast till artiklar för tidskriften die Horen — blev deras förhållande fullt förtroligt. I Weimar finnes ännu det enkla hus, Schiller lyckades göra till sitt eget; hans lilla sovskrubb och arbetsrum i all deras ytterliga, rörande enkelhet äro där helt bibehållna. Detta hus med sin minnestavla: Här bodde Schiller ligger endast några minuter från Goethes. Och man har ej mycket längre från detta till de hus, där liknande minnestavlor meddela, att i dem bodde Wieland och Herder. På de platser, som bära dessas namn, stå deras statyer; men Goethes och Schillers gemensamma minnesstod står framför teatern. Vid stodens åsyn rann mig i minnet, att Goethe entledigades från sitt teaterdirektörskap av Karl August, emedan Goethe nekat att — på scenen släppa fram en dresserad pudel, något, som en av Karl Augusts favoriter fått hertigens lov till!

Nu står Goethe där i brons, i fred för pudlarna, och håller Schillers hand fast sluten i sin, medan hans ögon lugnt blicka utåt, Schillers däremot uppåt — varmed skulptören avsett att symbolisera den enes »realism» den andres »idealism». Goethe själv i livstiden påpekade — som bevis på tyskarnas obotliga filisteri — att de grälade i oändlighet om vem som fått mest av den andre och vem som var störst, Goethe eller Schiller — medan de i stället, menade Goethe, »bort glädja sig åt att ha två sådana karlar!»

Goethe har själv med ett enda infall bättre kännetecknat olikheten mellan sig och Schiller än alla deras kommentatorer, när han, för att måla Schillers inåtvända natur, påpekade, att denne alltid och allestädes, natt som dag, på promenader som vid tebordet, var uppe i idéernas värld och aldrig lät störa

sig av något yttre. Vi andra, sade Goethe, bli däremot störda, endast om vi oväntat få se guldskedar på våra tekoppar!

Man har här motsatsen mellan tänkare- och konstnärsnaturen i ett enda drag. Man är djupt tacksam att Goethe störtes av guldskedarna! Ty detta är ett tecken på die glückliche Sinnlichkeit, som Schiller ansåg vara bland hans främsta diktaregenskaper. Utan denne hade Goethe ej givit oss den lyrik, vars plastiska monument Heine rest i den enkla raden: Das Wort umarmt dich, während der Gedanke dich küsst!

Om det rika samlivet mellan Schiller och Goethe — som denne kallar »sitt livs andra vår, då alla krafter glatt och sida vid sida spirade fram, som när frön och grenar slå ut i blom» — påminnes man framför allt i de ovannämnda två små rummen i Goethehaus, som utgöra sammanbindningen mellan stora våningen och trädgården. Båda ha blå väggar, och det större är särdeles glatt, med en av Meyer målad antik fris kring taket och taket självt målat med naturliga blommor och rankor. Denna trädgårdssalsdekorering bildar en vacker övergång till det nedersta lilla rummet, vars glasdörrar leda ut i själva trädgården. Här var Goethes vardagsmatsal och hans liksom Schillers älsklingsplats. Där sutto ofta de båda vännerna ett par timmar vid bordet — middagen intogs klockan två — samtalande vid de sötsaker och frukter, som Goethes mor och vänner visste vara hans svaghet och därför rikligt försågo honom med. Under sådana samtal kunde Goethe, Rhenlandets son, dricka vin som vatten, utan att någon någonsin såg honom få för mycket. Var vädret vackert, vandrade vännerna sedan omkring i trädgården eller på en längre promenad. Aldrig, hur ofta de än råkades, upphörde den friska tjusningen av deras samvaro, och de hade alltid svårt att skiljas. Sålunda hade Goethe, själv sjuk, följt den sjuke Schiller hem, när vännerna sågo varandra sista gången vid Schillers dörr den 30 april 1805.

I Goethes trädgård, där Schiller så ofta varit med honom — en idealisk stadsträdgård, med träd, gräsmattor, buskar och gammaldags blommor om varandra i rik växtlighet — såg efter Schillers död en annan vän Goethe gå fram och tillbaka med tårarna störtande utför kinderna. I samma trädgård hade längre fram den gamle Goethe glädjen att se sina barnbarn leka, och här inhyste han i lusthuset sina naturhistoriska skatter.

IV.

Alles geben die Götter ihren Lieblingen ganz:
Alle Freuden die unendlichen,
Alle Leiden die unendlichen, ganz.

Goethe.

Jag hade för mitt besök i Goethehaus valt den dag, då den högsta inträdesavgiften höll turistströmmen borta och fick därigenom vara alldeles i fred, tills jag kom in i Goethes tre enskilda rum, då kustoden ville raska på förevisningen. Men när han, då jag vände mig om för att gå, fick se ett förgråtet ansikte, utbrast han: »Är ni så intresserad(!) kan ni bli kvar så länge ni vill och se allting.»

Därpå lyfte han av kordongen, framför vilken jag, som andra besökande, först nödgats stanna i främre delen av arbetsrummet, för att endast från detta se in i dödsrummet. Han öppnade också tapetdörren till biblioteket. För första gången välsignande mitt bristande välde över plötsliga tårar, njöt jag sålunda rörelsefrihet och ro inom helgedomen.

Goethe har själv förklarat, att han ville ha sitt arbetsrum »halvt zigenaraktigt, oordentligt ordentligt», ty han fann »all äkta trevnad enkel» och blev andligt lat i praktrum. Lyx, sade han, kan duga för folk utan tankar, men honom »lullade den i en angenäm overksamhet». Här däremot, i sitt enkla rum och sin gamla trästol, kände han sig fri och ostörd att skapa ur sig själv.

Intet i dessa tre små rum är ändrat sedan Goethes död. Det enkla arbetsbordet och arbetsstolen, samt skinnkudden, där Goethe som gammal stödde armarna när han dikterade, intaga rummets mitt; till höger äro de skåp, i vilka han hade samlingar, planschverk, brev, manuskript och dylikt. Till vänster ser man den pulpet av päronträ, vid vilken Goethe helst skrev. Invid ett av de två fönstren, som vetta omedelbart åt trädgården, står på en ställning en tallrik med jord, i vilken Goethe gjort några undersökningar strax innan han dog; på pulpeten ser man en liten vit, i blått och eldrött skiftande, glasbyst av Napoleon, som Goethe brukade vid experiment till färgläran. Möblerna äro antingen betsade eller målade i ljusa träfärger. I det så kallade biblioteket äro de kring väggarna och mitt på golvet med smala mellanrum stående träställningarna för böckerna omålade. Och man kan snarare tala om en bok-skrubb än ett bibliotek, ty, utom fönstren, finns intet, som gör intryck av rum. Emellertid har man här, hylla för hylla, Goethes med hans egna pappersmärken försedda böcker. Förnimmelsen av Goethes levande närvaro i dessa rum, tog dock bort intresset för hans böcker. Kustoden, som sport om min nationalitet, hämtade emellertid fram ett häfte i rött med guldsnitt — ett dedikationsexemplar av Tegnérs epilog vid magisterpromotionen i Lund.

Tegnér och Goethe!

De båda namnen förde med sig en ström av minnen från olika inre utvecklingsskeden, minnen av de plogbillar, som måste fåra ens själs marker, de snöstormar, de sommarsolar, som måste gå däröver, innan man blir Goethe-reif. Men framför allt väckte tanken på Tegnér i detta ögonblick hos mig en djup blygsel över att jag en gång trott hans ord, att det var kallt i »Goethes pelargångar»; att man där mötte endast diktaren, icke människan. Nu visste jag att varje nytt steg in i dessa pelargångar leder oss närmare en människa, härligare än någon av hennes

diktskapelser — en den skönaste och mest mänskliga människa, som vandrat på jorden. Ty även när ministerns, åldringens, diktarfurstens förenade värdigheter lagt sig kylande över hans yttre väsen, bevarade han en inre livsvärme, som lika mycket skiljer honom från de flesta andra åldringar som hans snille från de flesta andra dödliga.

I nämnda arbetsrum, med trädgården omedelbart utanför fönstren, var det som Goethe under mer än en mansålder och ända in i senaste ålderdomen, dikterade sina massor av brev, författade, läste, experimenterade; kastade sig på nya kunskapsämnen och nya grenar av litteraturen: Orientens, Englands, Spaniens, Frankrikes litteratur voro sålunda hans läsning under de sista åren.

Man känner den gamle Goethes vardagsvanor: uppe klockan sex à sju om morgnarna, ägnade han, efter en mycket lätt frukost, dagen till två åt arbete. Efter en grundlig middag, vid vilken han alltid ville ha något sällskap, brukades eftermiddagen till läsning, promenader, umgängesliv eller teaterbesök. Han kunde i sällskapslivet — inom en förtrolig krets — bli så livlig ännu i sena åldern, att han gick fram och åter, talande och gestikulerande, slående i bordet och ännu vid sextio, sjuttio år kunde han få riktiga anfall av uppsluppen munterhet. Han läste gärna högt och med utomordentligt liv: man tyckte sig se det drama spelas, som han föredrog. Aftonmåltiden bestod endast av litet sylt eller frukt och klockan tio gick Goethe till sängs, för att njuta den djupa åtta timmars sömn, som var en bland yttringarna av hans hälsofulla, i fysiskt som andligt avseende rika och kärnsunda konstitution. Ända in i sextio-årsåldern var han i ett sällskap den vackraste av alla, och till det sista ägde han sin raka hållning, bröstets höga välvning, lemmarnas muskulösa kraft och harmoniskt rena form; varken fetma eller magerhet störde gestaltens ädla jämnmått. Goethe tillbragte förmiddagarna i sitt arbetsrum; men de sommardagar, han fann så vackra,

att de måste njutas ute i naturen, gick han ännu de sista åren till sitt Gartenhaus — ungefär tjugu minuters väg — och arbetade där med sin sekreterare.

Endast hans mest förtrogna vänner fingo störa honom uppe i arbetsrummet. Sålunda kom ibland Karl August, som — trots de skarpa sanningar, Goethe sagt honom i ungdomen och trots att han i djupare mening aldrig förstod den mognade Goethe — förblev hans broderlige vän, hit upp för att få en pratstund. Deras enskilda umgänge var ständigt präglat av den kamratlikaste förtrolighet, de t. ex duade varandra mellan fyra ögon. När därför den gamle Goethe en gång, i Ludvigs av Bayern närvaro, anslog en cirklad hovmannaton, utbrast Karl August: mach' keine Fratzen, alter Kerl! Även Schiller fick, när han ville, störa Goethe här uppe. Här var det som vännerna — sedan de vårvintern 1805 båda varit så sjuka, att de befarat att ej återse varandra — möttes som konvalescenter, och ingendera hade ord för sin rörelse, utan kunde endast uttrycka den med en innerlig kyss. Här var det man efter Schillers snart därefter timade död hörde Goethe — den »kalle» Goethe — gråta som ett barn över att hans »halva liv» tagits från honom. Han fann först tröst i att fullborda ett med Schiller börjat arbete, ty denne kändes då ännu närvarande. Men sedan försjönk Goethe i dysterhet. Lång tid efter bevittnade dessa samma väggar, huru den annars så verksamme Goethe, oförmögen av arbete, hängav sig åt en saknad, som intet och ingen sedan kunde fylla.

Sovrummet är mycket litet, med ett enda fönster mitt för sängen. Det står som på dödsdagen den 22 mars 1832: allt, ända till den trasiga mattstumpen vid länstolen, är detsamma som då. Länstolen — en för Goethe nästan brydsamt bekväm möbel — kom dit under hans sista levnadsår; bredvid den står ett bord med den vita porslinsservis, ur vilken han drack sitt morgonkaffe. Väggarna i det lilla sovrummet äro

gröna, och träden i trädgården utanför fönstret bildade om sommaren de små rutornas naturliga förhänge.

Det var icke blott förlusten av Schiller utan av nästan alla sina vänner och närmaste, som Goethe måste genomlida i denna sin ensamma tillflykt. Sin syster och far förlorade han redan i Gartenhaus; mor, maka, son, änkehertiginnan Amalia, Karl August, dennes av Goethe så värderade gemål; Herder, Wieland, Schiller, Corona Schroeter, fru von Stein och så många, många andra gingo under det nya århundradet bort före honom. Det var som om döden först ville göra tomt omkring den väldige, innan den nalkades honom. Och när den gjorde det, nändes livets stränge son endast med lätt hand röra sin moders älskling och älskare. Ett par dagar före döden — och i annan mening än den till tradition vordna — bad han om »mera ljus», emedan han älskade det färgspel, solen framkallade i taket på hans sovrum. Ännu den morgon, som blev hans sista, gick Goethe ett slag i det lilla sovrummet, sjönk så ned i länstolen, där han suttit om natten, och utan förebud genom aningar eller kval lade döden sakta sin slöja av natt kring hans medvetande. Han tyckte sig se ett skönt, svartlockigt kvinnohuvud; han talade med de honom omgivande — Eckermann, sonhustrun Ottilie — om Schillers brev. Middagens dager föll genom de små rutorna, när det mäktiga huvudet, så som det vitnade, kärniga axet böjt av sin egen tyngd, föll mot länstolens kudde. Så slötos, under det hållningen behöll sin ädla värdighet, dessa ögon av döden, ögon, som fullare av kärlekens förstående än någon annan människas, blickat på livet.

IV.

Was ist doch ein Lebendiges für ein köstlisches, herrliches Ding!
Wie abgemessen für seinen Zustand, wie wahr, wie seiend!
Goethe (om några *frutti di mare*).

När jag slutligen kom ut ur Goethehaus på den lilla platsen framför detsamma med de små, grå och bruna, gamla men ointressanta husen och obetydliga bodarna, greps jag plötsligt av harm över platsens litenhet, husens gråhet, bodarnas banalitet, människornas tarvlighet.

Varför? Hade icke människorna i Weimar rätt att vara nöjda med sina fula hus och att i dem köpa ljus och tvål, fast Goethe levat där? Naturligtvis. Men de borde icke begagna sådana lumpna rättigheter. De borde... Med ens blev det mig klart, att den orimliga harmen var reaktionen efter en brusten och barnslig illusion, den att en genius omdanar den yttre världen efter sina inre skönhetslagar, att materien för honom blir plastisk; att således den plats, där en Goethe gått fram och åter i femtio år, under hans blickar bort antaga helleniska skönhetslinjer...

Halvt omedvetet fann jag mig åter på väg till Gartenhaus, där man djupt förnimmer, vad Snoilsky uttryckt i sin fina dikt om detsamma: Vi äro skuggor, Den, som lever här, det är han.

Alla de mottagna intrycken samtonade för mig i strofen:

Drum thu' wie ich und schaue, froh verständig,
dem Augenblick in's Auge! Kein Verschieben!
Begegn' ihm schnell, wohlwollend wie lebendig,
im Handeln sei's zur Freude, sei's dem Lieben;
nur wo du bist, sei alles, immer kindlich,
so bist du alles, bist unüberwindlich.

När den unge Goethe som den yppersta av gudarnas gåvor prisar sin förmåga att njuta varje dag i millioner moment och sålunda omdana den till en liten evighet; när den åldrade Goethe som uppåtstigandets högsta kraft nämner das ewig weibliche — då har han med dessa uttalanden, liksom i nyss anförda strof, givit uttryck för den antika livskänslan, dess förmåga att hänsjunka i ögonblicket, att vara omedelbar natur — denna känsla, som den moderna människan förlorat. Om henne gäller i högsta grad Pascals ord, att människorna äro upptagna antingen av det förflutna eller det kommande, men sakna allt sinne för det närvarande, vilket de endast behandla som medel för ett nästa och sålunda aldrig leva, blott bereda sig för att leva; alltid hoppas på lyckan och aldrig njuta den. Det är i detta avseende Goethe är en hellen, en för-Sokratisk hellen med dennes sinnliga, naiva enkelhet och ro i njutningen av naturen och tillvaron. Det är i denna djupa mening — icke i en estetiskt formell — som Goethe är förvissad att »det klassiska är hälsan»; som hans egna verk åt oss giva samma hälsa och som han i sitt memento vivere samlat sin livsvishet. »Den siste homeriden», Goethe, har framför allt rätt att nämna sig så, emedan han själv har denna antikens obegränsade förmåga av hel, stor hängivenhet åt det närvarande, genom vilken ensam livet meddelar sin fullhet och sin styrka. Goethe är den oövervinnelige, därför att han lärt sig hämta sina tillgångar ur den naturgrund, till vilken man alltid ytterst är hänvisad — sin egen personlighets naturgrund — och ur dennas förmåga att i sig upptaga och förarbeta livsförnimmelserna. Och på samma gång som han alltid bevarar sin vibrerande mottaglighet, förstår han att man dock slutligen måste »medvetet förbli stående på en viss punkt för att därifrån i ro växa».

Naturgrund och livsåskådning, livserfarenhet och livsverk äro hos Goethe ett enda stycke, såsom hos ingen annan stor ande. Hela hans tillvaro är där-

för en uppenbarelse om den djupaste innebörden av den monism, som är helhetsförnimmelse, den som en gång torde varda hela mänsklighetens världskänsla.

All Goethes verksamhet — ämbetsmannens, naturforskarens, diktarens — medverkar att hos honom dana den helhetssyn över tillvaron, den syntetiska uppfattning, för vilken alla företeelser »bli toner i en enda stor harmoni». Han blir — som jag ovan framhållit — allt mer allsidigt viss om utvecklingsidéen och ser huru ur denna såväl friheten som sedligheten, sanningen som skönheten följa med naturnödvändighet. Genomträngd av denna naturnödvändighets majestät, är Goethe likgiltig för varje religiös trosform, men brinnande av from iver att allt mer lära sig i tillvaron s e Gud. Det är denna »naturalism», som är Goethes öppet bekända, kätterska religion; den strålar ur alla hans verk och ur alla hans handlingar; den ger honom ett allt djupare förstående av naturens stora förlopp och av människolivets stora grundformer, båda ett uttryck av samma eviga lagar.

Men Goethe ser även, att dessa lagar innebära en allt högre utveckling. Och ända in i det sista — i det härliga brev Goethe skrev till W. von Humboldt veckan före sin död — är det denna utveckling, som sysselsätter hans tankar. Han framhåller att människan ej blott får lärdomar av sina organ, utan sedan själv ger sina organ lärdomar. Ju förr människan inser att det gives ett hantverk, en levnadskonst, som kan förhjälpa henne till e i n e g e r e g e l t e S t e i g e r u n g av hennes naturliga anlag, dess lyckligare är hon. Han talar i samma brev om personlighetens ovannämnda, spontana kraftutstrålning, som visserligen genom kultur kan riktas och ökas men aldrig skapas. »Allt, som personligheten utifrån i sig upptager och förarbetar, gör aldrig intrång på den äkta geniala personligheten,» skriver han, »denna behåller alltid sin grundbestämning, sin karaktär, ehuru den i sig upptar, förarbetar allt.» Goethes karaktär uppenbarar just sin geniala egendomlighet i denna hans förmåga att för-

bli omedelbar natur, under en allt högre kultur av denna sin natur. Under hela livet är världsryktet för Goethe ett det lättaste fjun, som han blåser undan för att icke skymmas i sitt värv: det att, som konstnären mejslar sin stod, ur sitt väsens grundämne utmejsla en harmonisk personlighet. Levandet är för Goethe en hög konstform, liksom konsten den högsta livsformen. För honom är varje, även den ringaste, individs harmoniska utveckling, dess lösande av uppgiften att bli en hel människa, ändamålet med den individuella tillvaron. Hos Goethe fanns ej den ytliga föreställningen att människan kan umbära religion, därför att hon kan umbära alla uppenbarade religioner. För honom själv var andakten inför världsförloppet, förnimmelsen av tillvarons enhet och lagbundenhet, vördnaden för naturens mångfald och skönhet, djupt religiösa känslor, lika fulla av mystik som av insikt; känslor, som värmde hans hjärta och vingade hans inbillning lika mycket som de lyste hans förnuft. En religion, vars vemodiga och vördnadsfulla — men tillika modiga och hoppfulla — underkastelse han sammanfattat i det sublima ord, som innesluta den nya tidens djupaste fromhet: Den tänkande människans skönaste lycka är att ha utforskat det, som kan utforskas och lugnt vörda det, som icke kan utforskas...

Hos Goethe fanns lika litet i ålderdomen som i ungdomen den grunda optimismen att diametrala motsatser — sådana som tron på den uppenbarade kristendomen och på den gradvisa evolutionen — kunna sammanjämkas, eller att en stoisk och en epikureisk levnadsvishet kunna förenas. Det är just i sin mogna ålder, han ger individualismens lösen:

Was vom Christenthum gilt, gilt von den Stoikern — freien Menschen geziemet es nicht, Christ oder Stoiker sein!

Och det är mot behovet av en uppenbarad religion han riktat det lika stolta ordet:

Den, som har vetenskap och konst, han har religion; den, som ej har dem — han have religion!

Goethe — inspirerad av Spinoza — är stiftare av den individualistiskt-evolutionära etiken. Själv bragte han de rikaste naturliga gåvor till den fullaste självutveckling och han har tillika, djupare än kanske någon före honom, känt att människan i sin egen natur och i sin egen kraft äger möjligheterna — och därmed även plikten — till en sådan utveckling. Ej utifrån, som sjuttonhundratalet trodde, nej inifrån försiggick enligt honom denna personlighetens utveckling till den högsta frihet inom de — av vår egen natur och av tingens natur — utstakade gränserna.

Alla Goethes verk äro, enligt hans egna ord, självbekännelser. Men två äro det mer än de övriga, Wilhelm Meister och Faust. Båda förkunna att livets konst — eller »den sköna verklighetens idealitet» — består i den självbehärskade friheten, den, som ger individen rätten att skapa sin egen sedelag, när han kan sätta sin egen gräns. Denna tanke, som innerst är vår tids förnyande tanke, är dock ännu så föga förstådd att den, uttalad utan diktens omklädnad, väcker helig fasa hos dem, som ej ana det oerhörda allvaret i densamma, det allvar, Goethe för alla tider uttryckt med orden:

Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
der täglich sie erobern muss...

eller i dessa:

Plikt — det betyder kärleken till det, man befallt sig själv.

Men medan Goethe framför allt genom dessa — men medelbart genom andra sina verk — gör sin egen naturs innersta drift, självkulturen, till en ny drivkraft inom vår tid, ställer han samtidigt individens självutveckling i släktets tjänst. Att också göra mänskligheten friare och lyckligare, detta blir för Wilhelm

Meister som för Faust den slutgiltiga levnadsvisheten. En stor, mild humanitet, fjärran från alla små, självviska motiv, kännetecknar ej blott Goethes egen person, utan i högsta grad dessa hans båda främsta verk, som båda förkunna personlighetens frigörelse genom självkulturen eller med andra ord den äkta levnadskonsten.

I dem lever samma känsla som i Prometheus, den att människans adel är att vara edel und hülfreich. Prometheus' ord till världshärskaren:

> Ich dich ehren? Wofür?
> Hast du die Schmerzen gelindert
> je der Beladenen?
> Hast du die Thränen gestillet
> je der Geängsteten?

— dessa stolta ord äro sprungna ur Goethes innersta väsen. Man börjar nu förstå att Goethe själv visste att han kunde varda hülfreich för människornas barn endast genom att vara — just vad han av naturen var!

I och genom Goethes livsdaning åskådliggöres individualismens idé i ordets moderna mening.

Så länge man sammanbinder personlighetsutvecklingen med ett givet ideal — vare sig kristendomens eller något annat — då tvingas personligheten in under en annan lag och en annan form än sin egen. Ej när alla träd i skogen nödgas växa efter cederns förebild, nej, när alla fritt växa så kraftigt som möjligt, vart efter sin egenart — då få vi individuell och organisk utveckling! Då först danas verkliga och varaktiga värden, ty, för att åter låta Goethe själv tala,

> ... keine Zeit und keine Macht zerstückelt
> geprägte Form, die lebend sich entwickelt.

Det var denna nya självkänslas salighet, som strömmade över den unge Goethes läppar och som

aldrig förstummas ens på gubbens. Hör hur tjuguåringen låter sin Satyros hålla sitt strafftal till människorna:

Habt Eures Ursprungs vergessen,
euch zu Sklaven versessen,
euch in Häuser gemauert,
euch in Sitten vertrauert,
kennt die goldenen Zeiten
nur als Märchen von weiten,
da eure Väter neugeboren
vom Boden aufsprangen
in Wonnetaumel verloren
Willkommelied sangen
an mitgeborner Gattin Brust
der rings aufkeimenden Natur
— — — — —
Und ihr — wo ist sie hin, die Lust
an sich selbst?...
Selig, wer fühlen kann,
was sei: Gott sein! Mann!
Seinem Busen vertraut,
entäussert bis auf die Haut
sich allen fremden Schmucks,
und nun, ledig des Drucks
gehäufter Kleinigkeiten, frei
wie Wolken, fühlt, was Leben sei!

Som för ynglingen då, var senare för åldringen »den ursprungliga naturen både uppenbarelsen och nåden». Det var »genom att åt alla sidor fördjupa sig i det ändliga han kände sig nalkas det oändliga»; det var »genom att se det hela i det minsta, han med fröjd förnam det hela»! Samma Goethe, som åldrad om sig med sanning kunde säga att hans personlighet varit nie geschlossen, oft gerundet, hade redan som ung den öppna blick åt alla sidor, vilken kom honom att — samtidigt som han fann två av de tre stora begrepp, vilka äro den nya tidens

största förvärv, individualismens och evolutionens — finna även det tredje, dem utfyllande: solidaritetens. Det är medkänslan, som eldar hans Prometheus' heta trots mot världshärskaren; det är medkänslan, som klargör hans blick för det ansvarsfulla i våra handlingars — som alla andra verkande krafters — i det oändliga fortgående inflytande. Han kände redan tidigt vad han senare utsade, att

> Von der Gewalt, die alle Wesen bindet,
> befreit der Mensch sich, der sich überwindet.

Den, som genom all-känslan och samkänslan uppgår i det hela, han kan — jämte lyckan över sina egna krafters fullhet — även erfara att

> Statt heissem Wünschen, wildem Wollen,
> statt läst'gem Fordern, strengem Sollen
> sich aufzugeben, ist Genuss!

Jag har redan framhållit att för den unge Goethe som för den gamle var individualismens begrepp ett med den självkultur, som fritt brukar allt för sitt syfte: i dag hämtar en druva från det kristna vinträdet, i morgon en från de dionysiska rankorna, men aldrig binder sin frihet vid någon annan bekännelse än sin egen, vid någon annan uppenbarelse än hela tillvarons.

Endast en sådan natur är i stånd att återge mänskligheten förtroendet till sig själv. Endast en Goethe kan med fullaste övertygelse lära människan att dana sig till en skönhetsuppenbarelse. Ty Goethe kunde, i sin egen rikedoms fullhet, glömma motsträvigheten hos människomaterialet, emedan han hos sig själv funnit det så bildbart. Han insåg visserligen att förmågan i detta, som i andra fall, är oss medfödd, men den som själv har en oerhörd förmåga tilltror lätt andra någon del av densamma. Och det är genom denna sköna övertro som alla nydanare — framför

allt Jesus — verkligen lyckats höja mänskligheten några linjer.

Det faktum att den åldrade Goethe var fylld av den renaste människokärlek, den mest äkta fromhet, har eggat kompromiss-kristendomens zeloter att söka tillgodogöra sig honom så som en slutlig bekännare av kristendomen.

Sanningen är att han, från att under en tid ha varit orättvis mot kristendomen, senare åter blev rättvis. Han erkände då dess betydelse med ord så starka, som till exempel dessa: att hur mycket kulturen än går framåt, huru än naturvetenskaperna komma att vinna i djup och utbredning och den mänskliga anden därigenom att vidgas, så skall den dock icke nå utöver den höghet och sedliga kultur varmed kristendomen i evangelierna framlyser. Ett yttrande, dem endast den intellektuella oredligheten kan göra till annat än vad de äro: en full uppskattning av det, i sitt slag största, inom mänskligheten! Påståendet att Goethes ställning till kristendomen skulle ändrats, vederlägges bäst genom hans Dichtung und Wahrheit, där han skildrar såväl huru han vände sig från kristendomen som huru han hängav sig åt panteismen. Strålande ärlig som han var, skulle han nog inte underlåtit att meddela ifall han nu på ålderdomen förändrat denna ungdomliga ståndpunkt! Lika ohållbart är det stödet för Goethes påstådda kristlighet att han — särskilt i Faust — brukat de kristliga symbolerna. Han brukar dem lika väl som de antikt religiösa, men detta ena bevisar varken att han trodde på frälsningen genom Kristus eller att han tillbad Olympens gudavärld. Han använder även hela sitt liv ordet Gud. Men genom tusen citat kan det bevisas att han därvid aldrig tänkte sig det kristna gudsbegreppet. Trots detta fortfar man att lösrycka Goethes ord ur deras sammanhang för att bevisa att denne samme Goethe — som kanske mer djupgående än någon annan undergräft tron på kristendomen som enastående gudomlig uppenbarelse och enda fräls-

ningsmedel för en andligt förmörkad och fallen mänsklighet — dock i själva verket var en på dessa läror troende!

Sannerligen — man kan bemöta detta endast med ett vapen ur Goethes eget pilkoger Buch des Unmuths:

> Was? Ihr missbilligt den kräftigen Sturm
> des Uebermuths, verlogne Pfaffen!
> Hätt' Allah mich bestimmt zum Wurm,
> so hätt' er mich als Wurm geschaffen.

Goethe omfattar hela sitt liv med sin djupt religiösa känsla Spinozas panteism, för vilken i tillvaron inga andra uppenbarelser givits om Gud »än tillvaron, som är Gud». För denna panteism är allnaturen religionens föremål; livet i alla sina yttringar heligt: solen liksom Kristus, Eros liksom jorden, vetandet liksom verkandet, födan liksom sömnen, vinet liksom vattnet. Andakt är att med hela sin varelse innerligt införlivas med allnaturen och på samma gång utbilda sin varelse till ett allt rikare moment av allnaturen. Kulturen blir således den verkliga gudstjänsten. I arbetet för denna kultur blir allt, som mänskligheten redan vunnit eller kommer att vinna av utveckling, ett medel: kristendomens kärleksbud som hellenismens skönhetsbud, vetenskapens sanningserövringar som samhällets lagar. Allt är endast medel för det ena, stora syftet, personlighetens utveckling; varken andras gagn och lycka eller individens eget gagn och lycka i en annan tillvaro, utan harmonien, lyckan redan i denna tillvaro, äro målet.

Med Spinoza känner Goethe, att individens utveckling måste som gräns äga andra personligheters och att denna gräns tillika är en hjälp vid utvecklingen. Goethe ser som ovan sades utvecklingen fortsatt i oändlighet och känner sin andes evighet. Men han stannar ordlös inför dödens och evighetens och livets mysterier. Dessa äro för honom så djupa, att han an-

såg kärnan i all religion vara den, att lära människan med lugn fördraga det oundvikliga, bland vilket Goethe fann vara ett aldrig skingrat mörker över vårt vadan och varthän. Att resignera innebar för honom, livsdyrkaren, den största av människans segrar. Men icke med den resignation, som tror sig själv vara ett gott, ett mål; den, som är självuppgivelse och självutplånelse. Han ville ersätta »alla partiella resignationer med en resignation en gång för alla: med vissheten om det eviga, nödvändiga, lagbundna i tillvaron.» Detta är den sunda, stolta resignationen: den, som icke frivilligt avstår från något av detta livets fullhet, men som med lugn bär dess njugghet; som ej söker det omöjliga, men intet uppger av det möjliga; som böjer sig för nödvändigheten att icke äga, men sträcker handen mot varje ögonblicks gåva. Det är denna resignation, som hos Goethe så underbart förenas med oavbruten hängivenhet åt det högsta av alla bud, det, som i sig innebär alla uppenbarelser:

Gedenk zu leben!

Att mer än någon annan dödlig ha levat — detta är Goethes största rätt till odödlighet. Genom intensiteten av sitt eget liv i varje moment — antingen detta innebar njutningen av en frukt eller danandet av en Faust — genom den oavbrutna kraftutvecklingen av sitt eget väsen under innerlig växelverkan med naturen och människorna; genom den oavlåtliga självhävdelsen och det sympatiska samlivet med och verkandet för andra, är Goethe vorden mästaren i livets sköna konst. Dess skapelse är den harmoniska människan: en konst, där skaparen och stoffet sammanfalla och envar — genom strävan till allt högre väsentligheter — blir sin egen förlösare ur det tillfälliga. Under detta sitt oavbrutna bildningsarbete bevarar Goethe sin fulla omedelbarhet. Djupt medveten om att han, att vi alla, inom ej över oss hämta våra krafter, ger han full frihet åt sin natur, som utan

reflexion synes växa fram i härlighet enligt sin inre lag och dock lyder en medvetet brukad tygel.

Denna spontanitet — som enligt honom kännetecknar das ewig weibliche — äger han, som alla stora andar, i högsta grad. Goethe är på en gång den världsvise, som dyker ned i tillvarons djup, och barnet, som med ständigt ny undran blickar ned i detsamma. Han ber Gud bevara sig från att lära känna de okända djupen i sin varelse. Han vet att det är ur dem, han får makten att »som en sömngångare bestiga de förfärligaste höjder»; ur dem makten att skapa och att glädjas. Han vet, att i hans diktning alles ist wie geschenkt. Han känner, att all hans strävan att dana det fullkomliga sköna glückt nur im unbewussten Momente; att det innerst är instinkten, som leder honom. Denna instinkt kommer honom att uppdaga såväl det, varav han kan näras genom att älska det — »ty man lär blott av det man älskar» — som det, varav han icke har att vänta någon näring. Den strålande sinnesfröjd och sundhet, med vilka Goethe — i vars hela varelse ej finnes en skymt av självspegling, en reflexionssjuk punkt eller en pervers känsla — fördjupar sig i verksamhet och vila, natur och kärlek, äro alltigenom äkta. Han framreflekterar inga stämningar, framtvingar inga känslor eller upplevelser, allra minst sin egen lycka eller utveckling. Han endast lever med var puls och vördar sin egen, omedvetna växt. I samma stund han erfarit att ett arbete, ett livsförhållande icke längre är produktivt, löser han sig från dem, enkelt, som en mognad frukt faller från grenen. Han urskuldar sig lika litet genom att göra om det förflutna som det närvarande: han erkänner tacksamt vad som varit och är utan ånger, när det upphör att vara till för honom. Det är framför allt denna egendomlighet, man kallat Goethes — men med mera rätt borde kalla de flesta stora geniers — egoism och köld. Goethe går med ovanlig frimodighet fram till ett nytt, utan att genom

grubbel på ett förflutet eller ett framdeles störa detta närvarande nya. Härigenom bevarar han sig alltid ung, alltid Goethe.

Den diktare, vilken — som natur- och kvinnoskildrare — var Goethes store arvtagare, Turgenjef, har yttrat, att människorna kunna hänföras antingen till Hamlet- eller Don Quixote-typen. Men han har därigenom endast betecknat människolynnets öster och väster. På den psykologiska kompassen finnes även norr och söder, Sancho Panza och — Goethe.

Denne kan kännetecknas så, att det i honom icke kan spåras en skymt av de andra tre väsensarterna, emedan de alla hos honom ingått en varandra harmoniskt fullständigande förening och bildat den enastående typen: Goethe. När Goethe ger världen ännu en av dessa eviga typer, dem blott de största diktare skapa, Faust-typen, då är denna visserligen ett ingrepp av hans livssyn, men ej av hans personlighet, som är lika mycket större än Faust som Shakespeare är större än Hamlet.

Goethe ägde den förmåga av självbevarelse, vilken stegras, ju högre en person är organiserad. Han är viss, att hade meningen varit, att han »skulle vara annorlunda, vore han skapad annorlunda»; att han, som envar, blott genom att följa sitt väsens lag blir vollendet in sich. Så blir man herre i det rike, hans Prometheus utstakar, när han säger, att vårt välde sträcker sig så långt, som den krets vår verksamhet kan fylla. Att aldrig ha sökt sträcka sitt välde längre än sin verksamhet och sin känsla; att aldrig i känslor eller verk ha givit annat än sin verklighet, sitt liv — det är detta, som gör var tanke hos Goethe livsskapande, varhelst det rundade, glänsande, kärnrika kornet faller i beredd jordmån. Det är detta, som gör att man på honom kan bruka hans egna ord: mit ihm zu irren ist dir Gewinn!

Det tomma, det ändamålslösa är föremål för hans djupaste hat. Hans Mefistofeles är den ständigt förnekande anden, är negativiteten. Goethe hatar denna

lika djupt som han vördar det i antik mening dämoniska, det positiva, livs- och skaparkraften, vare sig den yttrar sig som mystiska, mäktiga drifter och känslor, segerglada handlingar eller strålande skönhetsverk. Människan synes Goethe gudomlig i den mån hon danar. För hans panteistiska livsåskådning är ej blott allt tal om en fallen värld en hädelse och all verklighet helig: världen har även i sig möjligheten att nå allt högre former. Den högsta av dessa är för Goethe konsten, som således blir det högsta gudomliga. Ett gudomligt, som följer sina egna lagar och inom vars område etiken ingen rätt har att stifta lagar. Lika litet erkände Goethe, att den sedliga känslans tillfredsställelse utgjorde det väsentliga momentet i skönhetsnjutningen. Men denna var för honom i och för sig det djupast förädlande av alla livsintryck. Därför: ju fullare skönhetsförnimmelse, dess mer sedlighet — detta var Goethes liksom Schillers konstlära.

Goethes konst företer samma jämvikt mellan naturalism och idealism som hans personlighet: naturen är för honom konstens lika väl som etikens grundval; konst som etik söka båda nå ett ideal, vilket icke är människan ovanifrån uppenbarat, men innebor i mänskligheten, utvecklas ur mänskligheten. Goethes realism leder honom in i alla djup, hans idealism upp till alla höjder i tillvaron. Men ingen tom mystik lägger någonsin sina dunster kring det tankens ljus, som lyser honom både i djupen och på höjderna. Han är en fullblodsnaturalist, som anser, att för konsten är »naturen det enda heliga, enda märkliga, enda sköna, enda sanna föremålet»; att även vid fantasiens skapelser konstnärerna endast kunna verka genom reala medel och endast genom sådana övertyga om sina skapelsers verklighet. Han är den mest idealistiske av idealister, emedan för honom tillvarons innersta lag är harmonien, som i sig innesluter alla andra lagar och är deras fullbordan.

Hos vilken människa har aktivt verklighetssinne,

saklighet, i den grad enats med en sådan fantasiens skaparkraft; så mycket djupsinne med så spontan omedelbarhet, så klar forskarblick med så het skönhetslidelse? Och hos vem såg man en så fast och formskön livsdaning samman med en så vid livsåskådning, en åskådning, för vilken religioner och sedelagar, liksom alla andra böljor i livets svallande hav, icke ägde fasta, en gång för alla kristalliserade former, utan voro stadda i ett ständigt vardande...

*

Medan sådana intryck från Goethes värld strömmade genom mitt inre, hade jag hunnit fram till Gartenhaus. Samtidigt kom en liten flicka dit med sin mor, som riktade barnets uppmärksamhet på minnesmärket. Därvid rann mig i sinnet Goethes förutsägelse: att han aldrig skulle bli populär; att han endast komme att finnas till för einzelne Menschen, vilka i livet sökte detsamma som han själv.

Detta har blott endels besannats. Med varje generation har Goethe, trots alla hinder, allt djupare genomträngt tidsmedvetandet. Från att först endast ha gripit de högsta andarna, börja nu hans tankar — ehuru ofta blott medelbart — påverka många.

När det vackra blonda barnet, vars klara ögon jag såg dröja vid Gartenhaus, vuxit upp till kvinna, skall hon av sin samtid bättre lära sig förstå Goethe än hennes mor förstått honom. Och hennes barn åter skola förstå honom bättre än hon själv — och så allt vidare. Varje tid skall finna att han har något nytt att säga just till den. Redan vi, nu tänkande och levande — i vad riktning vi än följa kulturens vägar i vårt århundrade, från öster till väster eller från väster till öster — nå från båda hållen fram till »den stilla ocean, som heter Goethe», för att bruka Georg Brandes' ord. Redan nu är typen Goethe, idéen Goethe en oupphörligt verkande skaparkraft, ur vilken uppstå nya idévärldar, nya typer. Så skall det för-

bliva, släkte efter släkte, och spåret av hans jordlivs dagar

Nicht in Aeonen untergehn.

I Tyskland, Goethes eget land, anses han ännu farlig och den nationella, kristliga och mystiska riktning, likt den i århundradets början, har tagit avstånd från Goethe. Så t. ex. föll ett riksdagsförslag om ett nationalminnesmärke över Goethe efter en debatt, i vilken hans okristlighet och osedlighet vidlyftigt omordades! Allestädes är alltjämt flertalet filistrar och om dem gäller vid detta och liknande tillfällen Goethes ironiska ord:

Sie lassen mich alle grüssen
und hassen mich bis in den Tod!

I Tyskland växer Goethe-litteraturen ut i det gränslösa. Visserligen händer det att man där någon tid är livligare upptagen av någon ny storhet. Bland dem, som till exempel hänrycktes över boken om Rembrandt als Erzieher, var det mången, som under beundran för den paradoxernas kometsvans, som där uppdrog sin lysande och tillfälliga bana, ej märkte att nästan allt vad där fanns av kärna, det äger man — i fastare och med mera stadig glans strålande, himlakroppar — på Goethes firmament.

Och mången har, under lyssnandet till Zarathustras tal, trott sig finna att harmoniens ideal ej kan förenas med övermänniskans.

Detta beror på ett djupt missförstånd av det väsentliga i Nietzsches förkunnelse. Få ha upplevat Goethe djupare än han och det framtida människoideal, båda drömde sig, har många drag gemensamt. Men under ett långt liv hann Goethe fullt utforma och klart uttrycka sin livsåskådning, medan Nietzsches livsverk avbröts före mognadens fullhet och middagstimmens klarhet. Alla motsägelserna i hans livsåskådning måste långsamt uppklaras av hans verk-

ligt förstående bekännare. Tillsvidare har han haft få klarseende lärjungar och många druckna.

Men när dessa Dionysoståg — med sina vilda mænaders dans, sina vällustigt ljudande pansflöjter och mordiskt svängda tyrsosstavar, sina pantersprång och sina druvors rus — dragit förbi, liksom det tåg av medeltidspilgrimer, som sjungit sitt Ave stella maris för att vagga sig själva i villan, att deras väg gått till heliga orter — då insåg man att Goethes sol varken bleknat för Nietzsches morgonrodnad eller för kristendomens aftonskimmer.

Då stod han kvar i plastisk ro, ljusets strålande gud, med bågen och med lyran; idéens och harmoniens, kulturens och humanitetens gud, Foibos Apollon, han, som i sin rikaste jordiska inkarnation kallades Goethe och som, i leende maktfullkomlighet, till det lilla Weimar flyttade Parnassos.

INNEHÅLL.

Företal 3

Två människor.

1. Elisabeth Barrett 11
2. Robert Browning 33
3. Robert Browning och Elisabeth Barrett 43
4. Robert och Elisabeth Barrett Browning 81
5. Robert Browning 130

Från Goethes värld.

Goethehaus i Frankfurt 147
Gartenhaus-tiden 184
Goethe i Italien 217
Goethe-haus i Weimar 227

LSwed
K44m
171816
Author Key, Ellen Karolina Sofia
Title Människor.
DATE.
NAME OF BORROWER.
University of Toronto Library
DO NOT REMOVE THE CARD FROM THIS POCKET
Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU